

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Katedra demografie a geodemografie

**Bezdětnost a její aspekty ve vybraných zemích
Evropy**

**Childlessness and its aspects in selected
European countries**

Diplomová práce

Karolína Žemberová

Praha, 2014

Vedoucí bakalářské práce: Prof. RNDr. J. Rychtaříková, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze.....

Podpis:

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat paní profesorce Jitce Rychtaříkové za pochopení a pomoc při tvorbě mé diplomové práce.

Bezdětnost a její vybrané aspekty ve vybraných zemích Evropy

Abstrakt

Tato práce se zabývá bezdětností a jejími aspekty ve vybraných evropských zemích: České republice, Slovensku, Maďarsku, Bulharsku, Estonsku, Nizozemsku, Švédsku a Norsku. Cílem této práce je odhalit, zda ve vývoji bezdětnosti a plodnosti existují rozdíly mezi kapitalistickými a post-socialistickými zeměmi. Nástrojem je analýza plodnosti, průměrného věku matek při narození dětí a analýza bezdětnosti a to jak za pomoci transversálních, tak longitudinálních ukazatelů. K analýze byly použity ukazatele první i druhé kategorie. Cílem této diplomové práce je také zjistit, zda existují rozdíly mezi postoji, názory a hodnotami v přístupu k rodině, rozdělení gender rolí a dětem mezi bezdětnými respondenty a respondenty s dětmi. Jsou zjišťovány i diferenciace mezi pohlavím a věkovými skupinami a to použitím tří matic s otázkami ze tří výběrových šetření European Values Study, ISSP a Eurobarometer. K redukci počtu proměnných je použita faktorová analýza a metoda hlavních komponent. Z výsledků faktorové analýzy jsou sestavené indexy, pomocí kterých je odhaleno, jak se rozdíly projevují u sledovaných skupin respondentů. Hlavním výsledkem této práce je zjištění, že v rámci vývoje plodnosti i bezdětnosti skutečně existují rozdíly mezi zeměmi kapitalistickými a post-socialistickými. Mezi zeměmi neexistují velké rozdíly v názorech, hodnotách a postojích k rodině, existují však rozdíly v rámci věku, pohlaví i počtu dětí respondentů.

Klíčová slova: bezdětnost, generační tabulky plodnosti, průřezové tabulky plodnosti, rodina, reprodukce, konečná plodnost, úhrnná plodnost, reprodukční preference, Evropa, Česká republika

Childlessness and its aspects in selected European countries

Abstract

This thesis addresses childlessness and its aspects in selected European countries: Czech Republic, Slovakia, Hungary, Bulgaria, Estonia, the Netherlands, Sweden and Norway. The aim of this work is to discover whether there are differences between capitalist and post-socialist countries when it comes to the development of childlessness and fertility. The tools are: the analysis of fertility, the average age of mothers at childbirth and analysis of childlessness using both transversal and longitudinal indicators. The indicators used in the analysis were of the first and second category. Another aim of this thesis is to find out whether there are differences between the attitudes, opinions and values when it comes to approach to the family, the division of gender roles and children between childless respondents and respondents with children. The differentiation between sex and age groups through the use of three matrices with questions from three surveys (European Values Study, Eurobarometer and ISSP) are also investigated. The factor analysis and the method of principal components are

used to reduce the number of variables. The results of the factor analysis are indexed and the indexes are then used to reveal how the differences manifest themselves in the monitored groups of respondents. The main result of this work is the finding that there are indeed differences in the development of fertility and childlessness between capitalist and post-socialist countries. Among the countries there are not significant differences in opinions, values and attitudes towards family, but there are large differences within the age, sex and in number of children respondents have.

Keywords: childlessness, cohort fertility tables, period fertility tables, family, reproduction, completed fertility rate, total fertility rate, reproductive plans, Europe, Czech republic

Obsah

Abstract.....	4
Seznam obrázků:.....	8
Seznam tabulek	10
1 Úvod	11
2 Teoretické vymezení	13
2.1 Příčiny bezdětnosti	15
2.2 Důsledky bezdětnosti	16
2.3 Řešení bezdětnosti.....	17
3 Prameny	19
3.1 Human Fertility Database	19
3.2 Mezinárodní šetření European Values Study	20
3.3 ISSP	20
3.4 Eurobarometer.....	22
4 Pojmy a metodika	23
4.1 Základní pojmy	23
4.2 Metodika	26
4.2.1 Úhrnná plodnost a konečná plodnost	26
4.2.2 Konečná plodnost.....	26
4.2.3 Tabulky plodnosti.....	27
4.2.3.1 Longitudinální tabulky plodnosti podle pořadí	27
4.2.3.2 Transverzální tabulky plodnosti podle pořadí	30
4.2.4 Analýza bezdětnosti	32
4.2.4.1 Na základě měř plodnosti druhé kategorie:	32
4.2.4.2 Na základě měř plodnosti první kategorie:.....	32
4.2.5 Průměrný věk	33
4.2.6 Faktorová analýza	34
5 Analýza plodnosti a bezdětnosti.....	37
5.1 Analýza plodnosti	37
5.1.1 Trendy transversální plodnosti	37
5.1.1.1 Poválečný vývoj plodnosti ve vybraných postsocialistických zemích	37
5.1.1.2 Poválečný vývoj plodnosti ve vybraných kapitalistických státech.....	40
5.1.2 Trendy generační plodnosti	44
5.1.2.1 Poválečný vývoj generační plodnosti ve vybraných postsocialistických zemích.....	44
5.1.2.2 Poválečný vývoj generační plodnosti ve vybraných kapitalistických státech	47
5.1.3 Trend průměrného věku žen při narození dítěte – transversální pohled.....	49
5.1.4 Vývoj průměrného věku ženy při narození dítěte – generační pohled	51
5.2 Analýza bezdětnosti	54
5.2.1 Analýza bezdětnosti - transversální pohled.....	55
5.2.2 Vývoj bezdětnosti v longitudinálním pohledu	61
5.3 Zhodnocení.....	65
6 Analýza postojů k bezdětnosti v evropských státech	69
6.1 European Values Study	69
6.1.1 Česká republika.....	70
6.1.2 Slovensko	72

6.1.3 Maďarsko	75
6.1.4 Bulharsko	77
6.1.5 Estonsko	79
6.1.6 Nizozemsko	81
6.1.7 Švédsko	83
6.1.8 Norsko	85
6.1.9 Zhodnocení	88
6.2 ISSP	89
6.2.1 Česká republika	91
6.2.2 Slovensko	94
6.2.3 Maďarsko	96
6.2.4 Bulharsko	98
6.2.5 Nizozemsko	101
6.2.6 Švédsko	103
6.2.7 Norsko	105
6.2.8 Zhodnocení	108
6.3 Eurobarometer	109
6.3.1 Česká republika	110
6.3.2 Slovensko	112
6.3.3 Maďarsko	113
6.3.4 Estonsko	115
6.3.5 Nizozemí	117
6.3.6 Švédsko	118
6.3.7 Zhodnocení	120
7 Závěr	122
Seznam použité literatury	127
Přílohy	132

Seznam obrázků:

Obr. 1 - Vývoj úhrnné plodnosti v postsocialistických zemích	40
Obr. 2 - Vývoj úhrnné plodnosti v kapitalistických státech	44
Obr. 3 - Vývoj konečné plodnosti a plodnosti čtyřicetiletých žen v postsocialistických státech	45
Obr. 4- Vývoj konečné plodnosti a plodnosti čtyřicetiletých žen v kapitalistických státech	48
Obr. 5 - Vývoj průměrného věku matek při narození dítěte v transverzálním pohledu, 1955 - 2013	49
Obr. 6 - Vývoj průměrného věku matek při narození 1. dítěte v transverzálním pohledu, 1955 - 2013	51
Obr. 7- Vývoj průměrného věku matek při narození dítěte v longitudinálním pohledu	52
Obr. 8 - Vývoj průměrného věku žen při narození 1. dítěte v longitudinálním pohledu	53
Obr. 9- Vývoj podílu bezdětných žen na základě měr první a druhé kategorie v Nizozemsku	55
Obr. 10 - Vývoj podílu bezdětných žen v kapitalistických zemích na základě měr první kategorie v transverzálním pohledu	56
Obr. 11 - Vývoj podílu bezdětných žen v kapitalistických zemích na základě měr druhé kategorie v transverzálním pohledu	57
Obr. 12 - Vývoj pravděpodobnosti narození 1. dítěte v kapitalistických zemích v transverzálním pohledu	58
Obr. 13 - Vývoj podílu bezdětných žen v postsocialistických zemích na základě měr první kategorie v transverzálním pohledu	59
Obr. 14 - Vývoj podílu bezdětných žen v postsocialistických zemích na základě měr druhé kategorie v transverzálním pohledu	59
Obr. 15 - Vývoj pravděpodobnosti narození dítěte prvního pořadí v postsocialistických zemích v transverzálním pohledu	61
Obr. 16- Vývoj podílu bezdětných žen na základě měr první kategorie v longitudinálním pohledu	62
Obr. 17 - Vývoj podílu bezdětných žen na základě měr druhé kategorie v longitudinálním pohledu	65
Obr. 18 - Vývoj pravděpodobnosti narození 1. dítěte v longitudinálním pohledu	65
Obr. 19 - Česká verze dotazníku EVS - baterie výroků o rodině a rodinných hodnotách	70

Karolína Žemberová: Bezdětnost a její aspekty ve vybraných evropských zemí	9
Obr. 20 - Česká verze dotazníku EVS - baterie výroků o rodině a rozdělení gender rolí v rodině	70
Obr. 21 - Česká verze dotazníku ISSP - baterie výroků o ženách názoru na jejich kariéru, 2002	71
Obr. 22 - Česká verze dotazníku ISSP - baterie výroků o gender rolí v rodině, 2002	90
Obr. 23 - Česká verze dotazníku ISSP - baterie výroků o manželství, 2002	91
Obr. 24 - Česká verze dotazníku ISSP - baterie výroků o dětech a zaměstnání rodičů	91
Obr. 25 - Česká verze dotazníku ISSP - baterie výroků o podmínkách, které jsou důležité při založení nebo rozšíření rodiny, 2006	110

Seznam tabulek

Tab. 1 - Přehled modulů, které byly uskutečněné v rámci šetření ISSP v letech 1985 až 2014	21
Tab. 2 - Hodnoty Kaiser-Meyer-Olkinovy míry a hodnocení vhodnosti použití faktorové analýzy	34
Tab. 3- Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS v České republice, 2008	71
Tab. 4 - Tab. 1- Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS ve Slovensku, 2008	73
Tab. 5 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS v Maďarsku, 2008	75
Tab. 6 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS v Bulharsku, 2008	77
Tab. 7 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS v Estonsku, 2008	79
Tab. 8 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS v Nizozemsku, 2008	81
Tab. 9 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS ve Švédsku, 2008	83
Tab. 10 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS ve Norsku, 2008	86
Tab. 11 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP v České republice, 2002	91
Tab. 12 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP ve Slovensku, 2002	94
Tab. 13 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP v Maďarsku, 2002	96
Tab. 14 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP v Bulharsku, 2002	99
Tab. 15 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP v Nizozemsku, 2002	101
Tab. 16 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP ve Švédsku, 2002	103
Tab. 17- Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP v Norsku, 2002	106
Tab. 18 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z Eurobarometer v České republice, 2006	110
Tab. 19 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z Eurobarometer ve Slovensku, 2006	112
Tab. 20 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z Eurobarometer v Maďarsku, 2006	113
Tab. 21 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z Eurobarometer v Estonsku, 2006	115
Tab. 22 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z Eurobarometer v Nizozemsku, 2006	117
Tab. 23 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z Eurobarometer v e Švédsku, 2006	118

Kapitola 1

Úvod

V období po skončení druhé světové války lze pozorovat v reprodukčním a rodinném chování evropských obyvatel mnoho významných změn. Koncem 40. let a v 50. letech 20. století byl zaznamenán výrazný a demografy nepředpokládaný růst úrovně plodnosti ve vyspělých zemích. Odborníky byl nazván poválečným babyboodem. Babyboom byl přirozenou reakcí obyvatelstva na omezení svého reprodukčního chování během války, kdy v řadě zemí docházelo k výraznému poklesu úrovně plodnosti až na hranici prosté reprodukce. Protektorát Čechy a Morava byl v tomto směru výjimkou neboť zde úhrnná plodnost rostla až do roku 1944. Poválečné období je naopak spojené s nově nabytým optimismem a s vyhlídkami na lepší budoucnost. Lidé měli novou motivaci zakládat rodiny. V období, které nastalo po válce lze tedy pozorovat zvýšený počet sňatků, jehož dalším logickým pokračováním, bylo následné navýšení ukazatelů plodnosti. Kromě těchto změn začal také klesat podíl žen, které zůstávaly celoživotně bez dětí. Tento stav ovšem netrval příliš dlouho.

Od 60. let 20. století se reprodukční chování začalo opět měnit v souvislosti se změnou hodnot ve společnosti. Nejdříve rodiny začaly omezovat rození dětí vyššího pořadí a úhrnná plodnost trvale klesala pod hodnoty prosté reprodukce, později začal narůstat podíl bezdětných. Odborníci sice zpočátku očekávali další změnu příznivou pro růst populace, babyboom ovšem již nenastal. Zprvu byl výrazný pokles úrovně plodnosti patrný hlavně ve vyspělých mimoevropských anglicky mluvících státech, jako jsou Spojené státy Americké, Kanada, Austrálie a Nový Zéland. K poklesu úhrnné plodnosti se brzy připojila i západní a severní Evropa. Přestože je toto období v těchto zemích popisováno jako doba ekonomické prosperity, obyvatelstvo na to ve své reprodukci nezareagovalo a hodnoty ukazatelů plodnosti se již znovu nezvýšily.

Odborníci se ani v současnosti neshodují, zda příčinou nového reprodukčního chování byla změna ve finanční situaci a nejistotě rodin, nechut' či nemožnost jednotlivců zakládat rodiny, nebo změna hodnot ve společnosti, která především ženám umožnila se realizovat nejenom v rodinném prostředí. Situace žen se totiž výrazně změnila. V současné společnosti jsou ženy nejvíce samostatné, co kdy byly a díky moderním metodám antikoncepce si samy mohou určit kdy, v jaké míře a zda vůbec uskutečnit svou reprodukci. Pro ženy, které se narodily do konce šedesátých let, bylo společenskou normou mít první dítě do 25 let a pro ženy narozené začátkem šedesátých let a později bylo společenskou normou děti do 25 let věku nemít. (Sobotka, 2006). Jitka Rychtaříková v jednom ze svých příspěvků dochází

k myšlence: „jakoby vedle sebe v současné době koexistovaly dva modely prokreativního chování: starší, nastolený v minulosti, který doznívá u „starších“ žen, a nový, který nastolují početné generace narozené na přelomu šedesátých a sedmdesátých let a v první polovině let sedmdesátých“ (Rychtaříková, 1996, s. 84). Vývoj zemí, které byly součástí východního bloku a ostatních evropských zemí však byl odlišný. V zemích bývalého východního bloku se na konci 80. let nejvíce dětí rodilo brzy po dvacátém roce života ženy, ve zbývajících částech Evropy se věk prvorodiček pohyboval kolem 25 – 26 roků (Hašková, 2010, 15).

Bezdětnost je fenomén, kterému je věnována stále větší pozornost nejenom odborníků, ale stále častěji i médií a veřejnosti. Její důsledky jsou celospolečenským problémem, který se dříve či později dotkne každého jednotlivce. Alarmující je především to, že demografické prognózy (i když se liší v míře) předpokládají její budoucí nárůst. „Podle T. Sobotky bude ČR patřit spíše k zemím se středně vysokými podíly celoživotně bezdětných (15 – 22% žen), mezi něž spadá většina evropských států, nebo k zemím s nízkými podíly celoživotně bezdětných (méně než 15% žen), k nimž patří například Švédsko a Francie. J. Rychtaříková naopak nevylučuje variantu připojení ČR k zemím s vysokými podíly celoživotně bezdětných, mezi něž patří zejména Německo a Rakousko.“ (Sobotka, 2004, Rychtaříková, 2008 in Hašková 2010).

Cílem této práce je popsat bezdětnost a její nejdůležitější aspekty a porovnat vývoj bezdětnosti u poválečných generací ve vybraných zemích Evropy. V první části bude bezdětnost vymezena teoreticky. Budou představeny základní pojmy, druhy, příčiny, následky a také nástin možných řešení bezdětnosti. Další část práce bude věnována analýze bezdětnosti a kvůli úzkému spojení, které oba ukazatele spojují, také analýze plodnosti. Analyzované země jsou Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Bulharsko, Estonsko, Nizozemsko, Švédsko a Norsko. Plodnost i bezdětnost budou analyzovány jak v longitudinálním, tak transverzálním přístupu. Cílem v této části práce je zjistit, zda se liší vývoj plodnosti a bezdětnosti v jednotlivých státech a zda lze vývoj rozdělit dle toho, zda země v minulosti byly, či nebyly součástí východního bloku.

V druhé polovině diplomové práce bude analyzována bezdětnost, reprodukční chování, plány a názory z postojů, které byly zjišťovány v kvantitativních sociologických výzkumech European Values Study (EVS), The International Social Survey Programme (ISSP) a Eurobarometer pomocí metody faktorové analýzy. Cílem této části práce je zjistit, zda se v jednotlivých zemích liší rodinné postoje a podmínky, které respondenti zvažují při založení rodiny v jednotlivých státech. Cílem je i zjistit, zda se tyto postoje liší v rámci věku, pohlaví a počtu dětí respondenta.

Kapitola 2

Teoretické vymezení

Po druhé světové válce evropské populace prodělaly značné změny. Odborníci zaznamenali v období optimismu poválečného období vysoký růst úrovně plodnosti, změnu časování vstupu do manželství i rození dětí směrem k mladšímu věku. Především v zemích, které byly přímo zasažené válkou, se také projevila kompenzace porodů, které ve válečném období obyvatelstvo odsouvalo ať už z důvodu obavy z budoucnosti během válečného období, nebo například odsunem části obyvatelstva a jeho nasazením ať už k nuceným pracím, nebo k boji. Vyšší úroveň plodnosti se v tomto optimistickém období udržela po celá padesátá léta až do začátku let šedesátých.

Období vysoké úrovně plodnosti však v šedesátých letech vystřídal pokles především ve vyspělých zemích. Pokles byl výrazný, i když faktory tohoto trendu mohly být odlišné v tehdejší západní a východní Evropě; a hodnoty ukazatelů plodnosti se dostaly až pod úroveň prosté reprodukce. Odborníci očekávali další babyboomovou vlnu v podobě zvýšení počtů narozených v souvislosti s nástupem do reprodukčního věku silných populačních ročníků z poválečného období, ale tato vlna nepřišla.

Společnost se začala měnit a se změnou základních životních postojů a hodnot se měnily i hodnoty rodinné. Manželství přestalo být výhradním životním cílem a možností partnerského soužití, což bylo do této doby společensky nepřijatelné (Rychtaříková, 2007). Rodina a životní model tedy prodělaly zásadní změnu. Měnily se normy i reálné chování a dříve standardní model rodinného startu, který zahrnoval sňatek, založení společné domácnosti a narození dítěte, ztratil nutnou závaznost (Hamplová, 2003). Na nové životní možnosti velice rychle zareagovaly především ženy. Nová situace a nabytá tolerance ve společnosti najednou umožňovala ženám uspořádat si životní strategii jinak, než doposud. Po nabytí dospělosti již nezakládaly téměř výhradně rodiny, ale začaly využívat možnosti studia, budování vlastní kariéry a přesunout svou orientaci spíše k individualismu, než k rodinnému životu. Díky novým formám moderních antikoncepčních metod bylo ženám umožněno odsunout založení rodiny z období začátku svého sexuálního života, na období, které si samy určí. V podmínkách, kdy ženy mají přístup ke spolehlivým prostředkům antikoncepce a společenské i finanční ocenění je odvozováno zejména od úspěchů jedince ve sféře veřejné, pak pokud mají ženy podobné možnosti jako muži studovat, pracovat a vyžívat volnočasových aktivit, ale se

založením rodiny na těchto možnostech zřetelně ztrácejí, s rozením dětí váhají, omezují jejich počet a plodnost zůstává na nízké úrovni (Chesnais 1996, 1998 in Hašková 2010).

Na tyto změny reagovali odborníci sestavením několika teorií. Jednou z nich je teorie druhého demografického přechodu, kterou publikoval v roce 1986 nizozemský demograf Dirk Van de Kaa společně s Belgičanem Ronem Lestheaghem. V této teorii oba autoři popsali nový demografický režim, který byl způsoben celospolečenskou změnou postojů a hodnot rodinného charakteru směrem k individualismu. Na základě dat za časové období 30 let se začátkem v roce 1965 a končící 1995 Van de Kaa specifikoval sekvence druhého demografického přechodu.

Nejdříve ve společnosti proběhne pokles úhrnné plodnosti, na němž se nejdříve podílí pokles intenzity plodnosti žen s časováním ve vyšším věku a také pokles počtu narozených dětí vyššího pořadí. Klesá i počet dětí počatých před manželstvím a tím pádem klesá i počet sňatků, které se kvůli těmto těhotenstvím realizovaly. Stále ještě v tomto období klesá věk prvního sňatku. Ti, co, sňatek uzavřou, často otálejí se zakládáním rodiny, díky tomu klesá úroveň plodnosti žen v mladém věku a klesá i počet narozených prvních pořadí a snižuje se úhrnná plodnost. Začíná se zvyšovat počet rozvodů ve společnosti. Dochází k odkládání manželství do vyššího věku, zároveň roste počet předmanželských kohabitací a zvyšuje se věk, kdy lidé vstupují do manželského svazku. Nesezdané soužití se stává ve společnosti stále běžnějším jevem. Z důvodu legalizace sterilizace a interrupcí je umožněn další pokles počtu nechtěných těhotenství. Dochází i k poklesu počtu narozených na konci reprodukčního období žen. Pokud se manželé rozvedou nebo jeden z nich ovdoví, často volí společné soužití s novým partnerem formou kohabitanace. Nemanželské soužití se stává i společensky tolerovanou alternativou manželství. Díky tomu roste počet dětí, které se rodí právě do těchto nemanželských soužití. Úhrnná plodnost se postupně stabilizuje na velmi nízké úrovni. Úhrnná plodnost začne později lehce narůstat, protože narození svých potomků uskutečňují ženy, které svou plodnost odkládaly do vyššího věku. Zvyšuje se podíl narozených prvního a druhého pořadí, které se uskutečňuje u žen ve vyšším věku. Nikdy se však nenarodí děti, které by se bývaly narodily, pokud by nebyla odkládána plodnost do vyššího věku, protože se během kratšího reprodukčního období většinou nestihnou narodit. Jelikož se rodí málo dětí, nezůstává zachována ani prostá reprodukce generací. Dcery rodí méně dcer, než jejich matky a nenahrazují tak počty svých matek. (van de Kaa, 2002).

Takto probíhala celospolečenská změna především ve vyspělých západních a severních státech Evropy. Východní Evropa se však vyvíjela jinak. Po válce byly tyto země izolovány politickým režimem od zbytku Evropy. Díky izolaci se zde hodnotová změna ve společnosti neodehrála tak rychle. Země východní Evropy si zachovaly v této době vyšší úroveň plodnosti, časně a časté sňatky a prorodinné hodnoty, které byly navíc ještě posilovány pronatalitní a prorodinnou politikou během 70. let (Rychtaříková, 1997 - 1998).

Pád totality a změna politického režimu v roce 1989 znamenal konec separace bývalých socialistických zemí od zbytku Evropy a světa, který se mezitím změnil. Do východní Evropy se začaly šířit nové postoje a hodnoty západní společnosti a spolu s nimi i změny v rodinném a reprodukčním chování. Spolu s pádem režimu přišlo i tržní hospodářství a s ním spojená ekonomická nejistota, na kterou nebylo obyvatelstvo z plánovaného hospodářství socialistického režimu zvyklé. Vznikly nové příležitosti, jak naložit se svým životem ať už se

jednalo o možnosti cestování, budování kariéry, nebo svobodného studia. Ani jedna z nových životních možností však nebyla příliš přínosná pro založení rodiny.

Odborníci se neshodli, zda tyto změny byly důsledkem opožděného druhého demografického přechodu, nebo to byl důsledek transformace a nových nejistot a stresu. „Ne všichni ve střední a východní Evropě byli přesvědčeni, že ekonomická krize je jediným vysvětlením pro demografické změny; hlavně mladší demografové v České republice, Maďarsku a Rusku měli podezření, že „západní hodnoty“ pronikly do jejich společností“ (Lesthaeghe, Surkyn, 2002, s. 2). S tímto názorem polemizuje například Rychtařková: „Je otázkou, zda je vhodné interpretovat stávající změny demografického chování obyvatelstva ve východní Evropě jako opožděný druhý demografický přechod, nebo jako něco ‚východoevropsky‘ specifického.“ (Rychtařková, 2001, s. 15). Jako včleňování se do rodiny moderních evropských společností v rámci druhého demografického přechodu popisuje Rabušic Českou republiku a státy východní Evropy: „Česká populace – a především ta mladá – je dnes součástí evropských mentálních kohort a řídí se podobnými vzory jako její vrstevníci.“ (Rabušic, 2001).

Druhý demografický přechod byl také podroben kritice. Jednou z nich je například kritika Davida Colemana, který tvrdí, že nejde o druhý demografický přechod, ale o jakýsi pouhý druhotný přechod. Nejedná se ani o přechod, který by bylo možné nazývat demografickým, protože se nezabývá demografickými událostmi, jako je rození, umírání nebo migrace, ale jen hodnotami, životním stylem a preferencemi obyvatelstva. Aby byl nazýván přechod přechodem, bylo by potřeba, aby byl univerzální, neovlivnitelný a stejný pro všechny země a populace. Trendy, které nelze nazvat jako jednotné, začaly nastávat koncem šedesátých let po období zvýšené plodnosti poválečného babyboomu. Dlouhotrvající pokles tak údajně poskytuje nesprávný dojem dlouhodobého poklesu úrovně plodnosti (Coleman, 2004).

2.1 Příčiny bezdětnosti

Není lehké určit, jaké jsou příčiny bezdětnosti už jenom kvůli tomu, že je velmi těžké rozlišit dobrovolnou a nedobrovolnou bezdětnost (více uvedeno v kapitole č. 4 Pojmy a metodika).

Tou nejrozšířenější příčinou nedobrovolné bezdětnosti je nepochybně neplodnost nebo snížená plodivost. Neplodnost má mnoho příčin, které souvisí s genetickými, fyzickými a psychologickými příčinami. Nejčastější příčina neplodnosti je však posouvání početí dítěte do věku, ve kterém je pravděpodobnost oplodnění výrazně nižší, než by tomu bylo ve věku mladším. V minulosti panoval názor, že věk ženy má jen nepatrný vliv na těhotenství před 35. rokem (Scott, 2002). Autoři Dunson a spol. v roce 2002 však dokázali výzkumem, že pravděpodobnost otěhotnění u ženy průběžně klesá již od konce jejích dvacátých let. Tento závěr byl výsledkem výzkumu, který uskutečnili na souboru 781 evropských párů, kdy vedli u žen každodenní záznamy bazální teploty, registraci pohlavních styků a menstruačního krvácení (Dunson a spol, 2002)

Věková hranice 35 let působí především jako psychologická hranice, kdy ženy vnímají, že by mohly přijít problémy s otěhotněním, nebo průběhem těhotenství. Je faktem, že

v pozdějším věku roste riziko mimoděložního těhotenství, zvýšeného krevního tlaku a těhotenského diabetu (neplodnost.org.).

Kromě odkládání rodičovství do pozdějšího věku může plodivost ovlivnit i třeba životní prostředí, zdravotní stav obyvatel nebo životní styl (Bagusat, Rupp, 2009). Závažným problémem je výrazný pokles kvality spermatu. Sperma negativně ovlivňuje jak znečištěné životní prostředí, tak stres a nezdravý životní styl. Podíl na snížené kvalitě spermatu má i užívání drog, alkoholu, požívání kávy, kouření atd (neplodnost.org)

Co se věku týče, tak na neplodnost u mužů nemá takový vliv jako na ženy. Některé výzkumy však ukazují, že se pravděpodobnost početí po 35. roce života muže také snižuje. Zvyšuje se také pravděpodobnost samovolného potratu, nebo vrozených vad na plodu vzniklých právě oplodněním nekvalitními spermiemi (Juříčková, 2005).

Nedobrovolná bezdětnost však není jen následkem zdravotních problémů, nebo problémů s průběhem otěhotnění. Nedobrovolnou bezdětnost může zapříčinit například absence vhodného partnera v životním období, které je pro početí dítěte vhodná, homosexualita nebo obtížné životní podmínky.

Co se dobrovolné bezdětnosti týče, tak důvody, které k ní jedince vedou, uvedli ve svém výzkumu například autoři autoři H. Rost a N. F. Schneider.

Jedním typem bezdětným byly lidé s vyšším vzděláním, kteří si založením rodiny nechtějí narušit svou nezávislost, volný čas nebo životní standard. Druhou skupinou byli bezdětní, kteří dávají přednost kariéře a založení rodiny vidí jako něco, co by jejich kariéru mohlo ohrozit. Třetí typ se neobává o svůj dosavadní život, ale pochybuje o vlastních rodičovských schopnostech. Čtvrtý typ dává přednost partnerovi a založit rodinu netouží. (Rost, Schneider, 1996).

Autoři Rathus a Nevid tyto typy dobrovolně bezdětných ještě doplnily těmi, kteří se obávají přelidnění a nezakládají rodinu, protože si myslí, že dnešní doba je nebezpečná a pro rodinu nevhodná. Dobrovolně bezdětní mohou být i jedinci, kteří nechtějí děti, protože raději pomáhají již narozeným dětem (Juříčková, 2005).

2.2 Důsledky bezdětnosti

Jedním z popisovaných problémů plynoucích z bezdětnosti je osamocené stáří bezdětných jedinců. Výzkum Dany Sýkorové na základě kvalitativních rozhovorů s bezdětnými seniory však ukázal, že ve stáří se jako závažnější téma jeví fyzická (ne)soběstačnost než samotná bezdětnost.

Celkově se bezdětní senioři snaží být co nejdéle osobně autonomní a zdůrazňují vlastní odpovědnost. Autonomie je pro jedince bez dětí vysokou hodnotou, k níž dospěl v průběhu adaptace na bezdětnost, nebo která ovlivnila jeho rozhodnutí zůstat bezdětný.

Ve výzkumu se překvapivě neprokázaly žádné projevy osamělosti seniorů, nebo zklamání z bezdětnosti. Ale objevilo se negativní prožívání bezdětnosti ve stáří a osobní vnímání izolace, která je následkem okolností jako nerozvíjení důvěrných sociálních vztahů v minulosti, zdravotních problémů a z nich vyplývající fyzické nesoběstačnosti. K tomuto závěru bezdětní senioři dospívají srovnáním se s rodiči, které mezi svými známými mají a o které jejich děti pečují. (Sýkorová, 2008).

Na stejné problémy plynoucí s osamělostí bezdětných seniorů upozorňuje i Van Luvenová. Bezdětnost může vést k odcizení od přátel a známých, kteří děti mají, a tím pádem vyhledávají přátele nové se stejným zájmem – rodičovstvím, již v době, která se nenazývá důchodovým věkem (Van Luvenová, 2010).

Dalšími problémy, se kterými má bezdětný možnost se setkat, mohou být například i neschopnost udržet si stabilní vztah, jehož častým pojátkem jsou právě děti (Bagusat, Rupp, 2009).

Highway zmiňuje neschopnost bezdětných kontaktu s dětmi. Kontakt s nimi může být pro bezdětného dokonce nepříjemný (Highway, 2010).

Nejvíce diskutovaným problémem spojeným s bezdětností je však zatížení důchodového systému. Bezdětní někdy v médiích bývají dokonce označovány za „černé pasažéry společného důchodového systému“. Podstatou tohoto tvrzení je fakt, že bezdětní jedinci neinvestují do výchovy svých dětí žádné finanční ani jiné prostředky. Nevytváří tedy potencionální budoucí plátce daní. Ivo Patta navrhuje, aby tento rozdíl byl vyrovnán speciální daní pro bezdětné (Patta, 2011). Dana Sýkorová však ve svém výzkumu zmiňuje, že velký podíl zkoumaných bezdětných respondentů sice nemá své vlastní děti, ale investuje do dětí své širší rodiny (Sýkorová, 2008).

2.3 Řešení bezdětnosti

Řešit dobrovolnou bezdětnost je problematické, protože mít děti je soukromým rozhodnutím každého jedince. Protože je ale bezdětnost vnímána jako celospolečenský problém a má mnoho negativních zejména celospolečenských důsledků, je namístě se o její snížení alespoň pokusit. Logickým řešením bezdětnosti je snaha zvýšit úroveň plodnosti. Otázkou zůstává, jak toho dosáhnout?

Nástrojem k řešení bezdětnosti je například rodinná politika. Je to významné a efektivní řešení a může ovlivnit reprodukční chování populace. Je ovšem otázkou, zda rodinná politika dokáže ovlivnit kromě zvýšení úrovně plodnosti i pokles bezdětnosti a pokud se to povede, zda se podaří zvýšení plodnosti udržet na zvýšené úrovni trvale nebo jen dočasně.

Rodinné politiky mají stejný cíl, ale různá provedení. V bývalém Československu lze v minulosti zaznamenat mnoho pokusů zvýšit úroveň plodnosti. Opatření se týkala například novomanželských půjček a možnosti prominutí úroků v případě narození dětí v 70. letech, štedrá délka rodičovské dovolené a nejrůznějších příspěvků, které však povětšinou měly formu náhrady pro sociálně slabé. Nedávno platil v České republice systém třírychlostní rodičovské dovolené, kdy si rodiče mohli vybrat délku trvání rodičovské dovolené dva nebo tři roky a spolu s tím i výši vypláceného měsíčního příspěvku. Od roku 2012 platí nový systém, který by měl být pružnější. Nově rodič neztratí nárok na výplatu rodičovského příspěvku, pokud své více než dvouleté dítě umístí do nějakého předškolního zařízení (MVSP ČR, 2011). Více je k tématu rodinných politik zmiňováno v kapitole o Analýze plodnosti a bezdětnosti v rámci jednotlivých zemí.

V poslední době je téma slučitelnost práce a rodiny cílem zájmu evropských politiků. Cílem Lisabonské strategie z roku 2002 je mimo jiné i zvýšit zaměstnanost žen, podporovat rovné příležitosti na trhu práce pro obě pohlaví a vytvářet vhodné podmínky pro možnost

zakládání rodin a budování kariéry zároveň. Dokument Evropa 2020 pak na Lisabonskou strategii (2000) navazuje s podobnými záměry (Kocourková, 2011–12b).

Řešením pro nedobrovolnou bezdětnost zapříčiněnou nějakým zdravotním důvodem, je asistovaná reprodukce. Asistovaná reprodukce je více či méně neplodnými páry přijímána pozitivně, záleží na tom, o jaký typ se jedná. V prvním typu asistované reprodukce je možné použít k zákroku gamety rodičů. Tato metoda je bezdětnými páry přijímána lépe a je lépe vnímána i společensky (Hašková 2010). Druhým typem umělého oplodnění je použití dárcovských gamet.

Asistovaná reprodukce je druhem léčby, která je nejenom velmi finančně náročná, ale také na neplodné páry vyvíjí značný psychický tlak. Stresově mohou bezdětní také vnímat skutečnost, že pojišťovnami je hrazený jen určitý počet takových zákroků (v ČR jsou to 4 cykly). Pro ženy jsou také striktně nastavené věkové limity pro asistovanou reprodukci. Jen do věku 48 let se jí mohou ženy zúčastnit a jen do věku 39 let je otevřená možnost financování lékařských procedur zdravotní pojišťovnou (Hašková, 2010).

Problémem je také **propagace** asistované reprodukce jako zaručeného řešení neplodnosti v médiích, která však již neinformují o faktu, že ne každému je tato metoda schopna pomoci a že i účinnost této metody se s věkem výrazně snižuje.

Pro někoho může být asistovaná reprodukce příliš velkým zásahem do přirozenosti či „boží vůle“. V komunikačních rozhovorech Hany Haškové respondenti (především respondentky) také vyjadřovaly obavu z průběhu těhotenství a porodu. Za problémové v možnosti adopce její respondenti zmiňovali především strach z toho „co z dítěte vyrostě“. Bojí se také negativních zkušeností dítěte v kojeneckém věku, které adoptivním rodičům nejsou známy. Adopce je řešením, které neřeší biologickou bezdětnost, ale řeší sociální bezdětnost a pocit sociálního vyloučení bezdětných, kteří chtějí děti. Adopce se nachází v pomyslné hierarchii hodnot až na absolutním konci možnosti řešení stavu, kdy pár chce děti, ale nemůže je mít (Hašková 2010).

Slepičková analyzovala postoje české populace k různým metodám asistované reprodukce a k adopci. Zjistila, že česká populace považuje za nejlepší řešení neplodnosti využití asistované reprodukce, která zachovává genetickou informaci rodičů. Jako druhou volbu respondenti volili adopci (Hašková 2010). Jako problém mohou u adopce zájemci vidět i to, že žena starší 39 let prakticky nemá šanci získat do své péče dítě kojeneckého věku což je komplikace, o které mnoho žen netuší a s adopcí právě kvůli předchozí asistované reprodukci dlouho otálí (Hašková 2010).

Hodovníková ve své diplomové práci zmiňuje jako možnost řešení bezdětnosti výuku rodinné a sexuální výchovy, kde by se mělo o poklesu plodivosti v závislosti na věku dostatečně informovat (Hodovníková, 2012). Informovanost je však důležitá nejenom ve školním věku, ale celospolečensky. O snižujícím se plodivosti by měla více diskutovat i média a asistovaná reprodukce by neměla být prezentována jako řešení, které pomůže každému a měla by být také více zmiňována její omezení, jak v úspěšnosti početí, tak v možnosti jejího podstoupení.

Kapitola 3

Prameny

V třetí kapitole budou představeny prameny, které budou použity při analýze plodnosti a bezdětnosti. Jedná se o databázi demografických údajů Human Fertility Database, mezinárodní výběrové šetření European Values Study, mezinárodní šetření The International Social Survey Program a reprezentativní dotazovací šetření veřejného mínění Eurobarometer.

3.1 Human Fertility Database

Human Fertility Database je vytvářena z dat získaných z národních statistických úřadů jednotlivých zemí. Vznikla jako spolupráce dvou demografických výzkumných ústavů Max Planck Institute for Demographic Research v Německu a Vienna Institute of Demography v Rakousku. Aktuálně v ní lze nalézt údaje za 24 zemí, přičemž Německo (Spolková republika Německo) je ještě rozděleno na bývalé východní (Německá demokratická republika) a západní (Německá spolková republika) a Spojené království je rozděleno na Anglii a Wales, Severní Irsko a Skotsko. Human Fertility Database je aktualizována průběžně a postupně jsou přidávány další země. V roce 2014 se připravují údaje za Chile, Island, Irsko a Španělsko. V této práci jsou využívána data za Českou republiku, Nizozemsko, Bulharsko, Maďarsko, Norsko, Švédsko, Slovensko a Estonsko. Důvodem tohoto konkrétního výběru byla především dostupnost časových řad v Human Fertility Database. Dalším důvodem bylo, že v zemích bývalého východního bloku byla prozatím zkoumána jen velmi sporadicky. Norsko, Švédsko a Nizozemsko slouží především jako zástupce kapitalistických zemí a slouží v práci ke srovnání se zeměmi postsocialistickými.

Data v Human Fertility Database jsou rozdělena na sumární ukazatele, věkově specifické ukazatele, tabulky plodnosti a vstupní data. V této práci jsou využívány především tabulky plodnosti, a to jak transversálního tak longitudinálního typu, a také úhrnná a konečná plodnost. Využívány jsou i ukazatele průměrného věku matky při narození dítěte. Databáze nabízí počty živě narozených dětí podle kalendářního roku, věku matky (popřípadě roku narození matky) a také podle pořadí narození dítěte. Data jsou tříděna podle věku a podle generace. Databáze nenabízí jiné sociodemografické charakteristiky.

3.2 Mezinárodní šetření European Values Study

Pokud budeme zkoumat postoje, zůstávají základem pro jejich zjišťování především výběrová šetření.

Jedním z nich, které je využíváno především v druhé části této práce snaží se odhalit faktory bezdětnosti, je European Values Study (Evropská studie hodnot). V této práci je využita vlna z roku 2008. V minulosti již byly uskutečněny vlny v letech 1999, 1990 a 1981. Díky tomu, že zkoumané jevy jsou podobné a metoda zkoumání zůstává zachována, je možné využít toto šetření i pro analýzu v čase. Šetření Evropské studie hodnot zkoumá hlavně preference, postoje a názory obyvatel. Oblast zájmu se soustřeďuje do různých témat jako je práce, náboženství, politika, společnost a rodina. Dotazník obsahuje cca 140 otázek a 430 proměnných. Pro analýzu bylo určeno 14 výroků, které se týkají hlavně rodičovství, přístupu k zaměstnání žen a zapojení otců do výchovy a péči o domácnost. Byly použity i sociodemografické charakteristiky pohlaví, věkové skupiny a to, zda respondent má nebo nemá děti (dětnost).

S postupem času je do šetření zahrnováno stále více regionů a zemí. V roce 2008 jich bylo již 47. Šetření se v roce 2008 zúčastnilo cca 70 tisíc respondentů. V rámci České republiky se šetření zúčastnilo 1821 respondentů, v Estonsku 1518 respondentů, v Maďarsku 1513 respondentů, v Nizozemsku 1554 respondentů, v Norsku 1090 respondentů a ve Slovensku 1509 respondentů. V této práci je pro analýzu použito všech 8 zkoumaných zemí uvedených výše.

Nástrojem pro sběr dat byly zvoleny osobní rozhovory provedené podle standardizovaných dotazníků. Reprezentativní vzorek respondentů byl vybrán vícestupňovým a stratifikovaným náhodným výběrem (europeanvaluestudy.com) a dotazování proběhlo s respondenty, kteří byli starší 18 let.

3.3 ISSP

Mezinárodní šetření The International Social Survey Program se zaměřuje na průběžné sledování sociálních témat. Jsou zde také sledovány změny názorů a postojů. Šetření zaměřené na rodinu proběhlo již ve čtyřech vlnách v letech 1988, 1994, 2002 a 2012. V České republice výzkum realizuje Sociologický ústav Akademie věd ve spolupráci agenturou SC&C. Česká republika je členem ISSP od roku 1991 a prvního šetření se zúčastnila v roce 1992 (Krejčí, 2005)

Šetření ISSP je nejrozsáhlejší kontinentální výzkumný program, který se zaměřuje na zkoumání postojů a hodnot. Oficiální vznik se datuje do roku 1984 a založily jej instituce ZUMA (Zentrum für Umfragen, Methoden und Analysen) z Německa, NORC (National Opinion Research Center) z USA, SCPR (Social and Community Planning Research) z Velké Británie a ANU (Australian National University) z Austrálie (History of the ISSP)

Každý rok se šetření ISSP zaměřuje na jedno hlavní téma, pro který je sestaven modul otázek. Součástí šetření je vždy také standardizovaná sada sociodemografických otázek jako věk, pohlaví, vzdělání, národnost, socioekonomický status a politická příslušnost. Tyto sociodemografické otázky jsou u každého modulu stejné. Opakující se témata jsou následující:

role vlády, sociální síť a podpůrné systémy, sociální nerovnost, rodina a měnící se genderové role, pracovní orientace, náboženství, životní prostředí, národní identita (Lauer, 2004)

Moduly, které byly v rámci šetření ISSP zkoumány lze vidět v tabulce č.1.

Tab. 1 - Přehled modulů, které byly uskutečněny v rámci šetření ISSP v letech 1985 až 2014

Rok	Téma modulu	Rok	Téma modulu	Rok	Téma modulu
1985	Role vlády I	1995	Národní identita I	2005	Pracovní orientace III
1986	Sociální síť	1996	Role vlády III	2006	Role vlády IV
1987	Sociální nerovnosti I	1997	Pracovní orientace II	2007	Volný čas a sport
1988	Rodina I	1998	Náboženství II	2008	Náboženství III
1989	Pracovní orientace I	1999	Sociální nerovnosti III	2009	Sociální nerovnosti IV
1990	Role vlády II	2000	Životní prostředí II	2010	Životní prostředí III
1991	Náboženství I	2001	Sociální vztahy a podpůrné systémy	2011	Zdraví
1992	Sociální nerovnosti II	2002	Rodina III	2012	Rodina IV
1993	Životní prostředí I	2003	Národní identita II	2013	Národní identita III
1994	Rodina II	2004	Občanství	2014	Občanství II.

Zdroj: ISSP International Social Survey Programme

(zdroj: *ISSP International Social Survey Programme* [online]. 2010 [cit. 2012-12-13].

Dostupné z: <http://www.issp.org/page.php?pagelid=216>)

Sběr dat probíhá v populaci starší 18 let. Je vytvořen standardizovaný rozhovor tazatele s respondentem pomocí standardizovaného dotazníku. Výzkumný vzorek je sestavován jako pravděpodobnostní výběr z celé dospělé populace v zemi (Krejčí, 2005).

Otázky týkající se rodiny, které byly využity v této práci, se uskutečnily v letech 1988, 1994, 2002 a 2012. Data jsou však volně dostupná až dva roky od provedení šetření, k nahlédnutí je v současné době jen podoba dotazníku. Proto je v této práci zkoumána Rodina a Změna gender rolí III z vlny šetření, která proběhla v roce 2002.

V současné době se šetření zúčastňuje celkem 48 zemí z celého světa: Argentina, Austrálie, Belgie, Bulharsko, Česká republika, Čína, Dánsko, Dominikánská republika, Estonsko, Filipíny, Finsko, Francie, Chile, Chorvatsko, Indie, Irsko, Island, Itálie, Izrael, Japonsko, Jihoafrická republika, Jižní Korea, Kanada, Kypr, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Mexiko, Německo, Nizozemsko, Norsko, Nový Zéland, Palestina, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rusko, Slovensko, Slovinsko, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko, Turecko, Ukrajina, Uruguay, USA, Velká Británie, Venezuela. V této práci však bude využito jen sedm zemí:

Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Bulharsko, Nizozemsko, Norsko, Švédsko. Estonsko se výzkumu ISSP nezúčastnilo, takže ani v této práci nebude v rámci analýzy zkoumáno. Celkem se šetření zúčastnilo 46638 respondentů. V Maďarsku to bylo 1023 respondentů, v Nizozemsku 1249 respondentů, v Norsku 1475, Švédsku 1080, České republice 1289, Slovensku 1133 a v Bulharsku 1003 respondentů.

3.4 Eurobarometer

Eurobarometer je reprezentativní dotazovací šetření veřejného mínění, které probíhá ve vybraných evropských zemích na základě zadání Evropské komise. Série výzkumů se uskutečňuje od roku 1973. Jsou sledovány různé aspekty veřejného mínění v oblastech Evropské unie. Průzkumy probíhají nejen ve členských zemích, ale i v kandidátských.

Základní část projektu se nazývá Standard Eurobarometer a je organizován dvakrát ročně ve všech členských zemích Evropské unie. Předmětem je monitorování sociálních a politických postojů obyvatel členských zemí. Sledují se trendy a řada otázek se v určitých časových periodách opakuje. Sledovaná témata se týkají postojů k integraci v rámci EU, postojů k institucím a politice EU, sociokulturní a sociopolitické orientace obyvatel, ale také demografické údaje. Od roku 1990 byly zařazeny i nepravidelná šetření se speciálními tématy, které se týkají například zemědělství, biotechnologií, energií, životního prostředí, gender rolí, zdraví, chudoby, vědy a techniky, pracovních podmínek atd.

Koncem 90. let byly do projektu přidány i šetření, která mají menší rozsah a jednodušší metodiku. Jsou nazývána Flash Barometer a jsou zaměřena hlavně na aktuální události, určité sociální nebo pracovní skupiny atd. Provádí se prostřednictvím rozhovorů telefonických rozhovorů. Důvodem zavedení těchto „bleskových“ šetření je především rychlost jejich uskutečnění, flexibilita a dostupnost.

V období mezi 1990 – 1997 probíhal výzkum Central and Eastern Eurobarometer (CEEB), který byl zaměřen na postoje, které se týkaly změn politických a ekonomických oblastí a postojů k EU v zemích střední a východní Evropy. Tato šetření probíhala jednou ročně až ve dvaceti zemích regionu. Československo a později již samostatná Česká republika se zúčastnila všech šetření.

Od roku 2001 se uskutečňuje i nový projekt Candidate Countries Eurobarometer a probíhá v kandidujících zemích ke vstupu do EU. V období 2001 až 2002 probíhalo i v České republice.

Data z šetření Eurobarometer jsou v případě výzkumů Standard Eurobarometer a Candidate Countries Eurobarometer uvolňována nepravidelně a s několikaletým zpožděním. Data z Flash Eurobarometer jsou uvolňována s ročním zpožděním.

V rámci této práce bude analyzován panel otázek z roku 2006 a nese název Eurobarometer 65.1 The Future of Europe, Transborder Purchases in the European Union, and Family Planning, kterého se v rámci všech zemí zúčastnilo 24750 respondentů. Protože Norsko není členem EU a Bulharsko v době sběru v roce 2006 také nebylo, jsou faktorové analýzy uskutečněny jen za šest zemí. V Nizozemsku se výzkumu zúčastnilo 1062 respondentů, ve Švédsku 1001 respondentů, v České republice 1036, v Estonsku 1005, v Maďarsku 1009 ve Slovensku 1092 respondentů (<http://www.socioweb.cz>).

Kapitola 4

Pojmy a metodika

4.1 Základní pojmy

Bezdětnost je pojem, který lze najít napříč vědami, neboť má interdisciplinární charakter. V každém oboru je definována bezdětnost jinak. V demografii označujeme za bezdětnou tu osobu (ženu), která během svého reprodukčního období neporodila žádné dítě, vnímání bezdětnosti je v demografii tedy biologické. Reprodukční období bývá obvykle vymezeno věkem 15-49 let. Počátek reprodukčního období bývá v některých zemích spojován s uzákoněným minimálním sňatkovým věkem, reálně ale ženy mohou rodit i dříve. Na bezdětnost lze ale pohlížet i jiným způsobem - sociálním. Žena nemusí být rodičem, přestože porodila dítě a nemusí být bez dětí, přestože sama neporodila dítě. V sociální bezdětnosti je pohlíženo na bezdětnost spíše jako na absenci rodičovství. Takto je bezdětnost vnímána například v sociologii.

Další údaje o bezdětnosti lze získat při studiu struktur domácností, kdy je bezdětná ta domácnost, která mezi svými členy nemá žádné nezaopatřené děti. V tomto smyslu je zjišťována bezdětnost i za mužskou část populace (Juříčková, 2005).

Vzhledem ke skutečnosti, že tato diplomová práce je demografická, tak i bezdětnost je zde studována v biologickém pojetí. Důležitá je i dostupnost statistických dat. Demografická data za bezdětnost jsou spojena výhradně s biologickým mateřstvím žen. Jsou zjišťovány počty žen s daným počtem živě narozených dětí, respektive bez narození dítěte.

Bezdětnost lze rozdělit do několika kategorií. Tou nejrozšířenější je rozdělení na dobrovolnou bezdětnost a bezdětnost nedobrovolnou. Rozdíl mezi nimi je v tom, zda si ji bezdětní zvolili sami, nebo k ní byli donuceni problémem zdravotním, sociálním, absencí partnera atd. Někdy bývá hranice mezi oběma typy velice nezřetelná a definice nejasná, proto rozlišení dobrovolné a nedobrovolné bezdětnosti není bráno v potaz ani ve statistických datech.

Dobrovolná bezdětnost je ta bezdětnost, kdy se lidé dobrovolně vzdají rodičovství. Jsou to ti lidé, kteří bezdětnost vnímají jako svou životní volbu. Tato bezdětnost bývá v anglickém jazyce označována jako „childfree“. Pro tyto bezdětné je důležité zdůraznit, že pro ně bezdětnost byla svobodnou volbou, že jsou osvobozeni od rodičovství a necítí se o děti ochuzeni, proto nebývá v anglických textech označována „childless“. Tato dobrovolná volba bezdětnosti však není vždy ve výzkumech zcela jasná a zřetelná. Jak upozorňuje Hana

Hašková ve své knize *Fenomén bezdětnosti* „Prodávování období bezdětnosti může vést ke změně reprodukčních preferencí a plánů“ (Hašková, 2010). Může se jednat jen o přizpůsobení se situaci, kdy s přibývajícím věkem stále více zaniká možnost dítě z různých důvodů počít. Sami bezdětní nejsou často schopni určit, zda se jednalo a celoživotní a pevný názor a cíl být bezdětný, nebo spíše o přizpůsobení se okolnostem. Celoživotní dobrovolná bezdětnost je životní strategií, kterou lidé volí spíše výjimečně. Zjišťování této strategie je obtížné, protože volba života bez dětí je ve společnosti značně stigmatizovaná (Hašková 2010). Především v médiích je dobrovolná bezdětnost často označována za sobectví, kariérismus, egoismus. „Dobrovolně bezdětní jsou charakterizováni jako „černí pasažéři“, kteří nechtějí investovat do výchovy dalších generací, ale péči a ekonomickou sílu těchto generací budou ve stáří využívat.“ (Hašková, 2010). Nedobrovolně bezdětní jsou na rozdíl od dobrovolně bezdětných vnímáni jako někdo, koho je potřeba litovat. Především nedobrovolně bezdětné ženy společností litovány a jsou označovány jako ochuzené o děti, o něco, co je v životě ženy samozřejmé a přirozené. Tyto ženy jsou vnímány jako ochuzené o svůj základní ženský životní úděl mateřství (Hašková, 2010). Důvodem proč lidé volí dobrovolnou bezdětnost, může být mnoho. Může to být souhra a kombinace několika různých faktorů a životních voleb. Jedním z takových je změna v časování rození dětí a neustále se zvyšující nároky a očekávání, které jsou na potencionální rodiče kladeny při výchově dětí (Juříčková, 2005).

Nedobrovolná bezdětnost je stav, kdy se bezdětní v určitý moment svého života rozhodli být rodiči (chtěli být rodiči), ale bylo jim z nějakého důvodu zabráněno děti mít (Hašková, 2010).

Příčin bezdětnosti může být několik. Může se například jednat o zdravotní stav jednoho, či obou v páru, které brání v početí dítěte. Stav, kdy nelze počít dítě je označován jako neplodnost. Neplodnost je podle definice Světové zdravotnické organizace (WHO) nemoc, která spočívá v neschopnosti počít dítě během jednoho roku nechráněného pohlavního styku s normální frekvencí. Lze si povšimnout, že je zde tedy podmínka přirozeného početí (Kocourková, 2011-12a).

Světová zdravotnická organizace dělí neplodnost do několika následujících kategorií podle schopnosti počít dítě:

- Primární neplodnost (sterilita) je tam, kde existuje naprostá absence početí i přes pravidelný nechráněný pohlavní styk během jednoho roku.
- Sekundární neplodnost (sterilita), kde i přes pravidelný nechráněný pohlavní styk po dobu jednoho roku nedošlo k žádnému novému početí poté, co v minulosti k oplodnění došlo.
- Neobjasněná neplodnost, kde absence početí je způsobená faktory, jako je laktace, antikoncepce, snížená sexuální aktivita, nebo z příčin neznámých (Pavlík a Kalibová, 2009).

V souvislosti s neplodností se lze setkat ještě se sníženou plodivostí - subfekunditou. Jedná se o poruchu plodnosti jednoho, nebo obou partnerů, která snižuje pravděpodobnost početí. K oplodnění však dojít může (Juříčková, 2005). Pravděpodobnost otěhotnění během menstruačního cyklu, které závisí na vzorcích sociálního jednání zahrnující i antikoncepční techniky vyjadřuje ukazatel nazývaný fekundabilita (Žemberová, 2011). Foneticky podobně znějícím pojmem je fekundita, což je fyziologická schopnost zplodit dítě, často se setkáváme s českým názvem – plodivost. Tato schopnost je uvažována za ženy v období trvajícím od první

menstruace až do menopauzy. Z důvodu zjednodušení je v demografii toto období uměle kladeno mezi věky 15 – 49 let, tedy do reprodukčního období.

Léčba neplodnosti a její úspěšnost je v současnosti ve středu zájmů i proto, že se roste počet lidí, kteří léčbu neplodnosti vyžadují. Samotný podíl neplodných párů v populaci je nejasný a odhady se velmi různí. Dle WHO ve světě žije asi 80 milionu párů, které mají problémy s početím. Tento počet každoročně narůstá. Největší podíl neplodných párů žije ve vyspělých zemích (Juříčková, 2005).

Kromě zdravotních důvodů patří mezi příčiny nedobrovolné bezdětnosti také neúspěšné hledání vhodného partnerství, neochota partnera mít děti, rozpad partnerského vztahu, ze kterého mohlo dítě vzejít, sterilita fyziologická, nebo způsobená nemocí, ale i homosexualita.

Hana Hašková ve své knize rozlišuje několik typů bezdětnosti, které vytvořila na základě analýzy svého kvantitativního výzkumu bezdětnosti, na základě řízených rozhovorů s bezdětnými.

Jednou z příčin bezdětnosti je neustálé a prakticky celoživotní odkládání rodičovství. Jedinec po dětech touží, neplánuje zůstat celoživotně bezdětný, ale ve svém životě nenachází okamžik, který by byl vhodný k založení rodiny. Jde vlastně o dočasně bezdětné, kteří se však postupem času, kvůli odkládání rodičovství z důvodu různých bariér, stávají i konečně bezdětnými. Bezdětnosti vnímají jako něco negativního, jako něco co je potřeba změnit a stát se rodičem (Hašková 2010). Sami bezdětní se tak cítí neúplní. Do této kategorie patří například především vysokoškolsky vzdělaní muži a ženy, kteří mají svůj životní plán: nejdříve škola, poté kariéra a uplatnění, zajištění si budoucnosti a až poté založení rodiny. (Bagusat, Rupp, 2009). Konkrétně u tohoto typu nelze jednoznačně určit, zda se tedy jedná o dobrovolnou, či nedobrovolnou bezdětnost. Hranice je zde velice nejasná. Dle autorky této diplomové práce je však právě tento typ bezdětných možno zařadit mezi nedobrovolně bezdětné právě proto, že je pro ně stav bezdětnosti nepříjemný a po rodičovství tito jedinci touží.

Dalším typem bezdětnosti je situace, kdy jedinci sice k rodičovství spějí, děti někdy v neurčité budoucnosti očekávají, avšak nijak konkrétně jej neplánují. Svou bezdětnost na rozdíl od předchozího typu bezdětných vnímají pozitivně, protože nemají představu, kdy by situace založení rodiny měla nastat. Bezdětnost u nich není nijak problematizována, naopak je vnímána jako normální především porovnáváním se s vrstevníky a okolím, kde taktéž dochází k prodlužování období bez dětí (Hašková, 2010). Dle autorky této práce je tento typ z výše zmíněných jediný, který lze zařadit do dobrovolné bezdětnosti.

Posledním vysledovaným typem, který Hana Hašková ze svého výzkumu odvodila situace, kdy vlastně jedinci ani nevědí, jestli v budoucnu budou usilovat o rodičovství, či nikoliv. Jsou si vědomi pozitiv, které život bez dětí přináší, ale protože jejich okolí a jím ovlivnění vyznávají názor, že „mít děti je normální“ a „život bez dětí nikdo dobrovolně nevolí“ nechávají otázku zahájení rodičovství otevřenou (Hašková, 2010). K dobrovolné bezdětnosti se otevřeně nepřihlásí, přestože by si ji třeba přáli.

4.2 Metodika

Analýza bezdětnosti je součástí analýzy plodnosti. Zdrojem dat pro další analýzu byla databáze Human Fertility Database. Z této databáze je využit ukazatel úhrnné plodnosti-total fertility rate – TFR a konečné plodnosti – completed cohort fertility –CCF). Dále je použit i počet žen podle pořadí narozeného dítěte v transversálním i longitudinálním pohledu.

Protože data jsou převzata výhradně z databáze HFD, tak i metodologie a značení jsou převzaty z metodického materiálu HFD.

4.2.1 Úhrnná plodnost a konečná plodnost

Ukazatel úhrnné plodnosti je konstruován jako:

$$TFR(t) = \sum_{x=x_{min}}^{x_{max}} f(x, t).$$

Ukazatel úhrnné plodnosti dle pořadí narozeného dítěte je konstruován jako:

$$TFR_i(t) = \sum_{x=x_{min}}^{x_{max}} f_i(x, t)$$

Označení v uvedených vzorcích znamená:

i - pořadí narozeného dítěte,

t - kalendářní rok

x - věk ženy,

x_{min} - nejnižší věk ženy 12let a méně

x_{max} - nejvyšší věk ženy 55+.

Ukazatele jsou založeny na mírách plodnosti druhé kategorie f (tzv. redukované míry neboli unconditional fertility rates) a jsou v HFD uvedeny ve třetích hlavních souborech událostí.

Míry plodnosti je vypočítána na základě vzorce:

$$f(x, t) = [B(x, t, t - x) + B(x, t, t - x - 1)]/E(x, t)$$

$$f_i(x, t) = [B_i(x, t, t - x) + B_i(x, t, t - x - 1)]/E(x, t)$$

B je označení pro živě narozené děti (třetí index označuje generaci žen)

E počet žen (člověkoroky) bez ohledu na jejich paritu (počet dětí).

4.2.2 Konečná plodnost

Ukazatel konečné plodnosti je konstruován jako:

$$CCF(c) = \sum_{x=x_{min}}^{x_{max}} f(x, c)$$

Ukazatel konečné plodnosti dle pořadí je konstruován jako:

$$CCF_i(c) = \sum_{x=x_{min}}^{x_{max}} f_i(x, c)$$

c - označením pro generaci žen

x_{min} - nejnižší věk ženy 15 let a méně

x_{max} - nejvyšší věk ženy 49+.

V práci je také využit ukazatel $CCF(40)$, kde x_{max} je roven dokončenému věku 39. Přesný věk 40 je vhodný pro využití v longitudinálním pojetí, umožňuje totiž odhad konečné plodnosti generací žen, které ještě neukončily své reprodukční období. Protože ženy mezi 40 – 50. rokem života rodí již jen velmi malé počty dětí, lze také z tohoto ukazatele odhadovat vývoj konečné plodnosti v budoucnu.

Ukazatelé konečné plodnosti jsou taktéž založeny na redukováných mírách (míry druhé kategorie či tzv. unconditional fertility rates), v HFD jsou prezentovány v prvních hlavních souborech událostí.

Míra plodnosti v longitudinálním pojetí je vypočítána na základě vzorce:

$$f(x, c) = [B(x, t, t - x) + B(x, t + 1, t - x)] / E(x, c)$$

$$f_i(x, c) = [B_i(x, t, t - x) + B_i(x, t + 1, t - x)] / E(x, c)$$

B - označení pro živě narozené děti

E - počet žen bez ohledu na jejich paritu (počet dětí).

4.2.3 Tabulky plodnosti

Tabulky plodnosti patří mezi modely, které jsou v demografii nazývány jako tabulky života. Konstrukce tabulek plodnosti je složitější, než je tomu u tabulek úmrtnosti, nebo sňatečnosti svobodných a to proto, že narození dítěte je na rozdíl od úmrtí a prvního sňatku opakovatelná událost. Tabulky plodnosti rozlišujeme ve dvou typech. V prvním typu jsou živě narození považováni za opakovatelné události, kdy žena neopouští exponovanou populaci, protože může mít v průběhu svého reprodukčního období více než jen první dítě. Druhý typ tabulek je určen pro neopakovatelné události, kdy žena může porodit jen jednou dítě určitého pořadí. Po narození dítěte i -tého pořadí žena opouští exponovanou populaci žen s paritou $i-1$ a přesouvá se do exponované populace žen v paritě i , kde je vystavená riziku narození dítěte $i+1$ pořadí.

Rozlišujeme také longitudinální a transversální tabulky plodnosti. V práci je přitom využito obou z nich.

4.2.3.1 Longitudinální tabulky plodnosti podle pořadí

Tyto tabulky se také nazývají kohortní nebo generační tabulky života. Patří mezi dekrementní tabulky a modelují proces rození dětí v dané kohortě žen a lze je specifikovat i dle pořadí narozených dětí. V databázi HFD jsou dostupné kohortní tabulky plodnosti dle

pořadí a věku žen. Rozložení živě narozených podle věku matky a pořadí narozeného dítěte v tabulce odpovídá principům ukazatelů první kategorie. Generační tabulky jsou sestavovány jen, když je k dispozici dostatečně dlouhá časová řada údajů u plodnosti žen dle pořadí narozených dětí. Takové údaje umožňují sledovat skupinu žen po celou dobu jejího reprodukčního období od věku 15 let a mladší až do věku 50 a více.

Pro každou generaci žen c jsou všechny funkce v generační tabulce plodnosti počítány podle věku a pořadí narození $f_i(x, c)$ (x je věk a i je pořadí narozeného dítěte). Počítány jsou i kumulativní a celkové míry plodnosti, které jsou redukované (nepodmíněné). Ve jmenovateli jsou totiž ženy podle věku bez ohledu na paritu. Druhý typ tabulek plodnosti vychází z podmíněných pravděpodobností, kde exponovanou populaci tvoří ženy dané parity

(Human Fertility database).

Další funkce kohortních tabulek plodnosti podle pořadí v Human Fertility Database:

- x : věk ženy při narození živého dítěte
- $b_i(x)$: tabulkový počet živě narozených i -tého pořadí ženám ve věku x
- $l_{i-1}(x)$: tabulkový počet žen ve věku x , parity $i-1$
- $q_i(x)$: podmíněná pravděpodobnost narození živého dítěte i -tého pořadí ženám ve věku x
- $m_i(x)$: tabulková míra plodnosti první kategorie ve věku x pro i -té pořadí
- $Sb_i(x)$: kumulativní počet tabulkových živě narozených i -tého pořadí do věku x
- $chi_i(x)$: průměrný počet živě narozených dětí v přesném věku x v nejvyšší kategorii parity $i_{max}+$

Postup konstrukce tabulky plodnosti kohortního typu:

1) Pro práci s tabulkou je použit kořen tabulky $l_0(x_{min})$ 10 000 žen. Tabulky plodnosti dle pořadí jsou počítány pro každý věk x : $b_i(x)$, neboli tabulkový počet živě narozených v i -tém pořadí ženám ve věku x a je to podstatný ukazatel, který lze zkonstruovat podle vzorce:

$$b_i(x) = l_0(x_{min}) * f_i(x, c),$$

$$b_1(x) = l_0(x_{min}) * f_1(x, c).$$

2) Pro každý věk x je kohortní tabulka s výchozím počtem žen (10 000) rozdělena do podskupin podle specifické parity $l_i(x)$. Kohorta postupuje s vyšším věkem a pořadím, přičemž začíná od počáteční bezdětnosti při minimálním věku při porodu x_{min} takto:

$$l_0(x_{min}) = 10\,000 \text{ (kořen tabulky)}$$

$$l_i(x_{min}) = 0, \text{ pro } i = 1, 2, 3, 4$$

$$l_i(x) = l_i(x-1) - b_{i+1}(x-1), \text{ pro } i = 0$$

$$l_i(x) = l_i(x-1) + b_i(x-1) - b_{i+1}(x-1), \text{ pro } i = 1, 2, 3$$

$$l_{i+}(x) = l_{i+}(x-1) + b_i(x-1), \text{ pro } i = 4 \text{ (} i+ \text{ značí ženy s paritou } i \text{ a vyšší).}$$

3) Míry plodnosti v tabulce života podle věku a parity pro ženy ve věku x a s paritou i jsou počítány v souvislosti s porovnáním narozených dle pořadí i ženám ve věku x podle toho, jak dlouho osoba žila v daném věku s paritou $i-1$.

Míra plodnosti i -tého pořadí ve věku x pro ženu s paritou $i-1$ je vyjádřena jako:

$$m_i(x) = \frac{b_i(x)}{l_{i-1}(x) - a(x) \cdot b_i(x)}, \text{ pro } i = 1$$

$$m_i(x) = \frac{b_i(x)}{l_{i-1}(x) - a(x) \cdot b_i(x) + (1 - a(x)) \cdot b_{i-1}(x)}, \text{ pro } i = 2, 3, 4$$

$$m_i(x) = \frac{b_i(x)}{l_{i-1}(x) + (1 - a(x)) \cdot b_{i-1}(x)}, \text{ pro } i = 5+.$$

4) Podmíněná pravděpodobnost narození i -tého pořadí ve věku x pro ženu s paritou $i-1$ je vyjádřena následujícím vzorcem:

$$q_i(x) = (b_i(x)) / (l_{(i-1)}(x)), \text{ pro } i = 1, 2, 3, 4, 5+.$$

5) Kumulativní počty tabulkových živě narozených žen do věku x a pořadí narozených i mohou být jednoduše spočteny postupným přičítáním tabulkových živě narozených daného pořadí i a všech věků až do $x-1$:

$$Sb_i(x) = \sum_{z=x_{min}}^{x-1} b_i(z), i = 1, 2, 3, 4, 5+.$$

6) Průměrný počet živě narozených dětí ženám v kategorii s nejvyšší paritou 4+ v momentě, kdy dosáhnou věku x :

$$chi(x) = \frac{4 \cdot l_4(x) + \sum_{z=x_{min}}^{x-1} b_{5+}(z)}{l_4(x)}$$

Při velmi nízkém věku jsou počty narozených ve vyšším pořadí velmi nízké a rozkolísané. To může vést k negativním hodnotám $l_{i-1}(x)$ nebo k $q_i(x)$ vyššímu než 1. V těchto případech lze provést následující úpravy ve vypočtených hodnotách pro $l_{i-1}(x)$, $b_i(x)$, $q_i(x)$ a $m_i(x)$:

Když $l_{i-1}(x) < 0$ pak $l_{i-1}(x) = 0$

Když $l_{i-1}(x) = 0$ pak $b_i(x) = 0$, $m_i(x) = .$, $q_i(x) = .16$

Když $l_{i-1}(x) < b_i(x)$ pak $b_i(x) = l_{i-1}(x)$, $m_i(x) = .$, $q_i(x) = .$

(Human Fertility Database)

4.2.3.2 Transverzální tabulky plodnosti podle pořadí

Tento typ tabulek patří mezi inkrementního-dekrementního řádu. Tabulkové počty žen jsou klesající pouze pro bezdětné ženy, jejichž počáteční stav je 10000. Tabulkový počet žen s jedním dítětem však s věkem zpočátku narůstá, jak do něj přicházejí ženy, které porodily první dítě. Tabulky plodnosti v transversálním pohledu jsou založeny na mírách plodnosti první kategorie $m_i(x)$ s ohledem na paritu žen.

Tabulky plodnosti v transversálním pojetí dle HFD obsahují následující ukazatele pro pořadí i :

- x : věk ženy při porodu (x_{min} – nejnižší věk, x_{max} – nejvyšší věk)
- $w_{i-1}(x)$: relativní rozdělení žen dle věku a parity $i-1$
- $m_i(x)$: tabulková míra plodnosti první kategorie ve věku x pro i -té pořadí
- $q_i(x)$: podmíněná pravděpodobnost narození dítěte i -tého pořadí ženám ve věku x
- $l_{i-1}(x)$: tabulkový počet žen dle věku a parity $i-1$
- $b_i(x)$: tabulkový počet živě narozených i -tého pořadí ženám ve věku x
- $L_{i-1}(x)$: tabulkový počet žen dle parity ve věku x (člověkoroky)
- $Sb_i(x)$: kumulativní počet tabulkových živě narozených i -tého pořadí do věku x .

Postup pro výpočet transversálních tabulek plodnosti:

1) Pro ukazatel $w_i(x)$ jakožto relativního rozložení žen platí, že součet vah všech pořadí i daného věku x je roven jedné a jeho konstrukce dle metodologie HFD je:

$$w_i(x_{min}, t) = 1, \text{ pro } i = 0,$$

$$w_i(x_{min}, t) = 0, \text{ pro } i = 1, 2, 3, 4+,$$

$$w_i(x, t) = [l_i(x, t-x) + l_i(x+1, t-x-1)] / [2 * l_0(x_{min}, t-x_{min})], \text{ pro } x_{min} < x < x_{max}$$

$l_0(x_{min}, t-x_{min})$ je počáteční počet žen (kořen tabulky) a je roven 10 000

$l_i(x, t-x)$ je velikost generace $t-x$ ve věku x .

Pro nejvyšší věk x_{max} platí:

$$w_i(x_{max}, t) = l_i(x, t-x) / l_0(x_{min}, t-x_{min}).$$

2) Základem tabulek plodnosti v transversálním pohledu jsou míry plodnosti první kategorie $m_i(x)$, jejich výpočet je zkonstruován jako:

$$m_i(x, t) = B_i(x, t) / E_{i-1}(x, t)$$

B_i - živě narozené děti podle pořadí

$E_i(x)$ - počet žen podle počtu živě narozených dětí i ve věku x

$E_i(x)$ je zkonstruován na základě vzorce:

$$E_{i-1}(x,t) = {}_{wi-1}(x,t) * E(x,t).$$

3) Výpočet pravděpodobnosti mít dítě i -tého pořadí $q_i(x)$ ve věku x jež je získaná na základě měr plodnosti první kategorie:

$$q_i(x) = m_i(x) / \{1 + [(1 - a(x)) * m_i(x)]\}.$$

4) Sestrojení tabulkového počtu žen dle věku a parity (zde 0 pro bezdětné):

$$l_{i=0}(x) = l_i(x-1) * [1 - q_{i+1}(x-1)],$$

kde kořen tabulky $l_o(x_{min})$ je zde roven 10 000.

5) Tabulkový počet živě narozených dětí dle pořadí b_i ve věku x

$$b_i(x) = L_{i-1}(x) * m_i(x).$$

Pro analýzu bezdětnosti je podstatný tabulkový počet živě narozených dětí prvního pořadí b_1 .

$$b_1(x) = L_0(x) * m_1(x),$$

L_i jakožto tabulkový počet žen dle parity ve věku x se pro $i = 0$, tedy pro tabulkový počet bezdětných žen počítá takto:

$$L_{i=0}(x) = l_i(x) - l_i(x) * q_{i+1}(x) * [1 - a(x)],$$

kde $a(x)$ je rovno 0,5.

Všechny tabulkové ukazatele jsou počítány od věku 12 (x_{min}) do věku 54 ($x_{max} - 1$), výjimku

tvorí pouze ukazatele $l_i(x)$ a $L_i(x)$, které jsou počítány až do věku 55+ (x_{max}).

(Human Fertility Database)

Co se týče značení tabulek plodnosti, odpovídá zvyklostem v demografii.

- x : dokončený věk matky při narození živého dítěte

- x_{min} : nejnižší dokončený věk matky při narození živého dítěte
- x_{max} : nejvyšší dokončený věk matky při narození živého dítěte
- t : kalendářní rok
- i : parita a biologické pořadí živě narozeného dítěte
- i_{max} : nejvyšší parita (pořadí narození) uvažované při konstrukci tabulek plodnosti
- c : kohorta

4.2.4 Analýza bezdětnosti

V této podkapitole bude představena metoda analýzy bezdětnosti a to pomocí ukazatelů bezdětnosti transversálního i longitudinálního typu. Použity budou jak míry první, tak druhé kategorie.

4.2.4.1 Na základě měr plodnosti druhé kategorie:

Základním ukazatelem bezdětnosti můžeme označit výpočet podílu bezdětných žen (PBŽ). V této práci je využíván jak v transversálním $PBŽ(t)$, tak v longitudinálním pojetí $PBŽ(c)$.

Při výpočtu podílu bezdětných žen v populaci v transversálním a longitudinálním pojetí je využito vzorců:

$$PBŽ(t) = (1 - TFR_t) * 100,$$

$$PBŽ(c) = (1 - CCF_t) * 100,$$

t ve vzorci transversálního pojetí značí kalendářní rok, c generaci, TFR_t je úhrnná plodnost prvního pořadí, CCF_t je konečná plodnost prvního pořadí.

Tyto typy ukazatelů jsou počítány na základě měr plodnosti druhé kategorie $f_i(x)$.

4.2.4.2 Na základě měr plodnosti první kategorie:

Protože v této práci jsou využívány i tabulky plodnosti převzaté z HFD založené na paritě žen, je třeba zmínit ještě další sérii ukazatelů, které z nich vycházejí a to jak v transversálním tak v longitudinálním pojetí (viz podkapitola Tabulky plodnosti). Na základě vztahů z tabulek plodnosti, lze vypočítat ukazatel $PATFR$ (parity – and age – adjusted total fertility rate) a $PATFR_i$, úhrnný ukazatel, který je založen na pořadí živě narozeného dítěte. Díky tomuto ukazateli lze zkonstruovat podíl bezdětných žen v trasverzálním pojetí.

Již výše zmíněný podíl bezdětných žen $PBŽ(t)$, lze tedy vypočítat dle vzorce:

$$^{mi(x)}PBŽ(t) = (1 - PATFR_t) * 100.$$

kde:

$$PATFR = [\sum_{x_{min}}^{x_{max}} b(x)] / l_{ox_{min}},$$

$$PATFR_i = [\sum_{x_{min}}^{x_{max}} b_i(x)] / l_{ox_{min}},$$

x_{min} v toto vzorci znamená věk 12 let a x_{max} věk 55+. Tento ukazatel bere v potaz nejen pořadí narozeného dítěte, ale také paritu žen. Děti prvního pořadí jsou zde vztahovány pouze k počtu bezdětných žen.

V této práci je využito obou typů ukazatelů a lze tedy srovnat, který z nich je vhodnější k analýze. Z grafu je evidentní, že podíl bezdětných žen vypočtený na základě měr plodnosti druhé kategorie nemá takovou vypovídající hodnotu, jako je tomu u ukazatele, který je vypočítán na základě měr první kategorie. Na vině je právě jeho neschopnost vyjádřit změny plodnosti podle pořadí vzhledem k exponované populaci, tj, v tomto případě žen podle parity. „Ukazatel vyjadřuje strukturu plodnosti podle pořadí daného roku (vztahují se k fiktivní generaci) a tudíž platí pouze za předpokladu zachování této jedné konkrétní struktury“ (Rychtaříková, 2010–11).

Ukazatel $PATFR_i$ s využitím měr první kategorie je využit i k určení pravděpodobnosti zvětšování rodiny a_i . Ukazatel pravděpodobnosti zvětšování rodiny vyjadřuje, jaká je pravděpodobnost, že žena, která má i dětí, bude mít $i+1$ dětí. Protože je tato práce zaměřená především na analýzu bezdětnosti, bude pozornost zaměřena především na ukazatel a_0 , který vyjadřuje pravděpodobnost, že bezdětná žena bude mít první dítě a nezůstane tak bezdětná.

Obecně lze vzorec pravděpodobnosti zvětšování rodiny vyjádřit jako:

$$a_i = PATFR^{(i+1)} / PATFR^{(i)}$$

a pro pravděpodobnost narození prvního dítěte takto:

$$a_0 = PATFR^{(1)}.$$

U generačních tabulek plodnosti lze také zkonstruovat podíl bezdětných žen na základě měr plodnosti druhé kategorie. Vzorec potom vypadá takto:

$$PBŽ(c) = (1 - [\sum_{x=x_{min}}^{x_{max}} b_1(x)] / l_0 x_{min}) * 100,$$

kde x_{min} opět znamená minimální věk 12 let a x_{max} vyjadřuje maximální věk 55+.

4.2.5 Průměrný věk

V diplomové práci je také prezentován průměrný věk matky při narození dítěte a průměrný věk matky při narození prvního dítěte. Jeho výpočet je rovněž konstruován na základě měr plodnosti druhé kategorie. Vzorec pro průměrný věk matky při narození dítěte v transversálním pojetí $MAB(t)$ je převzat z metodologie HFD:

$$MAB(t) = \frac{\sum_{x=x_{min}}^{x_{max}} \bar{x} f(x, t)}{\sum_{x=x_{min}}^{x_{max}} f(x, t)}$$

kde x_{min} je 12 let a méně, x_{max} označuje věk 55+ a \bar{x} průměrný věk při narození dítěte ve věku x .

$$\tilde{x} = x + a(x), \text{ kde } a(x) = 0,5.$$

Pro průměrný věk ženy dle pořadí platí:

$$MABi(t) = \frac{\sum_{x=x_{min}}^{x_{max}} \tilde{x} f_i(x,t)}{\sum_{x_{min}}^{x_{max}} f_i(x,t)},$$

kde x_{min} je 12 let a méně, x_{max} označuje věk 55+ x průměrný věk při narození dítěte ve věku x a i je pořadí narozeného dítěte (v případě narození dítěte prvního pořadí $i=1$).

4.2.6 Faktorová analýza

Faktorová analýza vznikla v oblasti psychologie a jejím zakladatelem byl Charles Spearman, který v roce 1904 navrhl hypotézu o existenci společného faktoru „obecné intelektové schopnosti“ způsobujícího korelace mezi výsledky různých inteligenčních testů. Kromě společného faktoru předpokládal i řadu specifických, které se uplatňují jen v daném testu a nekorelují s ostatními. Po další úpravě následovníků Spearmana, ať už psychologů, nebo statistiků, se začala analýza používat nejenom v psychologii, ale také v jiných oborech jako je sociologie, zdravotnictví marketing atd (Škaloudová, 2010).

Faktorová analýza ve své explorační verzi je technikou, jejíž cílem je redukce **počtu proměnných**. Z mnoha položek vybere ty, které k sobě statisticky náleží a vytvoří z nich novou proměnou (**faktor**). Explorační faktorová analýza je technikou, která se snaží nahradit vztahy mezi sadou vzájemně spjatých proměnných malým počtem nepřímo pozorovatelných **faktorů**. Tím je dána také její primární funkce – redukce proměnných. Poté co je společný faktor objeven a pojmenován, je možné jej použít k další analýze namísto původních položek (Mareš a Rabušic, 2002).

Pro posouzení vhodnosti faktorové analýzy se používají dva ukazatele. Nejpoužívanějším je Kaiser-Meyer-Olkinova míra (KMO). Koeficient KMO může nabývat rozmezí hodnot 0 až 1. To proto, že je dán podílem součtu druhých mocnin korelačních koeficientů ku součtu druhých mocnin korelačních a parciálních koeficientů. Pro hodnoty KMO platí:

Tab. 2 - Hodnoty Kaiser-Meyer-Olkinovy míry a hodnocení vhodnosti použití faktorové analýzy

KMO	Hodnocení
0,9 - 1	skvělý
0,8 – 0,9	vysoký
0,7 – 0,8	střední
0,6 – 0,7	nízký
X_i 0,5 – 0,6	špatný
Do 0,5	FA nemá smysl

Zdroj: Alena Škaloudová, 2010. Dostupné z <http://userweb.pedf.cuni.cz/kpsp/skalouda/fa/>

Matematicky lze postup faktorové analýzy popsat jako vyjádření zkoumaných standardizovaných proměnných pomocí lineární kombinace menšího počtu hypotetických faktorů F_j následovně

$$X_i = a_{i1} F_1 + a_{i2} F_2 + a_{i3} F_3 + \dots + a_{im} F_m + e_i,$$

pro $i = 1, 2, 3, \dots, k$, kde k je počet manifestních proměnných, m počet faktorů a e_i specifická (jedinečná, chybová, reziduální) část proměnné X_i , o lze předpokládat, že její korelace se všemi faktory je nulová. Požadováno je $m < n$. Nulové jsou i korelace jednotlivých jedinečností mezi sebou. Protože i faktory jsou konstruovány tak, aby spolu vzájemně nekorelovaly, lze rozptyl proměnné X_i vyjádřit vztahem

$$Var(X_i) = Var(a_{i1}F_1 + a_{i2}F_2 + a_{i3}F_3 + \dots + a_{im}F_m + e_i) = Var(a_{i1}F_1) + Var(a_{i2}F_2) + Var(a_{i3}F_3) + \dots + Var(a_{im}F_m) + Var(e_i).$$

Protože jak manifestní, tak i latentní proměnné jsou standardizovány (tj. mají rozptyl roven 1), platí

$$Var(X_i) = a_{i1}^2 + a_{i2}^2 + a_{i3}^2 + \dots + a_{im}^2 + Var(e_i) = 1.$$

Konstanty a_{ij} se nazývají faktorové zátěže. Nabývají hodnot $<-1;1>$ a lze je interpretovat jako korelační koeficienty mezi pozorovanými proměnnými a faktory. Matici faktorových zátěží se říká faktorová matice. Součet druhých mocnin faktorových zátěží $a_{i1}^2 + a_{i2}^2 + a_{i3}^2 + \dots + a_{im}^2$ je roven části variability proměnné X_i vysvětlené všemi faktory F_j . Tento součet se nazývá komunalita proměnné. Komunalita proměnné je tedy ta část variability proměnné, která je vysvětlena faktory. Maximální možná hodnota komunality je rovna 1.

Faktorové zátěže a_{ij} jsou pouze odhady skutečných faktorových zátěží. Je žádoucí, aby komunalita nabývaly pokud možno hodnot blízkých 1. To svědčí o tom, že je jejich variabilita z velké míry vysvětlena faktorovou analýzou. Část variability proměnné X_i , která nemá vztah k faktorům, $Var(e_i)$, se nazývá jedinečnost. Jestliže byla proměnná X_i před zpracováním standardizována, platí, že

$$komunalita + jedinečnost = 1.$$

Při stanovování počtu faktorů je využito Kaiserova pravidla o porovnávání rozptylu faktorů s rozptylem manifestních proměnných. Do faktorové analýzy jsou zahrnuty ty faktory, jejichž rozptyl je větší než 1.

Grafickou metodou pro stanovení počtu faktorů je sutinový graf, známý též jako scree plot. Jedná se o graf vlastních čísel (rozptylů) všech faktorů. Křivka grafu je klesající a mez oddělující vhodný počet faktorů lze nalézt tam, kde se realizuje největší pokles vlastních čísel mezi dvěma faktory.

Pro extrakci faktorů je v práci využívána metoda hlavních komponent (principal component). Výpočet faktorových zátěží metodou hlavních komponent je jednoznačný, a pokud zvýšíme počet faktorů (komponent), původní komponenty se nezmění. To u ostatních metod extrakce neplatí.

Pro rotaci faktorů je využívána metoda Varimax. Je to ortogonální rotace, která minimalizuje počet proměnných, které mají vysoké zátěže s každým společným faktorem. Lze o ní mluvit jako o metodě zjednodušující faktory. Simplicitní funkce tu je dána součtem rozptylů čtverců faktorových zátěží v jednotlivých sloupcích (Škaloudová, 2010).

Výpočet faktorových skóre a jejich průměru pro vybrané podskupiny osob umožní diferencovat zkoumané postoje a přístupy k výše vymezeným tématům. Nově získané hodnoty průměru faktorových skóre budou dále testovány pomocí analýzy rozptylu ve snaze zjistit, jaké hodnoty respondenti zastávají prostřednictvím jednotlivých faktorů. Uvedený postup umožní identifikovat rozdíly mezi kategoriemi obyvatel na základě věkových skupin, počtu dětí a pohlaví.

Kapitola 5

Analýza plodnosti a bezdětnosti

5.1 Analýza plodnosti

K tomu, aby bylo možné analyzovat bezdětnost, je nutné nejdříve obrátit pozornost na plodnost a její vývoj. Vývoj plodnosti a bezdětnosti je v úzkém propojení a proto jsou tyto dva procesy často studovány současně. Jak již bylo uvedeno, analýza vychází ze zdrojů a údajů Human Fertility Database a to pro země: Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Nizozemsko, Bulharsko, Norsko, Švédsko a Estonsko. Analýza bude provedena jak metodou transverzální, tak longitudinální a to proto, že každá z nich má své opodstatnění a své výhody a nevýhody.

Vývoj plodnosti je sledován jak v podobě úhrnné plodnosti – tedy transverzálním pojetí, tak v podobě konečné plodnosti – tedy longitudinálním pojetí. K analýze těchto hlavních ukazatelů je přidána prezentace průměrného věku matky při narození prvního dítěte, taktéž transverzálně i longitudinálně.

První dva grafy jsou věnovány vývoji úhrnné plodnosti ve všech osmi uvedených státech. Pro přehlednost byly země rozděleny do dvou grafů podle toho, zda v minulosti byly součástí bývalých evropských socialistických zemí, či nikoliv. Estonsko bylo přímo součástí Sovětského Svazu.

5.1.1 Trendy transversální plodnosti

V této podkapitole bude představen vývoj plodnosti pomocí analýzy ukazatele úhrnné plodnosti. Graficky bude analýza provedena zvlášť pro postsocialistické a zvlášť pro kapitalistické země.

5.1.1.1 Poválečný vývoj plodnosti ve vybraných postsocialistických zemích

Z grafu č. 1 je patrné, že na území, které bylo součástí tzv. východního bloku, v průběhu 50. let 20. století docházelo ve vybraných zemích k výraznému poklesu úrovně plodnosti většinou již od počátku 50. let 20. století. Hodnota úhrnné plodnosti se zde přiblížila až k hranici prosté reprodukce a to ve všech ze sledovaných zemí až na Slovensko. To se k hranici prosté reprodukce přiblížilo až na konci 80. let 20. století.

Největší pokles lze sledovat u Maďarska, které po počátečním zvýšení úhrnné plodnosti na začátku 50. let (až na 2,98 v roce 1954) zahájilo strmý pokles až k hodnotám 1,80 v roce 1962.

Průběh 60. a 70. let byl ve znamení střídavého růstu a poklesu hodnot úhrnné plodnosti. Posledním vrcholem hodnot úhrnné plodnosti byl pro Maďarsko rok 1975 s hodnotou 2,37. Úhrnná plodnost posléze postupně klesala až do roku 1973 na hodnotu 1,76. Tento vývoj byl v souladu s přijatými propopulačními opatřeními (Spéder a Kamarás, 2008). Revoluční období konce 80. bylo zřejmě díky optimismu z vidiny budoucnosti v novém politickém režimu doprovázeno mírným vzestupem hodnot úhrnné plodnosti. (Korintus, 2009). Tento vzestup byl však následován prudkým poklesem z hodnoty 1,88 v roce 1991. Celá 90. léta 20. století se nesla ve znamení relativně prudkého poklesu úhrnné plodnosti až na hodnotu 1,28 v roce 1999. Období nového tisíciletí se již trvale nese ve znamení nízké plodnosti, která již nepřekročila hodnotu 1,4.

Česká republika zahájila pokles již v začátku 50. let a úhrnná plodnost zde klesala až do roku 1959 k hodnotě 2,1, tedy prosté reprodukci. Následně se zde objevují období růstu a poklesu zřejmě v závislosti na přijatá populační a sociální opatření a také v závislosti na stavu společenské a politické situace. Vliv měl zřejmě i vývoj legislativních úprav ohledně podmínek podstoupení umělého přerušování těhotenství. Pokles úhrnné plodnosti se zastavil až na hodnotách 1,13 v roce 1999. O té doby hodnoty úhrnné plodnosti postupně stoupají, zřejmě v souvislosti s rozením dětí, jejichž narození bylo odsunuto do vyššího věku rodičů.

Slovensko zahájilo pokles úhrnné plodnosti z relativně vysokých hodnot již na počátku 50. let. Na začátku tohoto období Slovensko mělo hodnotu úhrnné plodnosti 3,58. Období poklesu až do roku 1968 bylo občas přerušeno krátkým, často jednoletým obdobím zachování hodnoty úhrnné plodnosti nebo jejím mírným zvýšením. V roce 1968 hodnota úhrnné plodnosti klesla až na 2,42. Konec 60. let a začátek 70. let byl stejně jako u České republiky typický vzrůstem plodnosti. Tento růst byl na Slovensku však mnohem střízlivější, než tomu bylo u české části tehdejšího společného státu – hodnoty úhrnné plodnosti vystoupily na 2,59 v roce 1974. V následujícím období lze sledovat již trvalé snižování úhrnné plodnosti s nejsilnějším poklesem v revolučním období konce 80. let a počátku 90. let. Pokles však pokračoval i přes celá devadesátá léta a na přelomu tisíciletí. Zastavuje se na svém minimu 1,19 v roce 2002. V posledních letech úhrnná plodnost na Slovensku sice mírně narůstá, ale i přesto Slovensko zůstává na pozici zemí s nejnižšími hodnotami úhrnné plodnosti kolem 1,3 v Evropě.

Vývoj úhrnné plodnosti (úp) v Bulharsku nebyl tak dramatický, jako tomu bylo ve výše popisovaných zemích. Po prvotním prudkém poklesu mezi lety 1950 a 1951 z hodnot 2,93 na 2,42 byl vývoj střídán několikaletými vzestupy a poklesy hodnot úp. Do roku 1986 hodnota úp neklesla pod hodnotu 2,0, ale také nevzrostla nad hodnotu 2,3. Svého maxima v tomto období dosáhla v tomto období v roce 1974 a to na hodnotu 2,29. Poté již následoval trvalý pokles. Stejně jako v jiných postkomunistických zemích bylo revoluční období konce 80. let a začátku 90. let provázeno prudkým poklesem úrovně plodnosti, který pokračoval po většinu 90. let a dostal se až na nejnižší hodnotu v historii země, a také ve všech sledovaných zemích na hodnotu 1,22 v roce 1997. V závěru tisíciletí byl zaznamenán lehký vzestup na 1,32, následovaný dalším poklesem. Od roku 2002 hodnoty úp opět narůstají a v roce 2012 vzrostly až na hodnotu 1,56.

Hodnoty úhrnné plodnosti jsou v Estonsku dostupné až od roku 1959, kdy dosahovala 1,95. V následujícím období první poloviny 60. let lze sledovat střídavý mírný růst a pokles hodnot úp. Druhá polovina 60. let se nesla ve znamení vzestupu hodnot úp a to až na 2,23

v roce 1971. V období 70. let úhrnná plodnost klesala ale jen velmi pozvolně. V roce 1973 klesla až pod hranici prosté reprodukce, kterou znovu překročila růstem až v roce 1983. V závěru 80. let bylo v roce 1988 zaznamenáno historicky (sledované) maximum hodnot úhrnné plodnosti. Hodnota úp se vyšplhala až na 2,28. Následující revoluční období je opět typické prudkým poklesem úrovně plodnosti. U Estonska tento sestup znamenal snížení úp až na historické minimum v roce 1998 a to s hodnotou 1,24. Po tomto kritickém období následovalo období vzestupu a to až na hodnoty 1,72 v roce 2008 a 2010. Poslední roky (od 2010) však lze opět sledovat (stejně jako v případě České republiky) pokles hodnot úhrnné plodnosti.

Vývoj úhrnné plodnosti má tedy u všech sledovaných postkomunistických zemí podobné rysy a lze je shrnout do několika následujících bodů. Po poválečném babyboomu následoval během 50. let a začátku 60. let relativně prudký pokles úrovně plodnosti. Tento pokles pravděpodobně také souvisel s legalizací umělého přerušení těhotenství v těchto zemích.

Legalizace interrupcí v roce 1953 způsobila prudký nárůst jejich provádění. V Maďarsku nebyly k dispozici moderní možnosti antikoncepce, a tak ženy řešily nechtěné těhotenství právě jako antikoncepci ex-post. Maďarsko omezilo možnosti podstoupení UPT v roce 1973, která prakticky znemožnila podstoupení UPT vdaným mladším ženám do 40 let s menším počtem dětí než tři (United nations).

Stejně tak Bulharsko, kde bylo umělé přerušení těhotenství legalizováno včetně jiných než zdravotních důvodů v roce 1956, podmínky k podstoupení UPT v 70. letech zpřísnilo. Bezdětné ženy a ženy s jedním dítětem mohly podstoupit UPT jen ze zdravotních důvodů (United nations). Co se týče dovolené určené k péči o dítě, byla v Bulharsku zavedena 1968. Její vliv na plodnost je diskutabilní, protože ve stejné době byla zavedena i omezení možností interrupcí (Krejčí, 2012).

V Československu vedlo prudké snížení úrovně porodnosti k ustanovení laických komisí, které posuzovaly, zda žena může UPT podstoupit. Již v roce 1961 byl vyhláškou omezen počet povolených interrupcí interrupčními komisemi. Později byly zavedeny poplatky a omezení na možnost podání žádosti jen na místě trvalého bydliště. V roce 1973 byly Vyhláškou Ministerstva vnitra přesně definovány důvody, kdy je možné interrupci provést. Ve vyhlášce se objevila i formulace, že bezdětné ženy nebo ženy s jedním dítětem mohou získat povolení k interrupci ze sociálních důvodů jen ve velice výjimečných případech. Byl také prodloužen interval potřebný mezi dvěma interrupcemi. (Gender, ročník 10, číslo 1/2009). Od roku 1987 vešel v platnost nový liberální zákon umožňující přerušování těhotenství pouze na žádost ženy.

Na vývoj porodnosti se pokoušely socialistické vlády reagovat různými sociálními a populačními opatřeními. Bulharsko se ji snažilo například ovlivnit zavedením dovolené pro péči o dítě v roce 1968, její vliv je však diskutabilní, protože ve stejném roce proběhlo i zavedení omezení možnosti podstoupení UPT (Zeman, 1998).

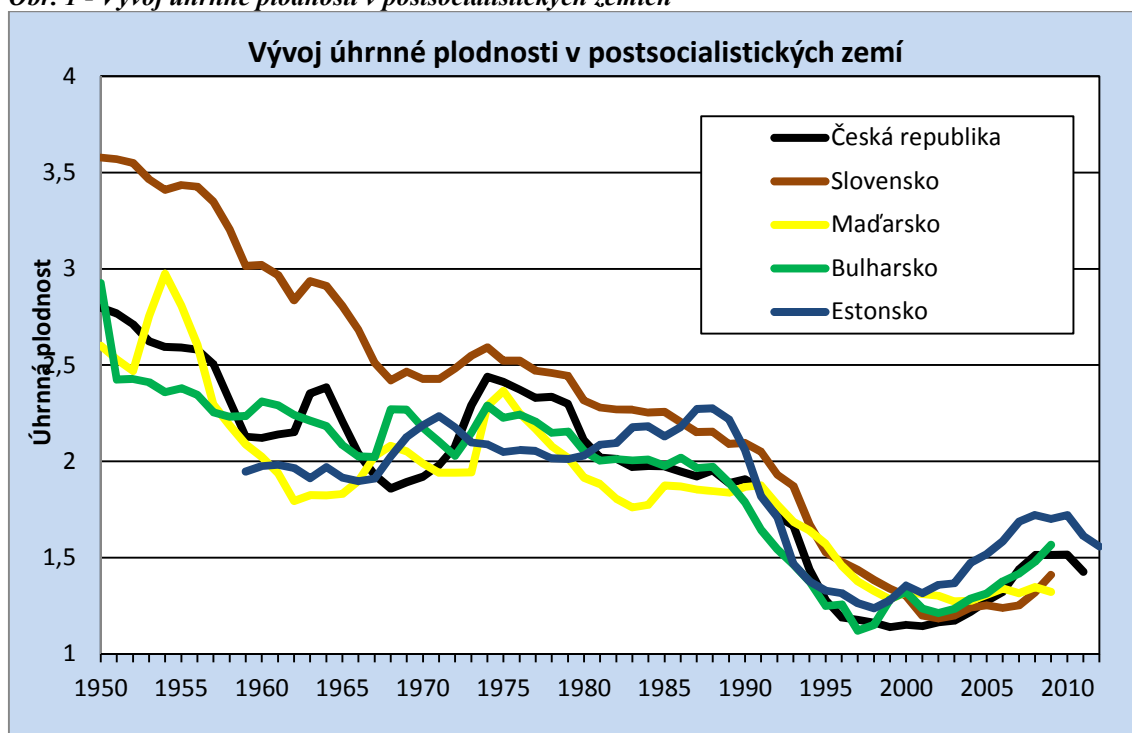
Maďarsko reagovalo na rapidní snížení úhrnné plodnosti mezi lety 1954 a 1962 zavedením příspěvku na péči o dítě v roce 1967. Po zavedení se mírně zvýšil počet narozených dětí a také se zvýšila úhrnná plodnost. V roce 1973 byla zavedena další opatření ve snaze stimulovat reprodukci obyvatelstva. Všeobecná opatření měla motivovat lidi mít děti. Změněný systém péče o děti, příspěvky na bydlení motivovaly páry k plození prvních, druhých a třetích dětí

s kratšími mezi porodními intervaly. Žádné zvýšení plodnosti však nebylo trvalé (hungarian central statistical office).

V socialistickém Československu reagovala vláda na prudké snížení úrovně plodnosti z 2,8 na 2,1 mezi lety 1950 až 1962 slibem prodloužit mateřskou dovolenou. Reakcí na tento slib byl jen krátkodobý vzrůst úhrnné plodnosti. Stát nereagoval na zvýšenou potřebu zvýšit kapacity školních zařízení, které mohly zajistit péči o děti v době, kdy matky plnily své pracovní povinnosti. Ženy tedy reagovaly tak, že svou reprodukci časovaly na období těsně po svatbě. Oficiálním důvodem, proč se nezměnily podmínky, bylo, že chyběly finance (Kučera, 2008).

Další snahou, jak zlepšit podmínky pro rodiny s dětmi bylo zvýšení přídavků na děti. Byly však spíše sociální dávkou pro chudé, než populačním nebo rodinným opatřením. Další výrazné zvýšení přídavků pro děti bylo již jen pro rodiny se dvěma a třemi dětmi (Kučera 2008). V 70. letech došlo na realizaci opatření vhodných pro rodiny s dětmi. V roce 1968 byly zvýšeny přídavky na děti a byla prodloužena mateřská dovolená, postupně se také projevoval vliv zvýšené bytové výstavby, ne však zcela dostatečně (Kučera, 2008). V období 70. let také vzrostla úhrnná plodnost (graf č. 1).

Obr. 1 - Vývoj úhrnné plodnosti v postsocialistických zemích

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty

5.1.1.2 Poválečný vývoj plodnosti ve vybraných kapitalistických státech

Z grafu č. 2 je patrné, že vývoj úhrnné plodnosti u států, které nebyly součástí tzv. východního bloku, byl značně odlišný. Babyboom zde totiž trval až do začátku 60. let a až poté lze sledovat prudké snížení úrovně plodnosti během 60. a 70. let.

Nizozemsko je zemí, kde úhrnná plodnost byla k dispozici od roku 1950. Ještě v roce 1963 dosahovala úp 3,17. Historického maxima však Nizozemsko dosáhlo již dva roky předtím – v roce 1961 dosahovala úhrnná plodnost hodnoty 3,22. Druhá polovina 60. let je již ve znamení

prudkého poklesu hodnot úp. Pod hranici prosté reprodukce se hodnota dostala v roce 1973. V roce 1979 poklesla úhrnná plodnost až na 1,57. Po krátkodobém zvýšení úhrnné plodnosti následoval pokles až na historické minimum 1,47 v roce 1983. Roky 1982-1984 jsou jediné, kdy úhrnná plodnost poklesla pod hodnotu 1,5. Následující období bylo ve znamení postupných krátkodobých vzestupů a poklesů úhrnné plodnosti. Od roku 1997 (kdy byla úp 1,52) se však úhrnná plodnost opět postupně zvyšuje. V roce 2012 dosahovala hodnoty 1,72.

Podobný trend jako Nizozemsko zaznamenalo i Norsko. Úhrnnou plodnost zde sledujeme ale až od roku 1967 (graf č. 2). I zde plodnost klesala z historického maxima na začátku sledovaného období v roce 1967, kdy dosahovala hodnot 2,79. Hranici prosté reprodukce překonala v roce 1975. Pokles trval 11 let až do roku 1977, kdy však úp neklesla tolik jako v Nizozemsku, ale jen na 1,76. Následující období je stejně jako u Nizozemska ve znamení stagnace a postupného snižování a zvyšování úhrnné plodnosti. V roce 1983 dosáhla úp svého historického minima s hodnotou 1,66. Posléze úhrnná plodnost narůstala až na 1,94 v roce 1990. I během 90. let se úhrnná plodnost postupně snižovala a zvyšovala. Spíše lze ale sledovat sestupný trend a to až do roku 2002, kdy dosáhla 1,75. Od té doby hodnoty úhrnné plodnosti stále narůstají a dosáhla hodnoty 1,85 v roce 2012.

Poslední zemí, kterou si zde z hlediska úhrnné plodnosti popíšeme, je Švédsko. Na jeho vývoji lze sledovat kombinaci vývoje Nizozemska a Norska. Švédská statistika má záznamy vývoje úhrnné plodnosti již od konce 19. století, v této práci však bude sledováno období od roku 1950, kdy hodnota úp dosahovala 2,28. Během padesátých let se hodnoty úhrnné plodnosti pohybovaly kolem 2,2 živě narozeného dítěte na jednu ženu. V první polovině 60. let úhrnná plodnost ve Švédsku vzrostla až k hodnotě 2,48. V druhé polovině 60. let naopak úhrnná plodnost s drobnými výjimkami klesala až do konce 70. let. Hodnoty úhrnné plodnosti Švédska klesly až na 1,6 v roce 1978. Od roku 1983 je však možné sledovat relativně významný vzestup během 80. let až na historické maximum v roce 1990 na hodnotu 2,14. Poté následuje prudký pokles plodnosti po celá 90. léta až na historické minimum v roce 1999 s hodnotou 1,51. Hodnoty úp tedy ve Švédsku nikdy neklesly pod hodnotu 1,5. Po překročení tisíciletí lze ve Švédsku sledovat vzestup hodnot úhrnné plodnosti až na 1,99. Mezi lety 2010 a 2011 byl zaznamenán opět pokles a v roce 2012 činila 1,91.

Jak již v úvodu této podkapitoly bylo uvedeno, vývoj plodnosti ve státech, které nebyly součástí tzv. východního bloku, byl značně odlišný. Každá ze zemí přistupovala a přistupuje velmi odlišně k ovlivňování plodnosti svých obyvatel.

Nizozemsko se jako sociální stát rozvíjelo už v 2. polovině 20. století. V roce 1946 bylo rozšířeno poskytování přídavků na první a druhé dítě a oproti dřívějšímu se příspěvek již neposkytoval jen dětem státních úředníků, ale všem výdělečně činným rodičům. Díky změně struktury z vícegeneračních rodin na nukleární byl stát nucen reagovat a stal se v tomto období největším poskytovatelem sociálních služeb rodinám. Mezi lety 1965 a 1980 se rozšířilo užívání antikoncepčních prostředků. V této době také vznikalo několik poradních orgánů zabývajících se potřebami rodiny v jejích nejrůznějších podobách. Důležitým momentem v rodinné politice bylo vyvrcholení debat na koci 60. let, kdy se řešilo právo ženy na provedení UPT. Již toto období se neslo ve znamení debat o dětských právech a o rovnosti mezi partnery. Od roku 1980 se pozornost přesunula a hlavním diskusním tématem se staly náklady sociálního státu. Probíhala diskuze, zda vyšší sociální výdaje způsobují také vyšší kvalitu

života. Nizozemská společnost se celkově velmi nerada vměšuje do soukromí a osobních rozhodnutí svých občanů, ale i zde se v minulosti objevily politiky na podporu rodin. Byla zavedena finanční pomoc rodinám ve formě přídavků na dítě. Toto opatření bylo zavedeno jen k ulehčení finanční zátěže rodin s dětmi, nikoliv k podpoře a „vynucení si“ určitého chování jako by v tomto případě mohlo být vnímáno například podpora zvýšení porodnosti. V 70. a 80. letech se stát snažil ulehčit rodičům ve sféře harmonizace práce a péče o rodinu. V 90. letech stát zavedl otcovskou a mateřskou dovolenou. Postupně se také navyšoval počet zařízení péče o děti v době, kdy jejich rodiče pracují (Klepáčková, 2012). Co se UPT týče, byla legislativa umožňující provedení UPT uvolněna až v roce 1981 a tento zákon přetrvává až dodnes. (International Planned Parenthood Federation, 2007)

V Norsku vývoj plodnosti mohlo ovlivňovat UPT až od roku 1960, kdy bylo oficiálně legislativně povoleno a to ze závažných zdravotních a genetických důvodů a také v souvislosti s těhotenstvím, jako s následkem trestného činu. Povolení žádosti o provedení interrupce vždy bylo schváleno jen na základě posudku dvou lékařů (Šťastná, 2009b). Pokud byla žena vdaná, tak také na základě souhlasu manžela. Zákon vstoupil v platnost v roce 1964 a podíl kladně vyřízených žádostí se s každým rokem zvyšoval. V roce 1978 se legislativa značně uvolnila a interrupce bylo možné od té doby provádět na žádost ženy do 12. týdne těhotenství a na základě rozhodnutí komise ze zdravotních, genetických a sociálních důvodů až do 18. týdne těhotenství (United nations – Abortion policy in Norway).

Švédsko svou politickou podporu rodin začalo uskutečňovat již ve 30. letech během ekonomické krize. Po nástupu nové sociálně demokraticky směřované vládě byly vypracovány studie K.G. Myrdala a A. Myrdala, které měly mapovat demografický stav. Autoři doporučili během následného vývoje podpořit děti a kompenzovat rodinám jejich náklady, které s výchovou jsou spojené. (Vaculíková, 2006) Mezi přijatá opatření patřilo například poskytnutí bezplatné lékařské péče pro matky a malé děti, podpora bydlení u velkých rodin a úprava legislativy týkající se možnosti provedení interrupce. V období po 2. světové válce se ve Švédsku stále více prosazoval model sociálního státu. Byl zaveden systém povinného nemocenského pojištění. Výše dávek byla závislá na příjmu ze zaměstnání za určité období. V 60. letech bylo zavedeno povinné národní pojištění, kam patřil i systém rodičovského pojištění. Rodičovské pojištění byla vlastně soustava dávek pro rodiny s dětmi. V následujících dvaceti letech se Švédsko soustředilo na zabezpečení rodiny, výchovy dětí rodiči a také na genderovou rovnost v oblasti péče a výchovy dětí. Byla prodloužena rodičovská dovolená až na 450 dní. Stát se snažil zaměřit svou pomoc zejména na snížení sociálních rozdílů mezi obyvateli. Jedním z jeho oblastí zájmu byly například svobodné matky (Vaculíková, 2006). Velké náklady na takový sociální systém však přineslo obrovské veřejné zadlužení Švédska, které vyvrcholilo krizí ekonomiky a sociálního státu v 90. letech. Švédsko na vzniklou situaci reagovalo zvýšením daní, které způsobilo útlum hospodářského růstu, inflaci a rostoucí nezaměstnanost. Vláda byla nucena reagovat a snížila některé sociální dávky a také zavedla přísnější kritéria na výplatu těchto dávek. Faktem však zůstává, že i v době krize se podpora rodin nijak výrazněji nedotkla. Co se týče mateřské dovolené, je ve Švédsku velmi krátká, trvá jen 14 týdnů. I tato dovolená byla součástí balíčku rodičovského pojištění z roku 1974. Porodné není ve Švédsku vůbec podporováno a to v současnosti ani v minulosti. V tomtéž roce byl zaveden také institut otcovské dovolené. Lze čerpat také rodičovskou

dovolenou, která se ve své délce až 480 dnů pracovního volna může čerpat až do 8 let věku dítěte (Vaculíková, 2006).

Osmdesátá a devadesátá léta se nesla ve znamení snahy Švédska o zvyšování počtu narozených dětí. Začaly být zvýhodňovány porody, které následovaly za sebou téměř bezprostředně v malém časovém intervalu 30 měsíců. Zvýhodňovaly se formou prodloužení rodičovské dovolené. Později se od této prémie za krátký mezi porodní interval upustilo. Tuto prémii lze však hodnotit jako velmi úspěšnou. Pro rodiče bylo výhodné načasovat si rození dětí těsně za sebou. Z matek, které měl první dítě v roce 1989, se rozhodlo celých 45% mít další dítě do 30 měsíců od porodu prvního (Vaculíková, 2006).

Ve Švédsku dále funguje systém přídavků na dítě, který je vyplácen všem nezaopatřeným a studujícím dětem do určitého věku a nárokovat jej mohou všichni bez ohledu na sociální status nebo finanční příjem. Nejedná se tedy o dávku pomoci „v chudobě“ jako je tomu například v České republice.

Dále jsou ve Švédsku státem financované školky, na jejich nákladech se podílí rodiče jen velmi malou částkou. Hojně využívaný je i příspěvek na bydlení pro rodiny s dětmi (Vaculíková, 2006).

Podrobný pohled na sociální systém ve Švédsku lze odůvodnit především jeho úspěšností a častou obnovou a reakcí na nové situace a formy, které při vývoji rodin vznikly. Toto silné zakotvení sociálního státu je ve Švédsku trvale zakotvené a v budoucnu se neočekává omezení výdajů pro rodiny (Vaculíková, 2006).

Co se UPT týče, tak až do roku 1975 bylo ve Švédsku trestným činem. Bylo jej možné podstoupit jen v určitých velmi omezených a vážných výjimkách (ohrožení života ženy, otěhotnění po znásilnění, vysoké riziko závažného onemocnění (Šťastná, 2009a)). V roce 1946 byla k těmto velmi vážným výjimkám přidána i možnost podstoupit UPT ženám s více dětmi, které byli v obtížné sociální situaci. Díky těmto celkem přísným omezením zůstával počet nelegálních ÚPT vysoký především u mladých a bezdětných žen. V 70. letech (1975 zavedení nového zákona o umělém přerušení těhotenství) byl přijat zákon, který umožňoval provádět UPT i ženám na požádání a to až do 12. týdne těhotenství. Zákon byl taktéž doprovázen zavedením dotovaných antikoncepčních prostředků a také bezplatného antikoncepčního poradenství (Oláh a Bernhardt, 2008).

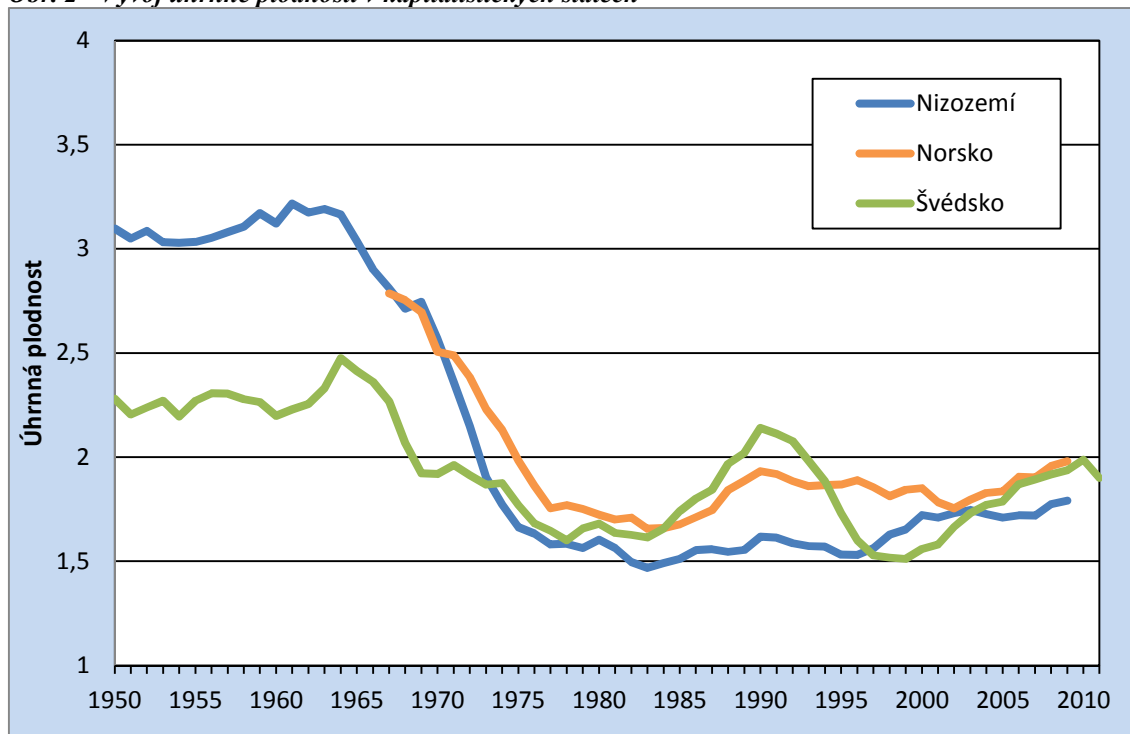
Dalším aspektem, který mohl ovlivnit úroveň a charakter plodnosti ve Švédsku, bylo zavedení povinné sexuální výchovy ve školách. Toto zavedení se datuje již v polovině 40. let 20. století.

V současné době je možné provést interrupci na žádost ženy až do 18. týdne těhotenství, v pozdější době jen v závažných případech. Umělá potratovost je nejvyšší ve věkové skupině 20 – 24 let a neprojevují se žádné sociální rozdíly. (Oláh, Bernhardt, 2008).

Explicitní populační politika nebyla v Estonsku do začátku 80. let konceptualizována, ale v systému podpory pro rodiny se uskutečnila řada menších úprav, které se v konečném důsledku mohly ve vývoji úhrnné plodnosti projevit. Mezi tyto menší úpravy patřila finanční podpora osamělých matek, prodlužování mateřské dovolené atd. Roku 1981 došlo k formulaci sovětské politiky a byla přijata propopulační opatření. Byla zavedena částečně placená dovolená, prodloužení neplacené mateřské dovolené, bylo zavedeno zvýšení přídavku na dítě pro osamělou matku a daňové úlevy pro rodiny s dětmi. Mezi opatření patřily i příspěvky na

výbavu pro dítě, na kojení. Žákům základních škol byly poskytovány učebnice zdarma a v celém SSSR se rozšiřuje kapacita ve školních a zdravotních zařízeních. V rámci opatření 80. let v SSSR jsou také zavedeny účelové půjčky mladým manželským párům, u nichž se s narozením dítěte snižuje částka nutná ke vrácení (Palivec, 1998).

Obr. 2 - Vývoj úhrnné plodnosti v kapitalistických státech

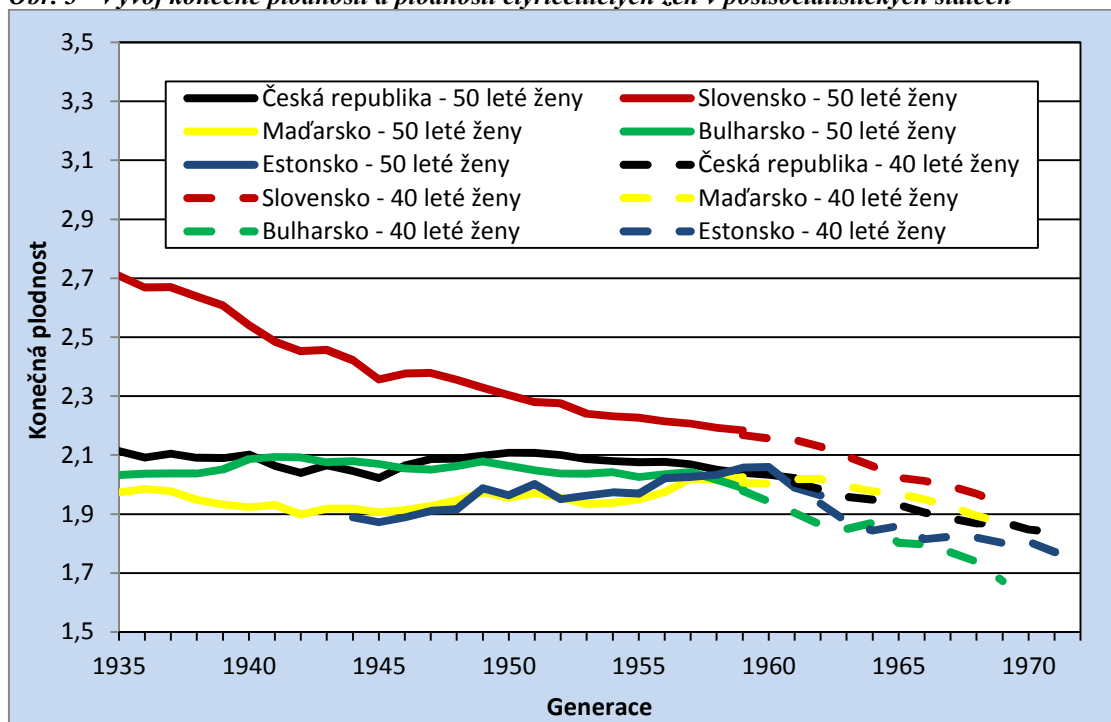
Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty

5.1.2 Trendy generační plodnosti

Z grafů č. 3 a 4 je patrné, že vývoj konečné úmrtnosti je od vývoje úhrnné plodnosti značně odlišný. Konečná plodnost má od úhrnné nespornou výhodu v tom, že v sobě nezahrnuje momentální krátkodobé výkyvy v plodnosti. A proto lépe vyjadřuje dlouhodobý vývoj plodnosti. Nevýhodou longitudinálních dat tkví v jejich špatné dostupnosti. Protože konečná plodnost mezi 40. a 50. rokem života matky se mění jen minimálně, je použit kromě ukazatele konečné plodnosti i ukazatel plodnosti žen ve věku 40 let.

5.1.2.1 Poválečný vývoj generační plodnosti ve vybraných postsocialistických zemích

Z prvních čtyř grafů (grafy 1, 2, 3, 4) je patrné, že vývoj konečné plodnosti je od vývoje úhrnné plodnosti značně odlišný. V grafu č. 3 lze sledovat vývoj konečné plodnosti ve vybraných zemích bývalého východního bloku. Jedná se o Maďarsko, Bulharsko, Českou republiku, Slovensko a Estonsko. Grafy konečné plodnosti, které znázorňují počet živě narozených dětí, které se narodí během reprodukčního života ženám dané generace, jsou dále doplněny i vývojem konečné plodnosti ve 40 letech věku ženy, což umožní si představit předpokládaný vývoj dalších deseti generací.

Obr. 3 - Vývoj konečné plodnosti a plodnosti čtyřicetiletých žen v postsocialistických státech

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty

Z grafu č. 3 je patrné, že vývoj konečné plodnosti je ve většině sledovaných zemí bývalého východního bloku velmi podobný. Jen Slovensko se svým vývojem značně odlišuje.

Na Slovensku konečná plodnost klesala v celém sledovaném období. Ženy narozené v roce 1934 svou plodnost v 50 letech zakončovaly s 2,71 živě narozeným dítětem na jednu ženu. Tento počet dětí je zároveň maximem u všech sledovaných generací žen. Konečná plodnost (do věku 50 let) se trvale snižovala společně s dalšími generacemi žen a to až na tři generační výjimky. U žen narozených v letech 1942, 1945 a 1946 lze pozorovat velmi mírný vzestup konečné plodnosti. Pro ženy, které se narodily v roce 1958, jejich konečná plodnost poklesla dokonce až na 2,18 dítěte na jednu ženu. Protože nás zajímá i vývoj dalších generací žen, podíváme se i na ukazatel plodnosti ve věku 40 let ženy. Ročník 1958 měl během 40 let svého života 2,18 dítěte. Od generace žen narozených na samém začátku 60. let 20. století však lze sledovat prudký pokles úrovně plodnosti. Ročník 1969 během svého čtyřicetiletého života porodil dokonce jen 1,93 dítěte na jednu ženu. Tento vývoj nám napovídá, že i konečná plodnost v padesáti letech bude s dalšími generacemi narozenými po roce 1958 prudce klesat.

Česká republika měla vývoj značně odlišný (graf č. 3). První sledovaná generace narozená v roce 1935 měla konečnou plodnost ve věku 50 let na hranici prosté reprodukce – 2,1 živě narozeného dítěte na jednu ženu. Z grafu je patrné, že konečná plodnost u žen začala výrazněji klesat až u žen narozených začátkem 50. let 20. století. Do té doby se konečná plodnost padesátiletých žen pohybovala těsně pod hranicí prosté reprodukce. Minima v tomto období dosáhly ženy narozené na konci války v roce 1945 a to s 2,0 živě narozenými dětmi. Po tomto minimu další generace žen zvýšily svou konečnou plodnost až na samotnou hranici prosté reprodukce. Od této doby však počet dětí, které se během života (do 50 let i 40 let) života ženám narodily, neustále klesá. Generace 1971 během svého života do 40 let porodila již jen 1,84 živě narozeného dítěte na jednu ženu, pokles přitom nadále trvá.

Velmi podobný vývoj jako Česká republika mělo i Bulharsko (graf č. 3). První sledovaná generace však měla 2,05 dítěte narozeného jedné ženě. Generace, které se narodily začátkem 40. let, svou konečnou plodnost do 50 let navýšily až na samou hranici prosté reprodukce, překročit se jim ji však nepodařilo. Tato generace také dosáhla maximální plodnosti mezi sledovanými generacemi bulharských žen. Následující generace svou plodnost udržovaly na hodnotách, které nepřesáhly hranici prosté reprodukce, ale ani neklesly pod hranici 2 dětí na jednu ženu. Tato hranice dvou dětí narozených jedné ženě byla překonána až s generací žen, která se narodila v roce 1959. Ukazatel plodnosti do 40 let věku ženy nám může napovědět, jak by mohl vypadat vývoj plodnosti dalších generací. Graf č. 3 naznačuje, že konečná plodnost bude nadále klesat a pokles to bude velmi výrazný a rychlý (pomocí ukazatele konečné plodnosti 40 letých žen). Během deseti následujících generací je u čtyřicetiletých žen patrný pokles plodnosti o dokonce 0,5 dítěte až na hodnotu 1,67 dítěte. Pokud ženy během deseti posledních let své reprodukce v těchto generacích již porodí jen málo dětí (což je pravděpodobné), lze očekávat u Bulharska nejnižší plodnost ze všech sledovaných zemí.

Podobně jako měla vývoj Česká republika a Bulharsko, tak mají i podobný vývoj generační plodnosti i Estonsko a Maďarsko.

Maďarsko u první sledované generace žen narozené v roce 1935 již mělo velmi nízkou konečnou plodnost, která dosahovala jen 1,97 živě narozeného dítěte na jednu ženu. Další generace žen, které se narodily koncem 30. a začátkem 40. let však svou konečnou plodnost ještě více snižovala. Nejméně živě narozených dětí během života bylo zaznamenáno u generace žen narozených v roce 1942. Narodilo se jim jen 1,90 dítěte na jednu ženu. Posléze lze sledovat vzestup konečné plodnosti u žen narozených během konce 40. let 20. století. V tomto období se konečná plodnost dostala až na hodnoty 1,97 u generace žen narozené roku 1949. Generace žen, které se narodily v průběhu začátku padesátých let, počet živě narozených dětí do 50 let během svého života snižovala. Následující generace 50. let 20. století svou konečnou plodnost zvýšila až na 2,03 živě narozeného dítěte u generace 1959. Pokud se podíváme na ukazatel plodnosti žen do jejich 40. roku života, můžeme sledovat dalších 10 generací žen a pravděpodobný vývoj jejich konečné plodnosti. Tyto ženy se narodily koncem 50. let a během let šedesátých. Generace žen narozených začátkem 60. let uskutečnily během svého života do 40 let nejvíce porodů živě narozených dětí ze všech předchozích sledovaných generací. Nejvíce dětí měly ženy, které se narodily v roce 1962 a během svého života do 40 let porodily 2,02 dítěte. Další generace žen, které se narodily v průběhu 60. let, již během svého života do 40 let porodily stále méně dětí. Poslední generace žen, která se narodila v roce 1969, porodila do 40 let svého věku 1,87 dítěte. I zde lze tedy očekávat relativně výrazný pokles konečné plodnosti.

Estonsko má první sledovanou generaci žen narozenou v roce 1944. Počet dětí, které se narodily těmto ženám během jejich reprodukčního období do 50 let života, byl 1,89 dítěte na jednu ženu. Následující generace žen svou konečnou plodnost nadále zvyšovaly a to platí o všech dalších generacích, které se narodily během 40. let. Ještě generace narozená v roce 1951 svou plodnost do 40 let zvýšila a to až na hodnotu 2,0 živě narozených dětí na jednu ženu. Dalšího výraznějšího vzestupu v počtu živě narozených dětí během života ženy dosáhla až generace narozená v roce 1956. Tyto ženy porodily 2,02 děti. Historického maxima v počtu narozených dětí během jejich reprodukčního období však dosáhly ženy, které se narodily

v roce 1960 a to s hodnotou konečné plodnosti 2,06. Další generace žen již svou konečnou plodnost začaly omezovat. Vývoj plodnosti žen do 40 let jejich věku nám napovídá, že pokles bude i nadále pokračovat. Navíc to bude zřejmě pokles velmi prudký a výrazný. Poslední sledovanou generací je generace 1972, která do svých 40 let porodila 1,75 dítěte, což zároveň znamená nejméně narozených dětí ze všech předchozích sledovaných generací žen.

Vývoj generační plodnosti u zemí tzv. bývalého východního bloku má podobné rysy. Všechny sledované země bez výjimky u generací žen narozených po roce 1960 prudce začaly snižovat svou konečnou plodnost. Díky analýze nejen konečné plodnosti ale i plodnosti žen do 40 let jejich věku můžeme předpokládat, že pokles bude u sledovaných zemí bývalého východního bloku velmi výrazný.

5.1.2.2 Poválečný vývoj generační plodnosti ve vybraných kapitalistických státech

Trendy konečné plodnosti žen v ostatních (kapitalistických) státech jsou znázorněny na grafu č. 4. Již na první pohled lze říci, že vývoj zde byl, na rozdíl od zemí, tzv. východního bloku, velmi odlišný.

V Nizozemsku je možné sledovat vývoj konečné plodnosti již od generací žen narozených v roce 1935 (graf č. 4). Ženy narozené v tomto roce měly během svého života v průměru 2,5 živě narozených dětí. Následující generace žen svou konečnou plodnost již velmi výrazně začaly snižovat. Ženy narozené roku 1943 omezily svou konečnou plodnost až pod hranici prosté reprodukce. I následující generace žen svou konečnou plodnost snižovaly. Prudký pokles v dalších generacích skončil až s generací 1947, která během svého reprodukčního života porodila 1,90 dítěte. Následující generace sice svou plodnost nadále snižovaly, ale pokles již nebyl tak prudký. Poslední generace žen narozená 1959 omezila svou konečnou plodnost na pouhé 1,85 živě narozeného dítěte na jednu ženu. U vývoje dalších generací lze opět díky ukazateli plodnosti žen do 40 let předpokládat, že pokles bude nejenom nadále pokračovat, ale lze i předpokládat jeho rychlejší nástup než tomu bylo u generací narozených během padesátých let 20. století. Generace žen 1969 porodila do 40 let svého věku jen 1,71 dítěte na jednu ženu.

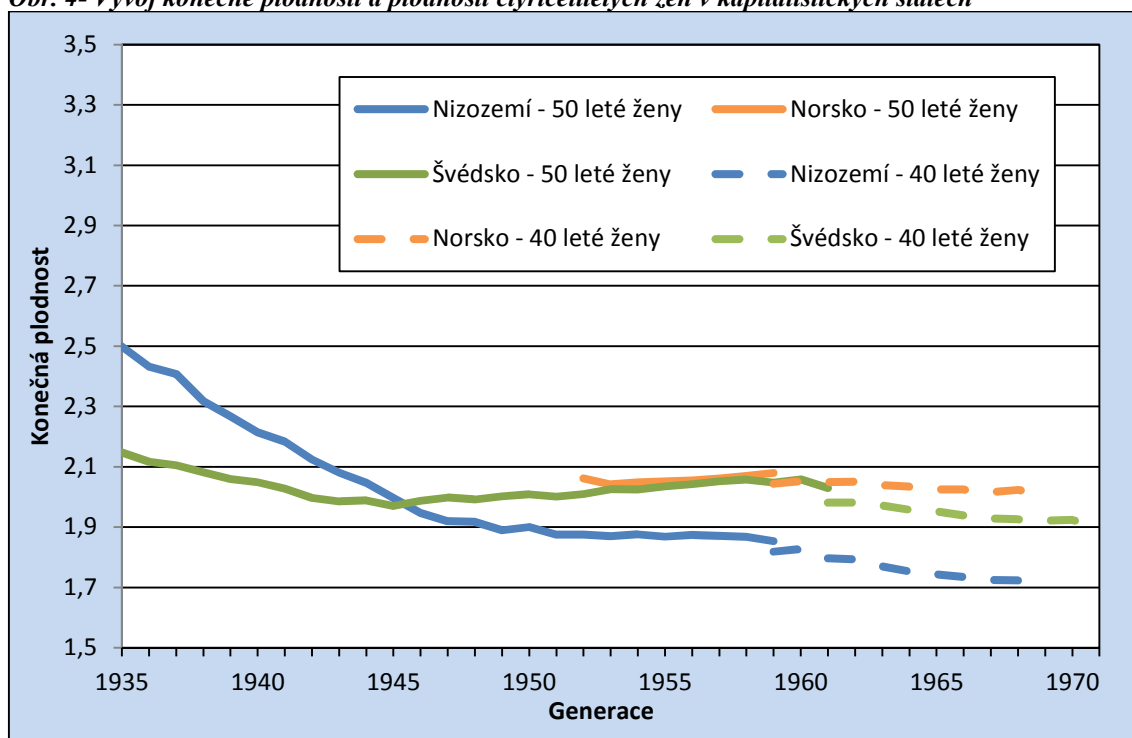
Vývoj Švédska a Norska byl i vzhledem ke geografické blízkosti podobný. V rámci analýzy generační plodnosti budou porovnávány jen generace žen, které se narodily 1952 – 1959. Protože toto období je velmi krátké, pokusíme se analýzu doplnit opět o ženy, které se narodily mezi lety 1959 – 1969. Mezi roky 1952 – 1959 se narodily ženy, jejichž plodnost nikdy nepoklesla pod hranici dvou dětí na jednu ženu. Generace žen 1959 dokonce svou plodnost navýšila až téměř k hranici prosté reprodukce a to na hodnotu 2,08 dítěte na jednu ženu. Přestože z grafu č. 4 je patrné, že generační plodnost do 40 let ukazuje lehké snížení plodnosti od generace žen narozených v roce 1960, nelze očekávat, že by hranici prosté reprodukce následující generace překonaly. Tyto ženy do svých 40 let porodily 2,03 dítěte. Další generace žen se pohybovaly se svou plodností do 40 let kolem hranice 2,0 dítěte na jednu ženu. Generace 1969 do svých 40 let porodila 2 děti.

Švédsko je známé svou vstřícnou populační a rodinnou politikou. Švédská statistika sleduje konečnou plodnost již od generace žen, která se narodila v roce 1876, ale v této práci se budeme zabývat jen ženami, které se narodily v roce 1935 a dále. V roce 1935 se narodily

ženy, jejich konečná plodnost byla 2,15 dítěte na jednu ženu. Další generace svou konečnou plodnost snižovaly a to až do generace žen, které se narodily do konce 2. světové války v roce 1945. Tato generace žen měla historicky nejnižší plodnost ve sledovaném období a to 1,97 dítěte na jednu ženu. Nižších hodnot prozatím švédské ženy v generační plodnosti nikdy nedosáhly. Z grafu č. 4 je patrné, že pokles konečné plodnosti, který během generací narozených během druhé světové války nastal, nebyl ani zdaleka tak výrazný, jako tomu bylo u generací žen narozených ve stejných letech v Nizozemsku. Ženy, které se narodily po druhé světové válce svůj konečný počet dětí, který během svého života porodily, znovu pomalu navyšovaly. Posledního maxima bylo dosaženo u generací žen narozených v roce 1960, která během svého života porodila 2,06 dítěte na jednu ženu. Ženy z generace 1961 svou konečnou plodnost opět snížily. Pokud se i zde podíváme na vývoj ukazatele plodnosti do 40 let věku ženy u generací narozených po roce 1961, vidíme, že je zde patrné snížení plodnosti oproti předchozím generacím. I u nich lze tedy předpokládat pokles konečné plodnosti v dalších generacích narozených žen. Generace 1971 dokonce se svou plodností do 40 let poklesla až na 1,9 dítěte na jednu ženu. Pokud přijmeme předpoklad, že mezi 40. a 50. rokem se již mnoho dětí ženám nerodí, lze předpokládat, že Švédsko čeká nové historické minimum v konečné plodnosti.

Dle grafu č. 4 a popsaného vývoje lze tedy hodnotit za nejvíce úspěšnou zemi v udržování své plodnosti Norsko, které si neustále drželo svou plodnost téměř na stejné úrovni a to u všech sledovaných 18 generací žen, i Švédsko, kde se dokonce dařilo konečnou plodnost během generací žen postupně pomalu navyšovat. U obou zemí však ukazatel plodnosti ve 40 letech napovídá, že lze očekávat mírný pokles.

Obr. 4- Vývoj konečné plodnosti a plodnosti čtyřicetiletých žen v kapitalistických státech

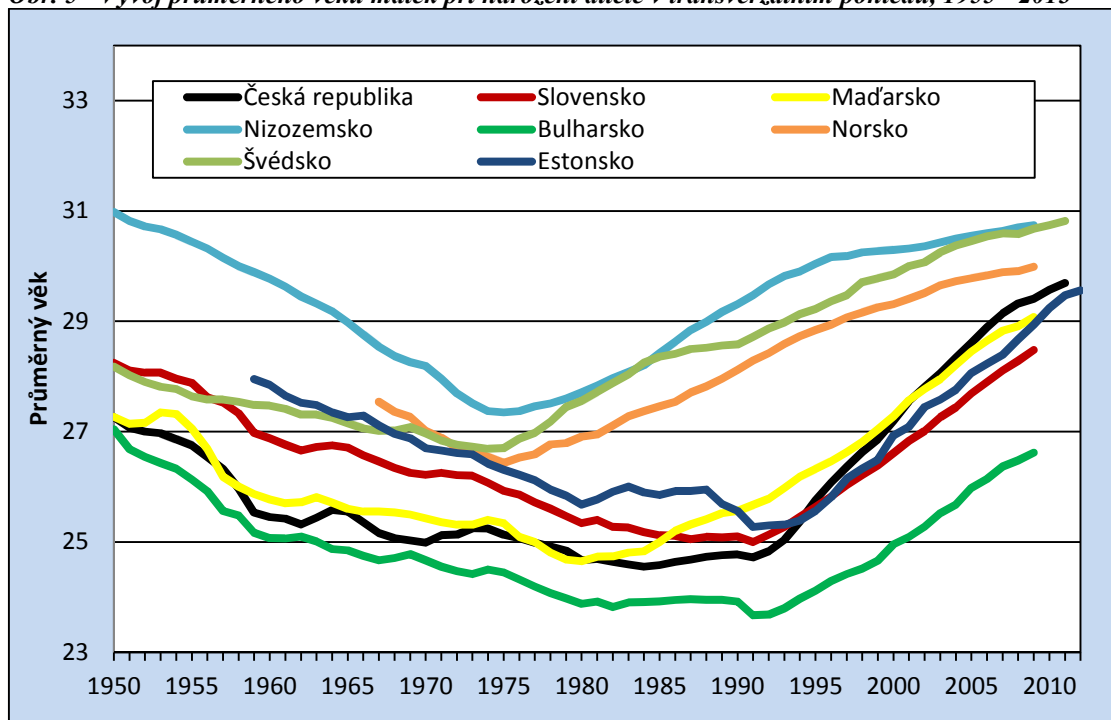
Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty

5.1.3 Trend průměrného věku žen při narození dítěte – transverzální pohled

Z transverzálního pohledu se vývoj věku žen při narození dítěte dle grafu č. 5 evidentně odlišuje již od počátku ve vybraných postsocialistických zemích a kapitalistických zemích.

V Nizozemsku byl již v roce 1950 průměrný věk ženy při narození dítěte téměř 31 let. Tento věk klesal až do roku 1975, kdy se průměrný věk ženy při narození dítěte snížil až na věk 27,4 let. Od té doby průměrný věk ženy při narození dítěte rostl až do posledního sledovaného roku 2009, kdy ženy své děti rodily v průměru ve věku 30,7. Ani za čtyřicet let tedy průměrný věk matek při narození dítěte nevzrostl na hodnoty na začátku sledovaného období. V roce 1971 se po předchozím poklesu průměrného věku postupně začal prosazovat především vliv zvyšování průměrného věku ženy při narození prvního dítěte (graf č. 6). V již zmíněném roce 1971 dosahoval věku 24,8, ale zvýšil se až na hodnoty 29,2 v roce 2009.

Obr. 5 - Vývoj průměrného věku matek při narození dítěte v transverzálním pohledu, 1955 - 2013

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty

Podobný vývoj mělo i Norsko (graf č. 5). Po původním poklesu až do roku 1975, kdy měly norské ženy průměrný věk při narození svých dětí 26,4 let, začal postupně narůstat, až na věk 30 let v roce 2009. I zde měla velký podíl na vývoji především změna časování a posunutí porodu dětí prvního pořadí z 23,4 let v roce 1972 na 27,9 let v roce 2009.

Průměrný věk ve Švédsku byl v počátku relativně nízký a to 28,7 v roce 1947 (graf č. 5). V následujících letech se nadále snižoval až do roku 1974, kdy dosáhl 26,7 let. Poté nastal již trvalý nárůst průměrného věku ženy při narození dítěte. Do roku 2011 se zvýšil až na 30,8 let. I Švédsko mělo nejnižší věk ženy při narození dítěte prvního pořadí začátkem 70. let 20. století (graf č. 5). Konkrétně to byl rok 1972, kdy ve Švédsku ženy rodily své první děti v průměrných 24,1 letech. Tento průměrný věk ženy porodu prvního dítěte během téměř 40 let narostl až na 29,0 let v roce 2011.

Celkově lze tedy říci, že ženy ve sledovaných státech Norsku, Švédsku a Nizozemsku, měly již od počátku sledovaného období vysoký věk ženy při porodu a tento věk neustále postupně narůstá. Stejně tak tomu je i u průměrného věku při narození prvního dítěte.

Podobný vývoj lze sledovat i u bývalých postsocialistických zemí (graf č. 5). I zde průměrný věk matky při porodu nejdříve postupně klesal s drobnými odchylkami v některých letech. Tyto odchylky lze přisoudit některým pro-populačním či prorodinným opatřením v jednotlivých státech. Koncem 80. a začátkem 90. let však lze pozorovat prudký vzestup průměrného věku ženy při narození dítěte. V žádné ze zemí však nedošlo k nárůstu až na hodnoty, které byly popsány u Norska, Švédska a Nizozemska.

Česká republika měla během období poklesu průměrného věku při porodu zaznamenán krátkodobý nárůst v letech 1964 – 1965 a 1971– 1975 (graf č. 5). Nejnižší věk ženy při narození dítěte byl zaznamenán v roce 1984, kdy ženy rodily své děti průměrně ve věku 24,6 let. Do začátku 90. let byl zaznamenán lehký nárůst věku při porodu. Od začátku 90. let je však nárůst průměrného věku ženy při narození dítěte velmi rychlý a narostl během 20 let o téměř dva roky. V roce 2011 dosahoval průměrný věk ženy při narození dětí až 29,7 let. Největší vliv na tento stav měl zřejmě posun časování rození dětí prvního dítěte u žen a to z věku 22,4 v roce 1991 až na 27,8 v roce 2011 (graf č. 6). Za dvacet let vývoje tedy ženy začaly odkládat rození svých prvních dětí o více než 5 let.

Podobný vývoj jako v České republice mělo i Slovensko. Slovensko mělo (i díky společnému československému státu a stejné legislativě) při trvalém poklesu průměrného věku několik let, kdy krátkodobě průměrný věk žen při porodu vzrostl (graf č. 5). V roce 1991 Slovensko dosáhlo nejnižšího průměrného věku žen při porodu. Ženy zde rodily své děti průměrně v 25 letech. I zde později následoval prudký nárůst věku žen při porodu a v roce 2009 tento věk činil 28,5 let. Nárůst tedy nebyl tak výrazný, jako tomu bylo u České republiky. I zde se na vývoji podílel především odsun porodu prvních dětí do pozdějšího věku a to z 22,5 let v roce 1991 až na 26,7 v roce 2009. Znamená to tedy posun časování dítěte prvního pořadí o více než 4 roky (graf č. 6).

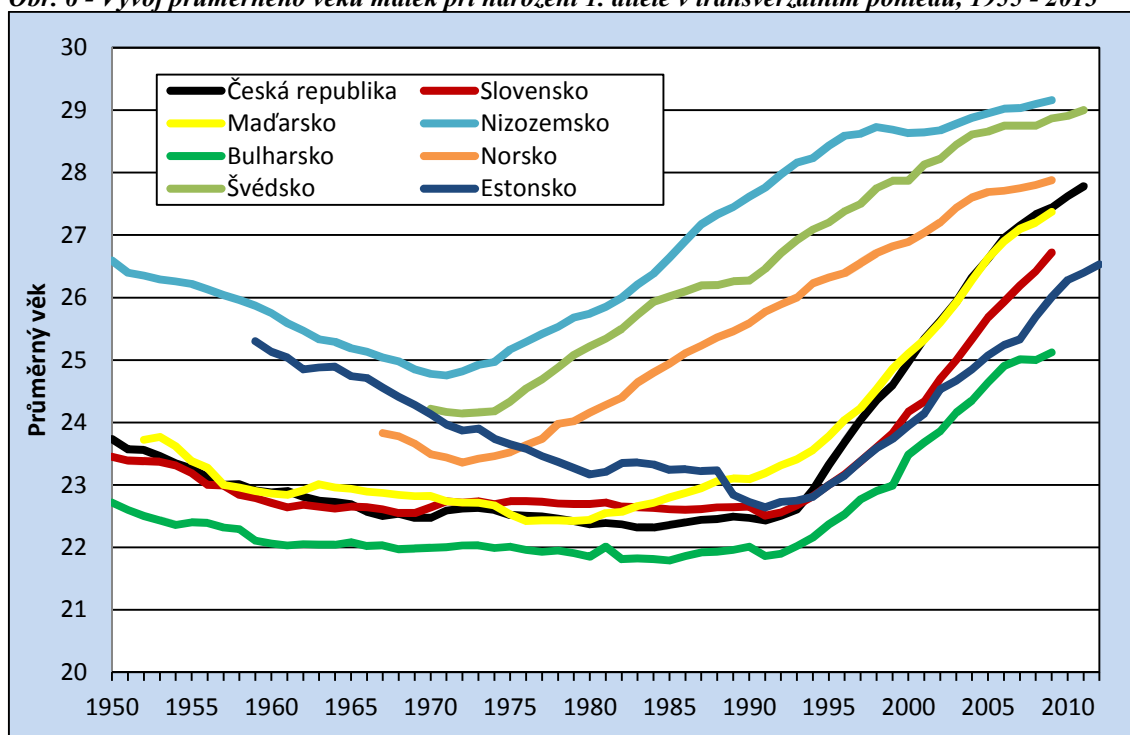
Maďarsko po prvotním kolísání průměrného věku při narození dítěte kolem hodnoty 27 let na začátku sledovaného období zaznamenalo relativně trvalý pokles s jen velmi krátkodobými ročními, nebo maximálně dvouletými nárůsty průměrného věku (graf č. 5). Nejnižšího průměrného věku při narození dítěte Maďarsko dosáhlo v roce 1980, kdy ženy rodily své děti v 24,6 letech. V první polovině 80. let byl zaznamenán jen mírný nárůst průměrného věku, ale druhá se již nesla ve znamení rychlého nárůstu. V roce 2009 ženy rodily průměrně své děti v 29,1 letech. Nárůst byl sice rychlý, ale ne tolik, jako tomu bylo u Slovenska a České republiky. I nárůst průměrného věku žen při narození prvního dítěte nebyl tak dramatický (graf č. 6). Nárůst začal také již v roce 1980, kdy ženy průměrně své první děti rodily v 22,4 letech. V roce 2009 se tento věk dostal až na hodnotu 27,4. Znamená to tedy za téměř 30 let vývoje nárůst o téměř pět let.

V Bulharsku byl průměrný věk ženy při narození dítěte vždy velmi nízký. Na začátku sledovaného období to bylo 27,0 let v roce 1950 (graf č. 5). Tento věk klesal (opět s ročními nebo dvouletými krátkodobými nárůsty) až na věk 23,8 v roce 1982. Během 80. let byl zaznamenán nárůst, který však nepřekročil průměrný věk 24 let. Po poklesu na začátku 90. let již je evidentní trvalý nárůst průměrného věku ženy při narození dítěte a to až na 26,6 let

v roce 2009. Z grafu č. 5 je patrné, že i v současné době Bulharsko stále zůstává u modelu rození dětí v brzkém věku. Tomu napovídá i vývoj grafu č. 6 kde průměrný věk ženy při narození prvního dítěte v roce 1991 dosahoval dokonce pouhých 21,9 let. V roce 2009 je tento průměrný věk ženy při narození prvního dítěte jen na 25,1 letech.

Estonsko koncem 60. let dosahovalo průměrného věku ženy při narození dítěte vysokých hodnot 28,0 let (graf č. 5). Do roku 1980 tento průměrný věk klesal a během 80. let byl zaznamenán relativně velký nárůst o zhruba 0,3 roku. Mezi lety 1988 a 1991 průměrný věk ženy při narození dítěte poklesl o asi 0,7 roku až na historicky nejnižší průměrný věk 25,3 let. Od roku 1991 je již patrný jen trvalý nárůst průměrného věku ženy při porodu a to až na 29,6 let v roce 2012. Průměrný věk ženy při narození prvního dítěte od roku 1991 narostl z 22,6 na 26,5 v roce 2012 (graf č. 6). Byl tedy zaznamenán téměř čtyřletý posun při časování porodu prvního dítěte.

Obr. 6 - Vývoj průměrného věku matek při narození 1. dítěte v transverzálním pohledu, 1955 - 2013

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty

5.1.4 Vývoj průměrného věku ženy při narození dítěte – generační pohled

Vývoj průměrného věku žen při narození jejich dětí v generačním pohledu se značně odlišuje od stejně nazvaného ukazatele v transverzálním pohledu. Generační pohled je očištěn o krátkodobé trendy a ukazuje, jak jednotlivé generace žen měnily způsob časování své reprodukce.

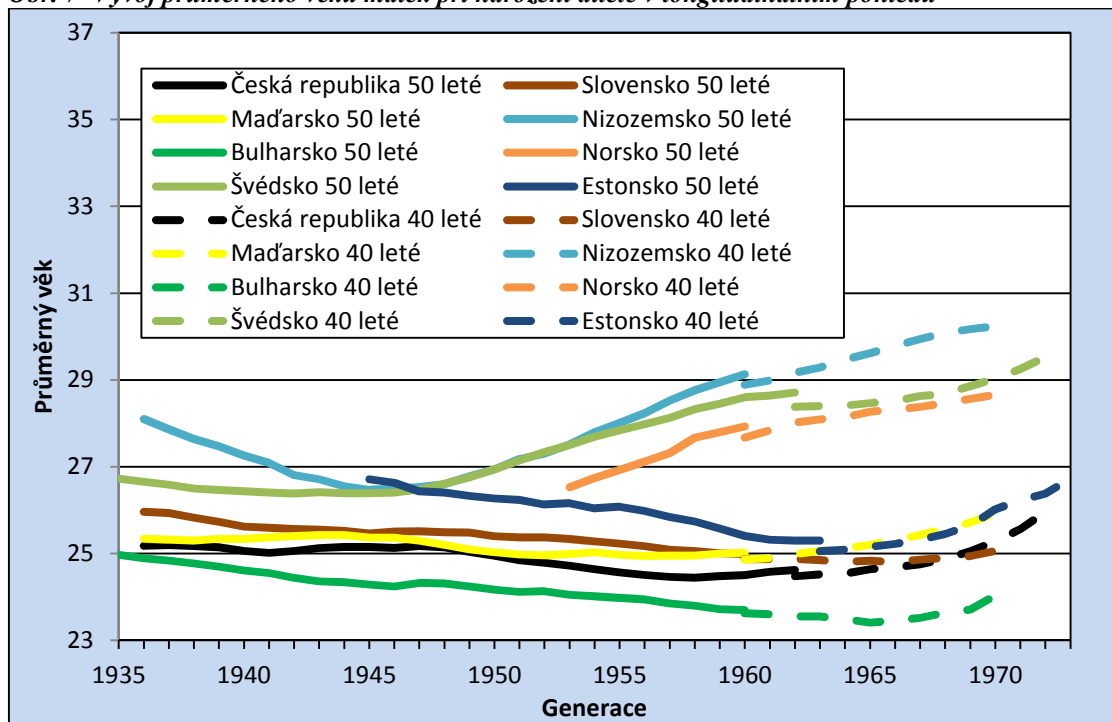
Ze souhrnného grafu č. 7 průměrného věku žen při narození dítěte je patrné, že se značně odlišovaly ve svém vývoji generace žen narozené v bývalých socialistických zemích a v zemích kapitalistických a to přesto, že v severských státech je počet sledovaných generací nízký.

Graf průměrného věku ženy při narození dítěte (graf č. 7) je ještě doplněn o graf průměrného věku žen při narození dítěte ve čtyřiceti letech (graf č. 8). Tento ukazatel nám

stejně jako v případě ukazatele konečné plodnosti dovolí nahlédnout do pravděpodobného vývoje dalších deseti generací žen.

Generace žen, která se v Nizozemsku narodila v roce 1935, během svého života rodila děti průměrně v 28,1 letech. Následující generace žen svou reprodukci začaly uskutečňovat ve stále nižším průměrném věku (graf č. 7). Historicky nejnižšího průměrného věku při narození dítěte dosáhly ženy, které se narodily v roce 1944, a které průměrně přiváděly na svět své potomky v 26,5 letech. Následující generace, které se narodily po skončení 2. světové války, začaly svou reprodukci opět odkládat do pozdějšího věku. Poslední sledovaná generace nizozemských žen, která se narodila v roce 1959, během svého života rodila děti průměrně ve 29,1 letech. Díky ukazateli průměrného věku narození dítěte u čtyřicetiletých žen můžeme z grafu č. 8 vidět, že vývoj zvyšování průměrného věku bude pravděpodobně pokračovat. Z grafu č. 8 je patrné, že ženy narozené v roce 1969 během svého čtyřicetiletého života dokonce průměrně rodily děti v 30,2 letech. U porodu prvního dítěte byl zaznamenán posun věku prvorodiček z 24,5 let u generace žen narozené v roce 1945 na 27,4 u generace žen, které se narodily o 14 let později (v roce 1959).

Obr. 7- Vývoj průměrného věku matek při narození dítěte v longitudinálním pohledu

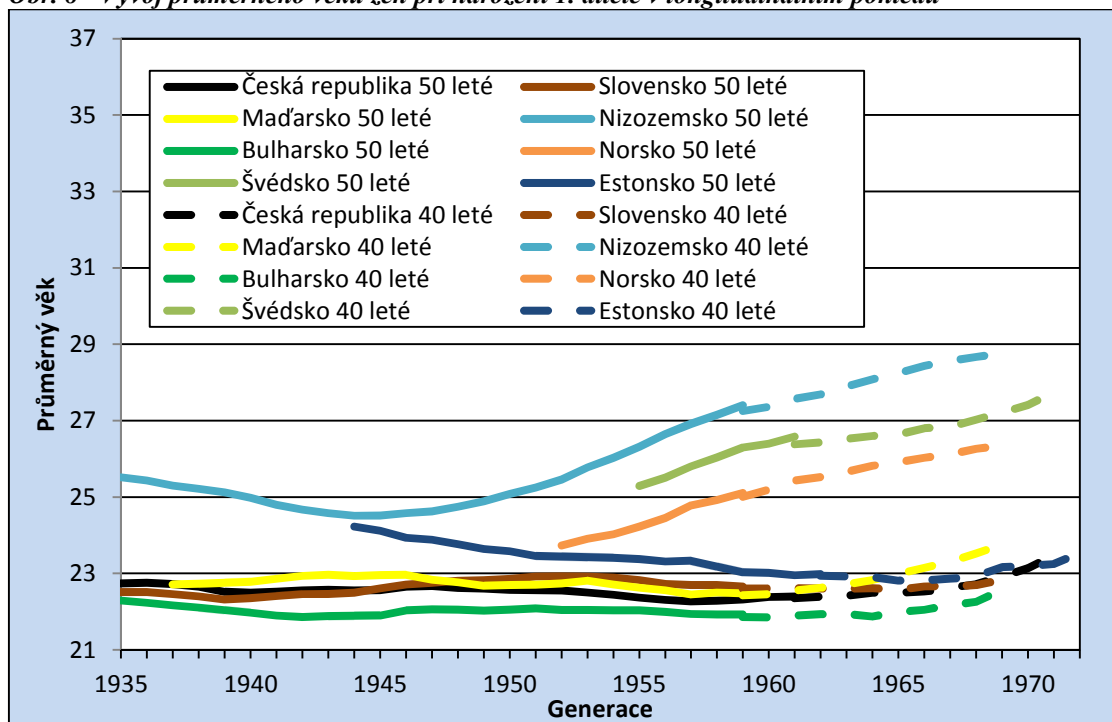

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty.

V případě Norska bohužel máme k dispozici jen 8 generací, ale i tak zde vidíme, že se průměrný věk žen při porodu dítěte zvyšuje (graf č. 7). V Norsku v rámci generace 1952 – 1959 vzrostl o 1,4 roku. Abychom viděli co nejdelší časovou řadu průměrného věku při narození dětí jednotlivých pořadí, zobrazíme prodlouženou křivku vývoje čtyřicetiletých žen, protože u jednotlivých pořadí narození dětí u žen na konci reprodukčního období bychom viděli jen vývoj osmi generací (graf č. 7). Pokud se podíváme na vývoj průměrného věku narození dítěte u čtyřicetiletých žen, můžeme predikovat vývoj růstu průměrného věku při narození dítěte jako i nadále pokračující. U čtyřicetiletých žen průměrný věk při narození dítěte vzrostl dokonce až na 28,7 let u generace žen narozené v roce 1969. V Norsku

prvorodičky narozené v roce 1969 rodily své děti o 2,7 roku starší, než jej rodily ženy ročníku 1952 (graf č. 8).

Obr. 8 - Vývoj průměrného věku žen při narození 1. dítěte v longitudinálním pohledu

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty.

Švédsko vykazovalo do určité míry podobný vývoj jako Nizozemsko. První sledovaná generace 1932 měla svůj průměrný věk při narození dítěte 26,96 let (graf č. 7). Následující ženské generace průměrný věk při porodu trochu snížily, na 26,4 u generace 1945. Generace žen, které se narodily po válce, již přijaly nový systém plánování rodičovství a průměrný věk při porodu u nich začal narůstat. Narostl velmi výrazně až na 28,7 let u generace 1961. Vzhledem k tomu, že u čtyřicetiletých žen (graf č. 7) dalších generací sledujeme pokračující nárůst průměrného věku (u generace žen narozených v roce 1971 dokonce až na hodnotu 29,53), lze očekávat i nárůst průměrného věku ženy při narození dítěte během celého jejího reprodukčního období. Generace žen narozená roku 1955 své první děti rodila o 2,6 let dříve, než jej rodila generace žen roku 1971. Ročník žen 1971 si své první porody odkládal až do 27,75 let věku (graf č. 8).

Česká republika, Slovensko a Maďarsko měly vývoj kohortního průměrného věku žen při narození dítěte velmi podobný (graf č. 7). České ženy narozené v roce 1935 své děti rodily průměrně v 25,18 letech a generace, které se narodily do konce války, svůj průměrný věk porodu příliš neměnily. Ještě ročník 1947 měl průměrný věk porodu v 25,2 letech. Generace narozené po válce však začaly své časování na rozdíl od výše popsaných zemí posouvat do nižšího věku. Generace narozená roku 1957 průměrně rodila v 24,4 letech. Generace žen narozené po tomto roce svou reprodukci začaly časovat do stále vyššího věku. Nárůst je prozatím pomalý, ale ukazatel průměrného věku při narození dítěte u čtyřicetiletých žen nám napovídá, že bude u dalších generací zřejmě pokračovat. U čtyřicetiletých žen průměrný věk při narození dítěte byl u poslední sledované generace dokonce 26,0 roku graf č. 7).

Slovenské ženy narozené v roce 1935 průměrně rodily své děti v 26,0 letech života a během dvaceti čtyř generací se tento věk postupně snižoval až na současných 25,0 let u generace 1959 (graf č. 7). Slovensko je tedy jedinou zemí, mezi sledovanými v této práci, kde ženy časování svých dětí napříč generacemi příliš nezměnily a ani ukazatel průměrného věku při narození dítěte u čtyřicetiletých žen (graf č. 7) nenapovídá, že by se měl z generačního pohledu výrazně měnit.

Ani Maďarsko nezaznamenalo v rámci generací žen narozených mezi lety 1935 a 1958 příliš velké změny v časování rození dětí. Po prvotním snížení průměrného věku porodu u žen, které se narodily koncem 40. let po 2. světové válce, se generace žen narozených po roce 1950 drží téměř nezměněného průměrného věku porodu svých dětí (graf č. 7). Ženy narozené v těchto generacích své porody průměrně uskutečňovaly v 25,0 letech. Pokud se podíváme na vývoj průměrného věku při narození dítěte u čtyřicetiletých žen (graf č. 7), pak můžeme vidět, že u posledních deseti generací byl zaznamenán nárůst. V generaci žen narozené v roce 1969 se dokonce tento průměrný věk při narození vyšplhal až na 25,9 stáří ženy. Lze tedy očekávat možný nárůst i průměrného věku narození dítěte u žen dalších generací.

Bulharsko má ze všech sledovaných generací nejnížší průměrný věk porodu u žen ze všech sledovaných zemí (graf č. 7). Generace žen narozená roku 1935 měla své děti průměrně v 24,9 letech a tento věk se společně s dalšími generacemi žen téměř neustále snižuje. Generace žen narozených v roce 1959 uskutečňovala porody dokonce jen v 23,7 letech věku. Změny v časování prvních dětí nejsou v rámci generací výrazněji patrné (graf č. 8). Vývoj průměrného věku při narození dítěte u čtyřicetiletých žen nám naznačuje, že u posledních sledovaných generací žen lze přeci jen očekávat určitý nárůst průměrného věku při narození dítěte na konci reprodukčního období (graf č. 7).

V Estonsku, jakožto v zemi, která jediná z analyzovaných zemí byla součástí Sovětského svazu, byl vývoj ze zemí bývalého východního bloku nejvíce výrazný (graf č. 7). Ženy, které se narodily v roce 1944, měly ještě průměrný věk porodu 26,71 let. Generace narozené v dalších letech svůj věk porodu snižovaly. Generace žen narozená 1962 své děti průměrně rodila v 25,3 letech. To znamená pokles o 1,4 roku za osmnáct generací žen. Vliv na tento vývoj tohoto časování měla hlavně postupná změna v rámci generací žen, které snižovaly věk svého porodu především děti prvních tří pořadí. Pokud se zaměříme na vývoj dalších deseti generací, musíme se opět podívat na vývoj průměrného věku narození dítěte u čtyřicetiletých žen (graf č. 7). Ten nám napovídá, že by mělo dojít ke zvýšení průměrného věku při narození dítěte, stejně tak průměrný věk při narození 1. dítěte (graf č. 8). Generace žen, která se narodila v roce 1972, měla ve svých čtyřiceti letech dokonce průměrný věk při narození dítěte 26,73 let.

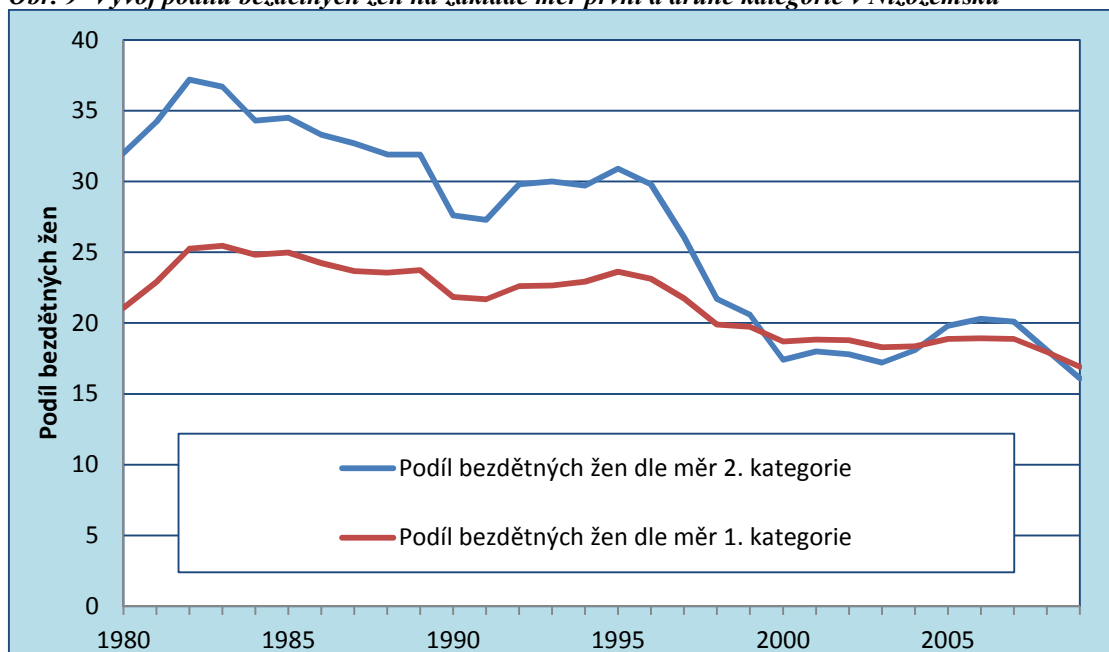
5.2 Analýza bezdětnosti

Jak již bylo popsáno v kapitole Metodologie, k výpočtu podílu bezdětných žen, byl jak v transverzálním, tak v longitudinálním pohledu použit ukazatel PATRF.

Z vypočítaného podílu bezdětných žen byly sestaveny grafy, které budou nyní popsány. Kvůli porovnání rozdílů mezi ukazatelem podílu bezdětnosti sestaveného na základě měr první a druhé kategorie byl sestaven graf č. 9. Je patrné, že pro určení bezdětnosti je vhodnější

ukazatel sestavený na základě měr první kategorie, který na rozdíl od ukazatele sestaveného na základě měr druhé kategorie dokáže v sobě zahrnout vliv na změny plodnosti v rámci pořadí narození dítěte. Ukazatel sestavený na základě měr druhé kategorie tak nemá takovou vypovídající hodnotu, jako má ukazatel sestavený na základě měr první kategorie. Přesto bude pro analýzu vývoje trendu analyzován i tento ukazatel.

Obr. 9- Vývoj podílu bezdětných žen na základě měr první a druhé kategorie v Nizozemsku

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty

Protože bezdětnost je úzce spojená s plodností, bude v této kapitole analyzována i pravděpodobnost, že se bezdětné ženě narodí dítě prvního pořadí. Tyto ženy po porodu svého prvního dítěte opustí soubor bezdětných žen a vstoupí do souboru dětných žen. V případě transverzálního i generačního pohledu se pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí počítá z tabulek plodnosti, na základě vzorce, který je uveden v kapitole o metodologii. Pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí se rovná ukazateli PATFR, který je také použit k výpočtu podílu bezdětných žen. Podíl bezdětných žen je vlastně zrcadlově obrácená pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí podél osy x, tedy podle roku.

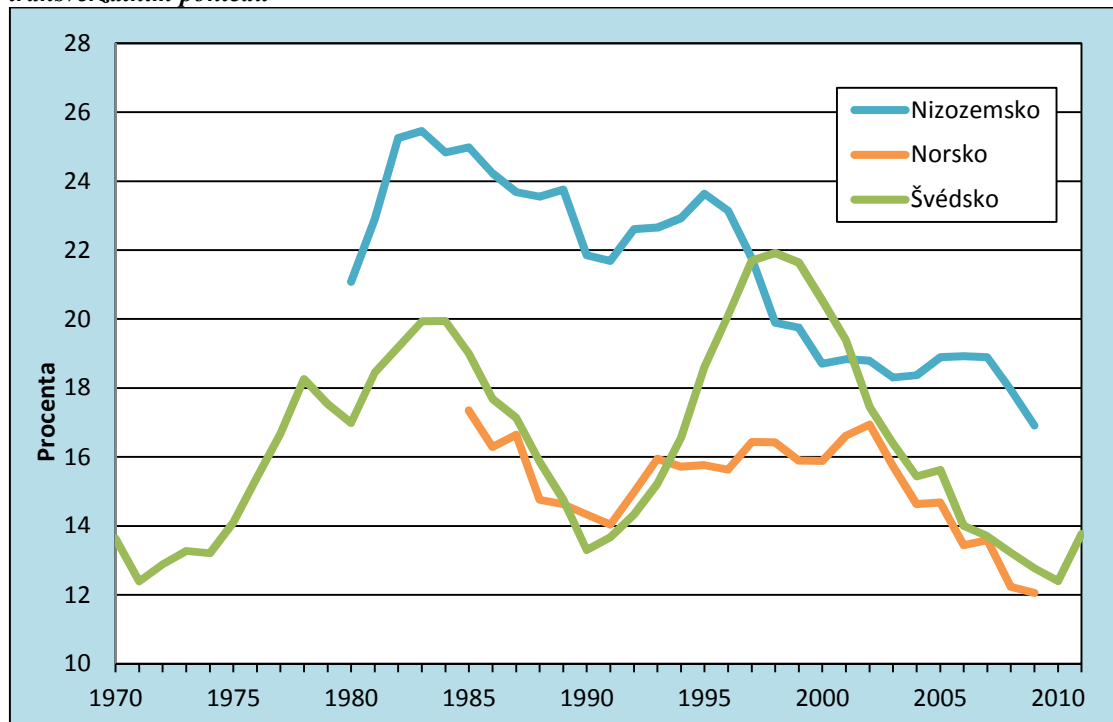
5.2.1 Analýza bezdětnosti - transverzální pohled

V této kapitole bude analyzována bezdětnost v transverzálním pohledu, kde k sestrojení ukazatele podílu bezdětných žen byly použity transverzální tabulky plodnosti a ukazatel TFR1. Dále bude analyzován také ukazatel pravděpodobnosti narození dítěte prvního pořadí.

Protože máme u nizozemských žen velmi krátkou časovou řadu dat u podílu bezdětných žen vypočteného na základě měr první kategorie (graf č. 10), bude použit při analýze podíl bezdětných žen vypočtených na základě měr druhé kategorie (graf č. 11). Nizozemské ženy zůstávaly, dle podílu bezdětných žen (vypočteného na základě doplňku do jedné úhrnné plodnosti prvního pořadí), během 60. let častěji bezdětné oproti předchozím rokům (graf č. 10). Bezdětnost začala, podle měr druhé kategorie, narůstat prakticky od 60. let 20. století. Na základě měr první kategorie (graf č. 9) zůstaly nizozemské ženy v roce 1980 bezdětné v 21,0

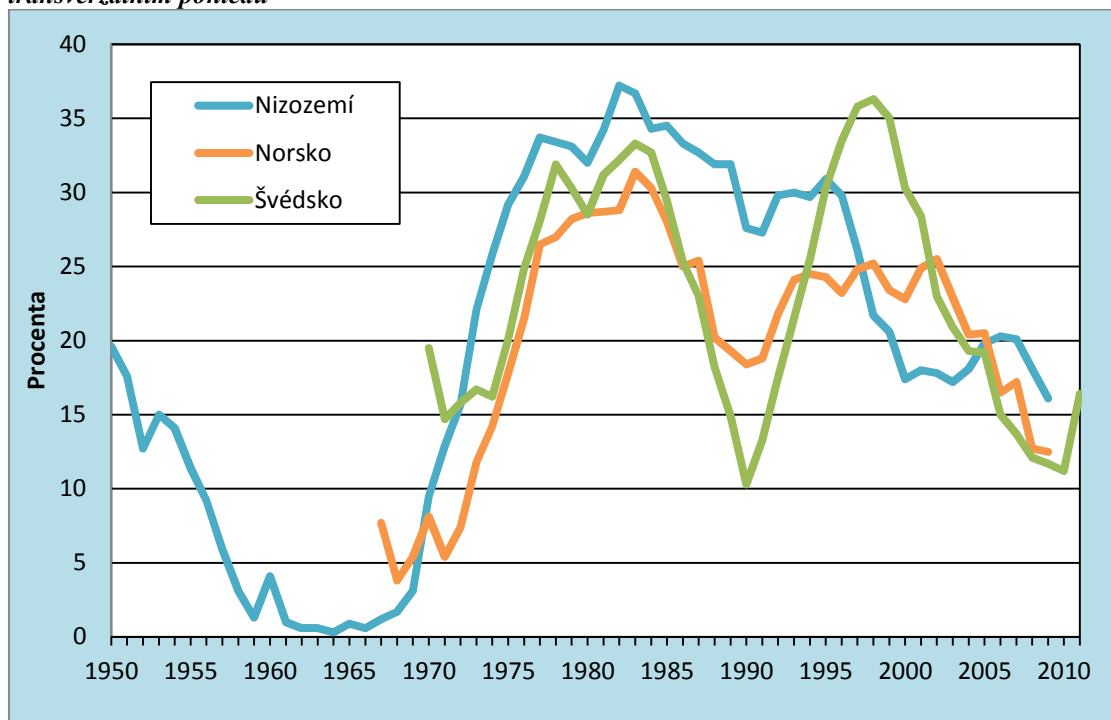
% a jejich podíl bezdětnosti až do roku 1982 rostl až na 25,5 % v roce 1983. V následujících letech bezdětnost klesala a to až do roku 1991, kdy ženy v populaci zůstaly bezdětné v 21,7 %. V první polovině 90. let bezdětnost opět rostla. Od roku 1995 však znovu klesá (až na tříletou výjimku mezi lety 2005 - 2007) až na hodnotu 16,9% v roce 2009. Pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí se pohybovala mezi rokem 1980 až 1995 mezi 0,75 a 0,79. Od roku 1995 pravděpodobnost porodu 1. pořadí rostla a to až na hodnotu v 0,83 v roce 2009 (graf č. 12).

Obr. 10 - Vývoj podílu bezdětných žen v kapitalistických zemích na základě měr první kategorie v transverzálním pohledu

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty.

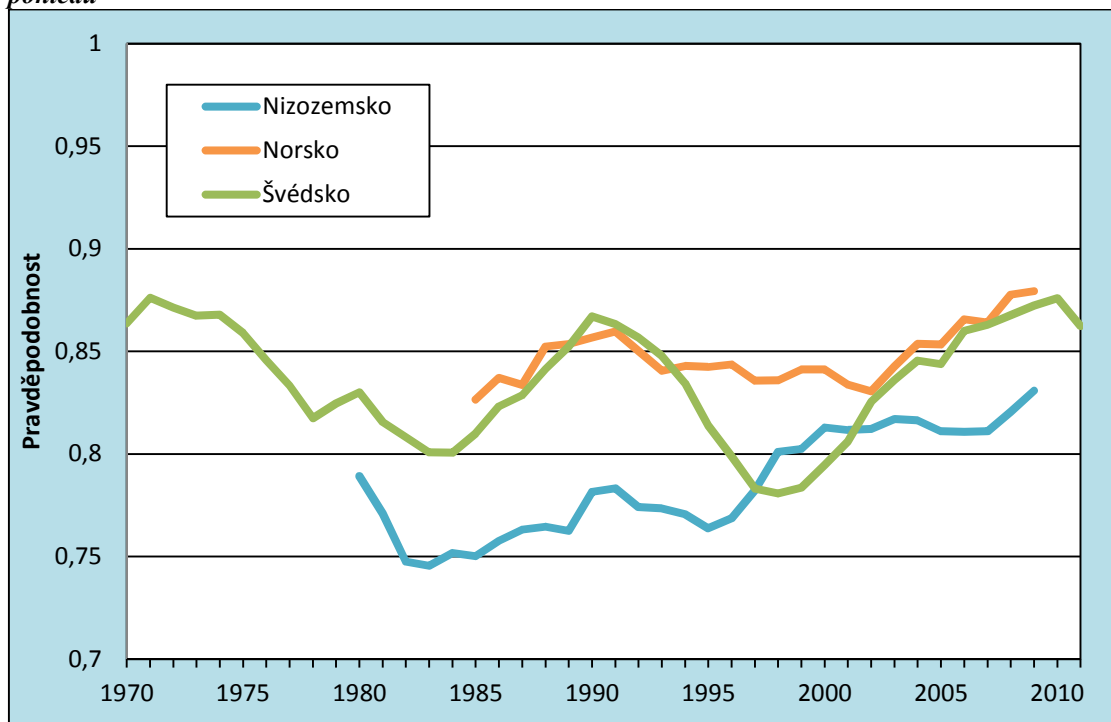
Obr. 11 - Vývoj podílu bezdětných žen v kapitalistických zemích na základě měr druhé kategorie v transverzálním pohledu

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty.

Švédsko v letech 1970 mělo na základě měr první kategorie podíl bezdětných žen ve své populaci jen 13,6% (graf č. 10). Do roku 1983 bezdětnost dle měr první kategorie vzrostla až na 19,9%. V roce 1983 tedy zůstávala bezdětná každá pátá žena. Do konce 80. let poté bezdětnost poklesla až na hodnotu 13,3%, ale během devadesátých let vystoupala na nové maximum 21,9% v roce 1998. Koncem 90. let a prvního desetiletí nového milénia podíl bezdětných žen opět klesal až na 12,4%. V posledním sledovaném roce 2011 byl zaznamenán opět nárůst bezdětnosti u švédských žen. Ve Švédsku pravděpodobnost narození prvního dítěte postupně klesala a pak znovu narůstala (graf č. 12). Vždy však zůstávala v rozmezí hodnot 0,88 a 0,78. Zmíněného minima dosáhlo Švédsko v roce 1999 a maxima již na začátku sledovaného období v roce 1971. V roce 1999 začala pravděpodobnost prvního porodu narůstat, ale nevzrostla nad hodnoty roku 1971.

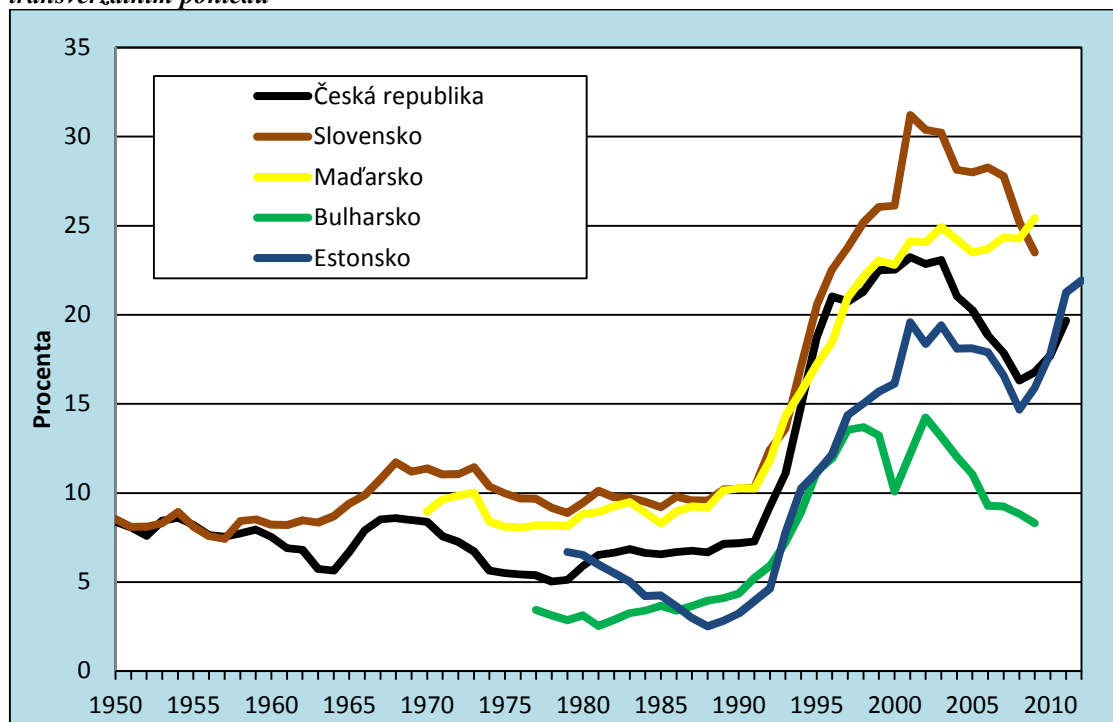
Norská data za míry první kategorie jsou v databázi HFD sledována až od roku 1985 (graf č. 10), ale bezdětnost zde byla na velmi podobné úrovni v populaci jako u Švédska. I zde si lze na základě analýzy měr vývoje bezdětnosti pomoci podílem vypočteném na základě měr druhé kategorie. Je možné určit (na základě měr druhé kategorie), že výrazněji začala bezdětnost narůstat až v 70. letech (graf č. 11). V roce 1985 se bezdětnost norských žen dle měr první kategorie pohybovala na 17,35% (graf č. 10). Následně bezdětnost klesla až na 13,67% v roce 1991. Během 90. let bezdětnost se střídavými poklesy vystoupala až na 16,9% v roce 2002. Od té doby bezdětnost klesala až do posledního sledovaného roku 2009, kdy podíl bezdětných žen byl 12,1%. Pravděpodobnost narození prvního dítěte se v Norsku pohybovala okolo hodnoty 0,85 (graf č. 12). Od roku 2002, kdy byla na hodnotě 0,83, začala narůstat a to až na hodnotu téměř 0,88 v roce 2009.

Obr. 12 - Vývoj pravděpodobnosti narození 1. dítěte v kapitalistických zemích v transverzálním pohledu

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty.

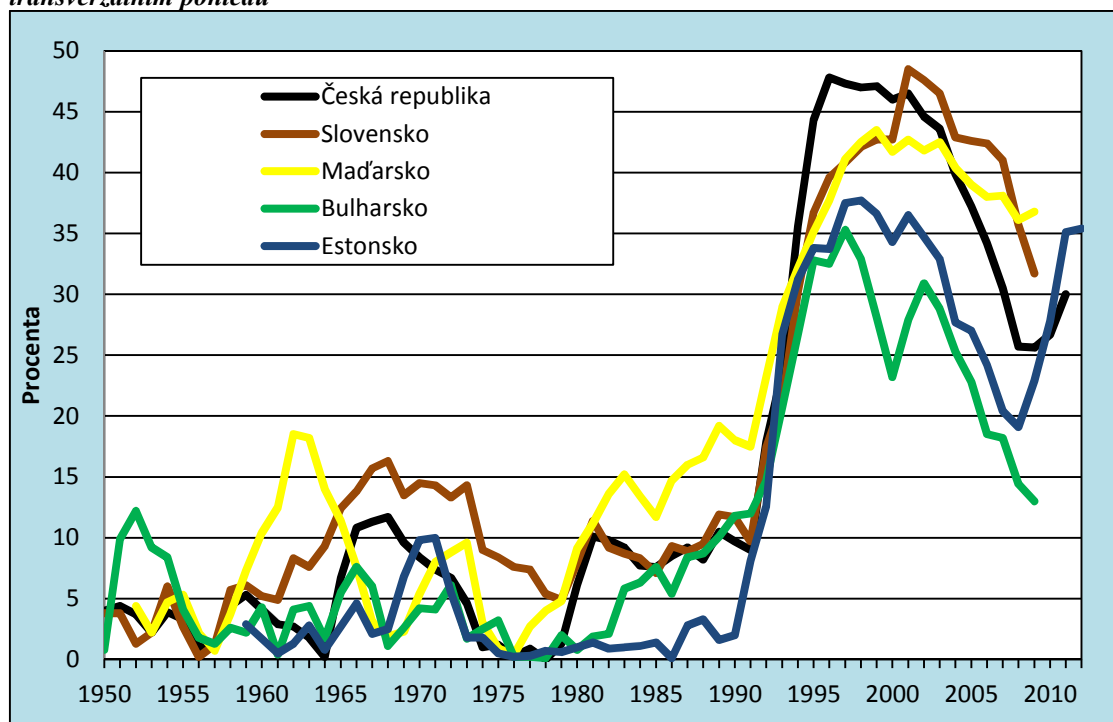
Česká republika měla v roce 1950 stejné hodnoty podílu bezdětných žen (na základě měr první kategorie) jako Slovensko. Bezdětných žen bylo v tehdejší české části Československa 8,5% (graf č. 13). V první polovině 60. let podíl bezdětných žen poklesl až na 5,6 % v roce 1964. Do konce 60. let znovu vystoupala až na hodnoty pohybující se kolem 8,5%. Během 70. let bezdětnost opět poklesla a to až na hodnoty 5,1%. Bezdětná tedy zůstávala až každá 20. žena v populaci. V 80. letech podíl bezdětných žen mírně vzrostl na 7,2 % v roce 1990. Během 90. let podíl bezdětných žen výrazně vzrostl a dostal se až na hodnotu 23,2 % v roce 2001, což znamenalo, že bezdětnou se stala téměř každá 4. žena v populaci v tomto roce. Tato hodnota znamenala maximum v podílu bezdětných žen v populaci v celém sledovaném období. V prvním desetiletí nového tisíciletí bezdětnost v České republice prudce klesala, ale nízkých hodnot let 80. už nedosáhla. Pokles se zastavil v roce 2008, kdy bezdětných žen zůstávalo v populaci 16,3 %. Mezi lety 2008 a 2011 podíl bezdětných žen opět narůstala (graf č. 13). Pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí v České republice se od 50. let pohybovala v rozmezí 0,91 až 0,95 (graf č. 15). Od roku 1991, kdy se pravděpodobnost porodu prvního pořadí pohybovala na hodnotě 0,93, začala prudce klesat. Poklesla až na 0,77 v roce 2001, kdy začala opět narůstat. Rostla však jen do roku 2008, kdy dosáhla 0,84 a od tohoto roku opět klesá.

Obr. 13 - Vývoj podílu bezdětných žen v postsocialistických zemích na základě měr první kategorie v transverzálním pohledu

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty.

Obr. 14 - Vývoj podílu bezdětných žen v postsocialistických zemích na základě měr druhé kategorie v transverzálním pohledu

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty.

Slovenská část Československa měla v roce 1950 stejné hodnoty podílu bezdětných žen na základě měr první kategorie v roce 1950 jako česká část (graf č. 13). Vývoj obou zeměpisných celků se v 50. letech téměř překrývá. Do roku 1968 však bezdětnost na Slovensku vystoupala

až na hodnoty 11,7 %. V roce 1973 začal podíl bezdětných žen klesat až do konce 70. let, kdy nabyla hodnot 8,9 % bezdětných žen v populaci. České i slovenské ženy v 80. letech 20. století lehce zvyšovaly svou bezdětnost. Během 90. let však podíl bezdětných žen v populaci velice prudce narůstal a nárůst hodnot se zastavil až na 31,2 % v roce 2001. To znamenalo téměř každou třetí bezdětnou ženu v populaci. Od tohoto roku již bezdětnost klesala a to stejně prudce jako tomu bylo u jejího nárůstu. Poslední sledovaný rok je 2009 s podílem bezdětných žen 23,5%. Slovensko mělo pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí nižší než Česká republika (graf č. 15). Jeho hodnoty pravděpodobnosti porodu prvního dítěte se pohybovala v rozmezí 0,88 a 0,93. V roce 1988, kdy pravděpodobnost porodu dítěte prvního pořadí dosahovala cca prostředních hodnot uvedeného rozmezí, začala tato pravděpodobnost klesat a poklesla až na nejnížší hodnoty ze všech sledovaných zemí – 0,69 v roce 2001. Od tohoto roku pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí opět narůstá, původních hodnot z 80. let však zřejmě již nedosáhne.

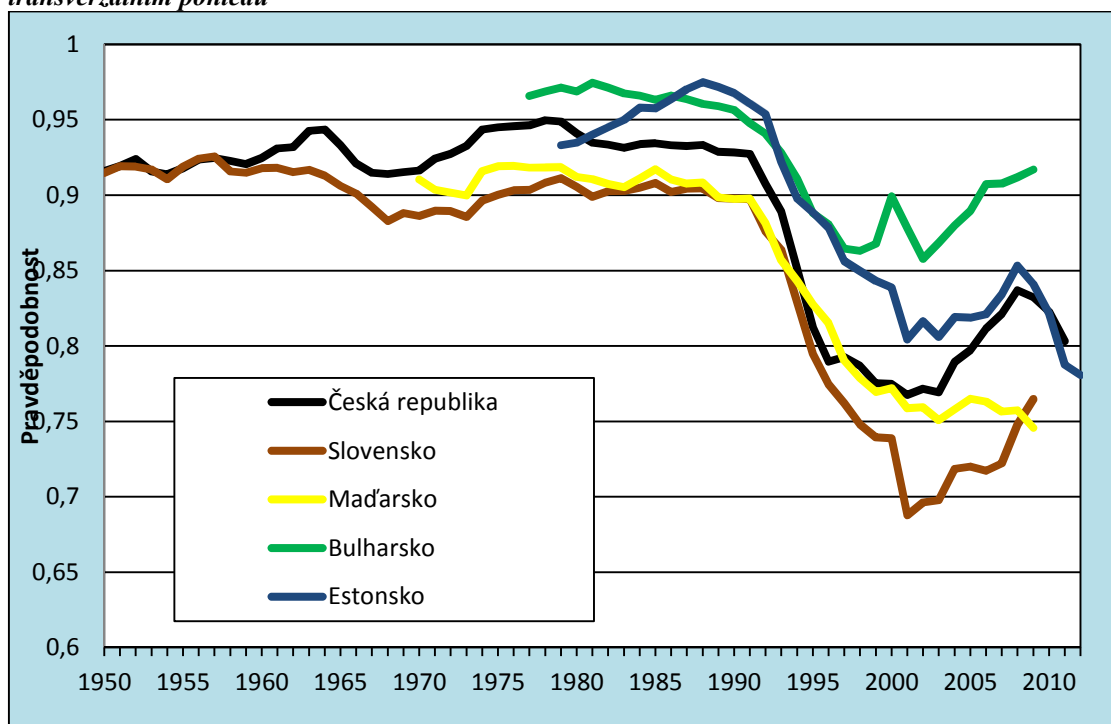
Maďarsko má míry první kategorie analyzovány od roku 1970 (graf č. 13). Díky podílu bezdětných žen vypočteného pomocí měr druhé kategorie však můžeme říci, že již během 60. let vystoupala na vyšší hodnoty, ale poté opět klesla (graf č. 14). V roce 1970 byl podíl bezdětných žen na základě měr první kategorie v populaci 9,0 % (graf č. 13). V následujících dvou letech tento podíl vzrostl na 10 %. V druhé polovině 70. let se bezdětnost pohybovala nad 8,0 % a v roce 1983 vystoupala na téměř 9,5 %. V roce 1958 začal podíl bezdětných žen v Maďarsku růst a vystoupal až na hodnotu téměř 25 %, což znamenalo, že každá čtvrtá maďarská žena byla bezdětná. V následujícím roce bezdětnost lehce poklesla, ale v posledním sledovaném roce 2009 opět vystoupala k původním vysokým hodnotám roku 2003 a dokonce je ještě o téměř 0,5 % překonala. V roce 2009 byl podíl bezdětných žen v Maďarsku 25,4%, což znamená nejvyšší hodnotu v posledních letech ze všech sledovaných zemí. V Maďarsku se pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí příliš neměnila (graf č. 15). Pohybovala se kolem 0,91 mezi lety 1970 až 1985. Od tohoto roku pravděpodobnost porodu prvního dítěte v Maďarsku poklesla až na hodnoty pohybující se okolo 0,76.

V Bulharsku je podíl bezdětných žen na základě měr první kategorie analyzován od roku 1977, kdy hodnota bezdětnosti byla na velmi nízkých hodnotách (graf č. 13). V tomto roce bylo jen 3,4 % bezdětných žen. Protože lze sledovat i trend pomocí podílu bezdětných žen vypočtených pomocí měr druhé kategorie lze pozorovat, že bezdětnost v 50. letech kolísala kolem velmi nízkých hodnot (graf č. 14). Podíl bezdětných žen začal výrazněji narůstat již v roce 1981, kdy z hodnot 2,7 % bezdětných vystoupal až na 13,7 % v roce 1998 (graf č. 13). V roce 2000 byl zaznamenán prudký pokles bezdětnosti na hodnotu 10 %, který však trval velmi krátce a v roce 2002 podíl bezdětných žen opět narostl na 14,2 %. Vyššího podílu prozatím Bulharsko v bezdětnosti nedosáhlo. Posledním sledovaným rokem je 2009, kdy se v populaci vyskytovalo 8,3 % bezdětných žen. Bulharsko mělo v roce 1977 pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí 0,97 (graf č. 15), ale pravděpodobnost začala brzy klesat až na hodnoty pohybující se kolem 0,86 v roce 1998. Na přelomu tisíciletí tato pravděpodobnost narození dítěte vzrostla až na 0,9, ale posléze opět klesla na 0,86. Od roku 2002 pravděpodobnost porodu prvního dítěte znovu narůstá.

Poslední sledovanou zemí, co se bezdětnosti týče v této práci, je Estonsko. Prvním dostupným rokem z tabulek plodnosti transverzálního typu na HFD je rok 1979, v tomto roce

bezdětnost na základě měr první kategorie v Estonsku dosahovala hodnot 6,7 % (graf č. 13). Předchozí vývoj lze sledovat na základě výpočtu podílu bezdětných žen pomocí měr druhé kategorie. Vidíme, že se zde bezdětnost držela na velmi nízkých hodnotách v padesátých, šedesátých i sedmdesátých let 20. století (graf č. 14). Na přelomu 60. a 70. let lze sledovat rapidní pokles už tak velmi nízkých hodnot podílu bezdětných žen (graf č. 14). V roce 1988 podíl bezdětných žen znovu poklesl až na velmi nízkou hodnotu 2,51 % (graf č. 13). V 90. letech lze pozorovat prudký vzestup bezdětnosti až na hodnotu 19,4% v roce 2001. V rozmezí let 2003 a 2008 podíl bezdětných žen poklesl na 14,7% (v roce 2008). V dalších letech až do roku 2012 znovu podíl bezdětných žen narůstal až na historicky nejvyšší hodnotu bezdětnosti 21,9%. V grafu č. 15 lze sledovat vývoj pravděpodobnosti narození prvního dítěte v Estonsku, jejíž hodnoty velmi poklesly především na konci 80. let. Pravděpodobnost začala klesat z 0,97 až na 0,8 v roce 2001. Od roku 2003 pravděpodobnost porodu prvních dětí vzrostla, ale od roku 2008 opět klesá.

Obr. 15 - Vývoj pravděpodobnosti narození dítěte prvního pořadí v postsocialistických zemích v transverzálním pohledu

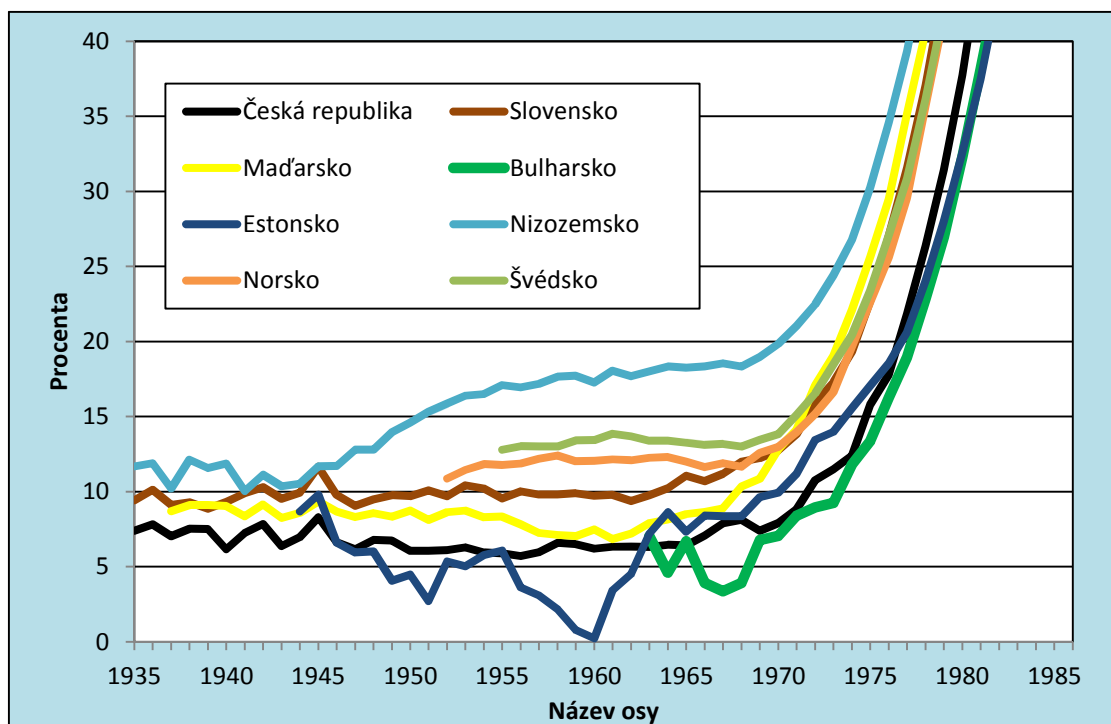
Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty

5.2.2 Vývoj bezdětnosti v longitudinálním pohledu

Generační podíl bezdětných žen vytvořený na základě měr první kategorie (graf č. 16) ukazuje, že nizozemské ženy narozené v roce 1935 na konci svého reprodukčního období zůstávaly bezdětné v 11,7 %. Podíl bezdětných žen v rámci generací zůstával zachován i u žen, které se narodily v průběhu druhé světové války. Ženy narozené v těchto generacích zůstávaly bezdětné v 10 % – necelých 12 %. Ještě ročník 1946 zůstával pod touto 12% hranicí bezdětnosti. Následující generace, které se narodily na konci 40. a začátku 50. let, zvýšily svou konečnou bezdětnost až na 17,1 % u žen narozených v roce 1955. Nárůst je v rámci sledovaných zemí v této práci ojedinělý. I u generací žen, které se narodily v následujících

letech, lze sledovat nárůst podílu bezdětnosti. U těchto generací druhé poloviny 50. a začátku 60. let nebyl nárůst podílu bezdětných žen tolik výrazný.

Obr. 16- Vývoj podílu bezdětných žen na základě měr první kategorie v longitudinálním pohledu

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty

Generace žen narozené po začátku 60. let ještě nemají ukončenou svou plodnost, což vysvětluje prudký nárůst, který lze sledovat v grafu podílu bezdětných žen na základě výpočtu měr první kategorie (graf č. 16). Tyto ženy během svého reprodukčního období mohou mít ještě nějaké děti a ze souboru bezdětných žen tedy pravděpodobně zmizí. Vzhledem k vývoji v grafu č. 16 lze však očekávat, že podíl bezdětných žen v populaci bude narůstat. Pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí v Nizozemsku se u bezdětných žen narozených v průběhu druhé světové války pohybovala lehce pod hranicí 90 % (graf č. 18). U generací žen, které se narodily až po druhé světové válce, pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí poklesla téměř na 82% (generace 1968).

Norsko je v rámci generačních tabulek plodnosti (míry první kategorie) sledováno od generace 1952 (graf č. 16). Ženy narozené v tomto roce zůstávaly v 10,9 % bezdětné. V následujících generacích Norské ženy lehce zvýšily podíl bezdětnosti až na 12,4% (generace 1958). Přestože ženy narozené začátkem 60. let ještě nemají uzavřenou plodnost a nejsou na konci svého reprodukčního období, lze u nich sledovat stagnaci podílu bezdětnosti na hranici pohybující se kolem 12 %. U generací žen narozených v 2. polovině 60. let lze sledovat dokonce pokles bezdětnosti (graf č. 16). Ročník 1968 má ještě na narození dítěte sice 9 let, ale přesto podíl bezdětných žen na základě měr první kategorie klesl na 11,65%. Následný velmi prudký nárůst je opět třeba přičíst neuzavřenému reprodukčnímu období jednotlivých generací. Pravděpodobnost založení rodiny tu tedy u generací nikdy nepřesáhla hodnotu 0,89 a u většiny generací se tato pravděpodobnost pohybovala kolem 0,88 (graf č. 18). Od generace 1968 tato pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí klesá.

Švédsko mělo, co se týče podílu bezdětných žen, velmi podobný vývoj jako Norsko. Jen hodnoty generací žen narozených v druhé polovině 50. let byly o jedno celé procento vyšší. Ročník 1955 měl v rámci své generace 12,8 % bezdětných žen na základě měr 1. kategorie. I zde lze sledovat lehký nárůst podílu bezdětných žen až na 13,9 % v generaci 1961 (graf č. 16). Následující generace však zaznamenaly pokles konečné bezdětnosti a to i přesto, že generace narozené na začátku 60. let v době zveřejnění podkladových dat ještě neměly uzavřenou svou plodnost a nějaké děti se jim tedy ještě mohly narodit (graf č. 16). Generace žen narozená v roce 1968 dokonce podílem bezdětných poklesla pod 13% hranici. Pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí ve Švédsku se pohybovala kolem 0,86 a 0,87 (graf č. 18). Od roku 1968 tato pravděpodobnost porodu klesá.

Podobný vývoj mělo Maďarsko a Slovensko. Ve Slovensku byl evidentní nárůst bezdětnosti na základě měr první kategorie hlavně v generaci 1945, které bezdětnost vzrostla na 11,7 %. Následující generace žen narozené koncem 40. let však svou bezdětnost snížila až na 9,5 % (graf č. 16). Během 50. let podíl bezdětných žen stagnoval a bezdětná zůstávala průměrně každá desátá žena. Od generací, které se narodily začátkem 60. let lze sledovat nárůst bezdětnosti, ale protože ženy v těchto letech narozené ještě nemají ukončené své reprodukční období, nelze z tohoto nárůstu činit konečné závěry (graf č. 16). Pokud však bude přijat předpoklad, že ženy po 40 letech již příliš porodů neuskutečňují, lze očekávat nárůst bezdětnosti v následujících generacích. Na Slovensku se pravděpodobnost narození prvního dítěte pohybovala u jednotlivých generací kolem 0,9. Od generace žen narozené v roce 1962 tato pravděpodobnost klesá (graf č. 18).

Maďarsko na tom s vývojem bylo podobně jako Slovensko, ale nikdy nedosáhlo takového podílu bezdětných žen jako Slovensko. Generace žen narozených v roce 1937 zůstala celoživotně bezdětná z 8,7 % (na základě měr první kategorie a grafu č. 16). Hodnoty kolem 8,5 % si udržely, co se bezdětnosti týče, i generace žen, které se narodily až do roku 1955. Na základě vývoje měr první kategorie lze říci, že ročníky žen narozené v druhé polovině 50. let začaly svou bezdětnost relativně rychle snižovat (graf č. 16). Generace 1959 zůstávala celoživotně bezdětná dokonce jen v 7%. V následujících generacích lze opět sledovat nárůst bezdětnosti, ale i zde je třeba připomenout, že tyto ženy nemají ukončenou plodnost a přestože porody po 40 letech věku jsou spíše výjimkou, přeci jen několik žen ze souboru bezdětných žen zřejmě zmizí. Pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí v Maďarsku během generací postupně narůstala z hodnot 0,91 u generace 1937 až na 0,93 u generace 1961 (graf č. 18). Generacím žen narozených po tomto roce pravděpodobnost porodu 1. dítěte začala klesat.

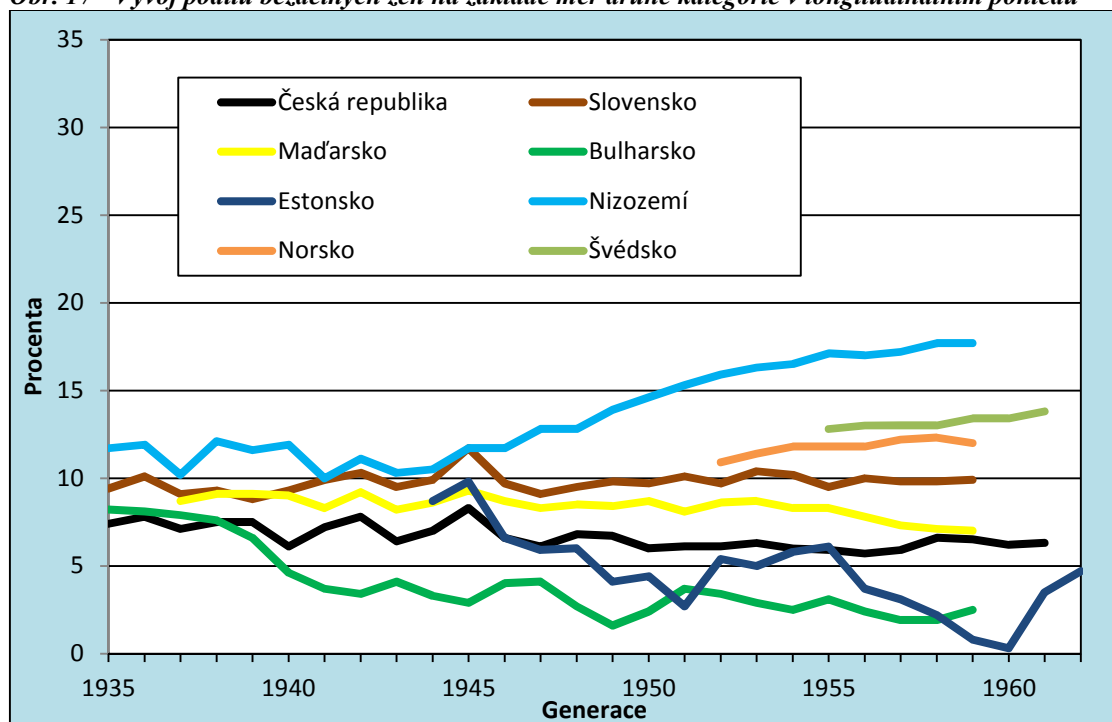
V České republice můžeme již od generace žen 1935 usoudit, že v porovnání s předchozími sledovanými zeměmi, má bezdětný podíl žen velmi nízký (graf č. 16 a č. 17). Z grafu č. 16 je patrné, že ženy generace 1935 během svého života zůstávaly bezdětné dle měr první kategorie jen v 7,4%. U generací žen narozených během 40. let 20. století, se podíl bezdětnosti pohyboval v rozmezí 6,2 % (u generace 1940) až 8,3% (u generace narozené 1945). U generací žen narozených v druhé polovině 40. let a první polovině let 50. bezdětnost poklesla až na hodnoty pohybující se okolo 6% s minimem v generaci narozené 1956, kdy bezdětnost klesla dokonce až na 5,7%. U následujících tří generací lze sledovat lehký nárůst k 6,5%. Tyto generace jsou poslední, ze kterých máme k dispozici data za jejich celé reprodukční období na základě měr první kategorie. U následujících generací lze vývoj jen

odhadovat. Vzhledem k tomu, že ženy, které se narodily po roce 1961, sice nemají zveřejněné kompletní reprodukční období, ale bezdětnost u nich stejně poklesla, můžeme předpokládat, že konečná bezdětnost by mohla u následujících generací narozených v 1. polovině 60. let poklesnout (graf č. 16). U českých žen se pravděpodobnost narození prvních dětí pohybovala v rámci generací v rozmezí 0,92 až 0,94. Od generace žen 1956 pravděpodobnost porodu dítěte prvního pořadí začala klesat (graf č. 18).

Vývoj bezdětnosti u estonských žen má velmi rozkolísaný vývoj. Lze to přisuzovat nepřesné statistice, nebo velkými výkyvy co se týče rození dětí. Generace žen narozená v roce 1944 měla bezdětnost na stejné výši jako Maďarsko (na základě měr první kategorie a grafu č. 16). Bezdětnost se u této generace pohybovala na 8,7 %. U generace žen narozených o rok později narostla bezdětnost ještě na 9,8 %. U dalších generací, které se narodily v druhé polovině 40. let, podíl bezdětných prudce klesl a pokles se zastavil až na 2,7 % u generace 1951. Ženy, které se narodily do roku 1955 (včetně) poté svůj podíl bezdětných žen zvýšily na 6,1%. Ženy generací narozených koncem 50. let svou bezdětnost snížily až na těžko uvěřitelných 0,24 % u generace 1960. U následujících generací můžeme opět sledovat nárůst na hodnoty 4,5 % u generace narozené v roce 1962, která jako poslední měla v době vypracování práce zveřejněnou ukončenou plodnost. Je otázkou, zda prudký nárůst bezdětnosti je následek reálného nárůstu bezdětných žen, nebo se jedná jen o ženy, které s uskutečněním porodu čekají až na závěr svého reprodukčního období. V Estonsku se pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí měnila v rámci generací velmi výrazně (graf č. 18). Pohybovala se od 0,94 v generaci 1948 až téměř k 1,0 v generaci 1960. Od generace žen narozených v roce 1960 pravděpodobnost porodu 1. dítěte klesá.

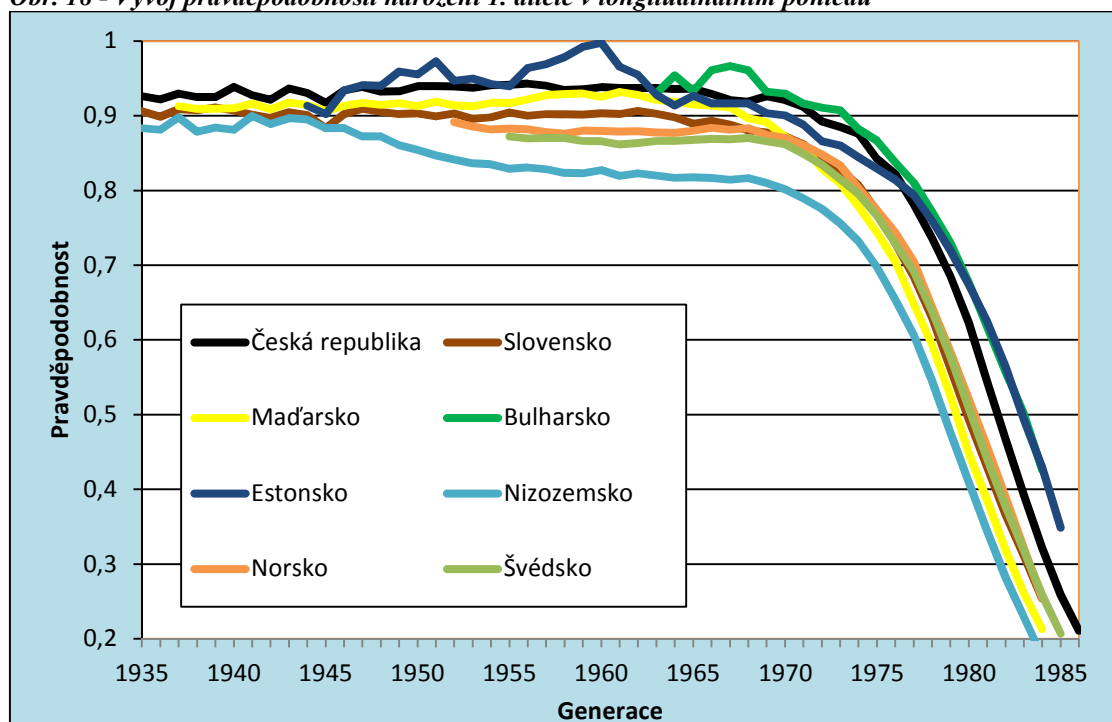
U Bulharska jsou k dispozici data k výpočtu podílu bezdětných žen na základě měr první kategorie jen za generace žen, které ještě neukončily svou plodnost. Proto bude použit pro analýzu podílu bezdětných žen úhrnná plodnost, tedy míru druhé kategorie (graf č. 17). U generací žen, které se narodily koncem 30. a začátkem 40. let podíl bezdětných poklesl z hodnot kolem 7,6 % v generaci 1938 na hodnoty méně než 3,4 % v generaci 1942. Z grafu č. 17 je patrné, že u generací žen narozených ve 40. letech lze sledovat velmi nízkou bezdětnost (na základě měr druhé kategorie). Generace žen narozená v roce 1949 měla dokonce bezdětnost jen 1,6%. Vzhledem k tomu, že mezi generacemi žen 1965 a 1967 byl zaznamenán relativně výrazný pokles podílu bezdětných žen na základě měr 1. kategorie, je možné očekávat i reálný pokles konečné bezdětnosti. (graf č. 16). Generace 1967 měla v době vypracování práce k uskutečnění porodu ještě 8 let a její bezdětnost byla pouhá 3,37. V Bulharsku se pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí pohybovala v rozmezí 0,91 až 0,97 mezi generacemi žen narozených v letech 1963 a 1967. Od generace 1967 se tato pravděpodobnost porodu prvního porodu snižovala (graf č. 18.).

Obr. 17 - Vývoj podílu bezdětných žen na základě měr druhé kategorie v longitudinálním pohledu

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty

Obr. 18 - Vývoj pravděpodobnosti narození 1. dítěte v longitudinálním pohledu

Zdroj: The Human Fertility Database, vlastní výpočty

5.3 Zhodnocení

V páté kapitole byl analyzován vývoj plodnosti a bezdětnosti v post-socialistických zemích České republiky, Slovensku, Maďarsku, Estonsku, Nizozemsku, Švédsku a Norsku.

Nejdříve byla analyzována plodnost a to pomocí ukazatelů úhrnné plodnosti a konečné plodnosti. Dle grafů je patrné, že vývoj v post-socialistických zemích je od zemí kapitalistických značně odlišný. V post – socialistických státech úhrnná plodnost klesala od konce druhé světové války až do poloviny let šedesátých. Druhá polovina šedesátých let zaznamenala u všech tehdy ještě socialistických nárůst hodnot úhrnné plodnosti. V průběhu sedmdesátých let úhrnná plodnost v socialistických státech stagnovala kolem hranice prosté reprodukce 20,1 dítěte na jednu ženu. Po rozpadu Sovětského svazu na konci 80. let a začátku 90. let 20. století se hodnoty úhrnné plodnosti začaly dramaticky snižovat ve všech post-socialistických státech. Tento pokles trval i po přechodu do nového tisíciletí. Po roce 2005 lze sledovat malý nárůst hodnot úhrnné plodnosti, protože se však tento nárůst jeví jako dočasný, nelze předpokládat návrat k hodnotám úhrnné plodnosti, které by se blížily hranici prosté reprodukce.

V kapitalistických zemích byl vývoj úhrnné plodnosti odlišný. Po druhé světové válce nenastal žádný pokles hodnot úhrnné plodnosti, naopak hodnoty narostly a to u Nizozemí i Švédska. Pokles nastal až během první poloviny šedesátých let a hodnoty úhrnné plodnosti prudce klesaly až do první poloviny 70. let 20. století. Během druhé poloviny 80. let úhrnná plodnost v kapitalistických zemích lehce narostla a to především v Severských zemích Švédsku a v Norsku, nárůst byl však vystřídán poklesem v začátku 90. let. Od druhé poloviny 90. let 20. století lze sledovat mírný nárůst hodnot úhrnné plodnosti.

Vývoj generační plodnosti má zcela jiný průběh a je očištěn o roční výkyvy, které lze pozorovat u úhrnné plodnosti. Na grafu č. lze sledovat, že vývoj konečné plodnosti neměl tolik dramatický průběh, jako tomu bylo u úhrnné plodnosti. Ve většině post-socialistických zemí lze sledovat vývoj bez výrazných odchylek. Generace žen z České republiky a Bulharska, které se narodily roku 1932 až 1960, uskutečnily během svého života porod počtu dětí, který osciluje kolem hodnoty prosté reprodukce. Maďarské a bulharské ženy narozené ve stejném období téměř 40 let hodnot prosté reprodukce během svého reprodukčního života nikdy nedosáhly ale generace žen, které se narodily během padesátých let, svojí konečnou plodnost zvýšily. Nejvíce patrný pokles konečné plodnosti mělo Slovensko, které z původních hodnot 2,7 dětí u žen, které se narodily roku 1935, snížily v rámci generací konečnou plodnost až na hodnoty kolem 2,2 dětí na jednu ženu na konci padesátých let. Protože k analýze byl použit i ukazatel konečné plodnosti čtyřicetiletých žen, lze predikovat, že vývoj konečné plodnosti bude mít i nadále klesající charakter a to u všech post-kapitalistických zemí.

U kapitalistických zemí Nizozemska a Švédska lze sledovat, že konečná plodnost zde výrazně klesala už u generací žen narozených během třicátých a první poloviny čtyřicátých let 20. století. Generace žen narozených koncem 40. a 50. let ve všech třech kapitalistických svojí plodnost během svého reprodukčního období již nesnižovalo. Švédské ženy narozené v tomto období svou plodnost dokonce trochu zvýšily, nedosáhly však už hranice prosté reprodukce 2,1 dítěte na jednu ženu. Aby bylo možné analyzovat i generace žen, narozené během 60. let 20. století, byl i zde použit ukazatel konečné plodnosti 40. letých žen. Ukazatel naznačil vývoj dalších generací, který má sestupný trend v počtu narozených dětí.

V páté kapitole byl analyzován i průměrný věk matek při narození dítěte a také průměrný věk matek při narození prvního dítěte. Z grafu č. je patrné, že jak v post – socialistických, tak kapitalistických státech lze sledovat nejdříve prudký pokles průměrného věku matky a posléze

velmi prudký nárůst. Obě skupiny zemí se liší jen v období, kdy k tomuto zlomu ve vývoji došlo. U post-socialistických zemí průměrný věk matek při narození dětí klesal až do začátku 90. let 20. století. Během devadesátých let 20. století průměrný věk matek v post-socialistických státech začal velmi prudce narůstat. Průměrné věky narození dítěte téměř všech postsocialistických států narostli dokonce nad původní hodnoty, ze kterých poklesli na začátku sledovaného období konce 40. let. U Maďarska, Estonska a České republiky průměrné věky matek při narození dítěte přesáhly 29 let. Slovensko se svými průměrnými hodnotami věku matky při narození dítěte hodnotě 29 let rychle přibližuje. U Bulharska lze v celém období sledovat nejnižší průměrné věky žen při narození dítěte a průměrný věk zde také nenarostl tolik, jako v ostatních post-socialistických zemích. Bulharské ženy průměrně rodily v posledním sledovaném roce 2009 necelých 27 let.

U Norska, Švédska a Nizozemska pokles průměrného věku žen při narození probíhal do první poloviny 70. let 20. století. Od druhé poloviny 70. let 20. století probíhá nárůst průměrného věku žen při narození dítěte. Všechny sledované země na konci sledovaného období (2009 u Nizozemska a Norska a 2011 u Švédska) přesáhli věk 30 let průměrného věku matek při narození dítěte.

Průměrný věk matek při narození dítěte byl sledován i z generačního pohledu. Lze sledovat, že průměrný věk při narození dítěte u generací žen narozených během celého sledovaného období ve většině sledovaných post-socialistických zemí příliš nepoklesl. Hodnoty průměrného věku při narození u těch generací se pohyboval mezi 24 a 26 let. U bulharských žen narozených mezi roky 1932 a 1959 se průměrný věk snížil z 25 let na méně než 24 let. U estonských žen průměrný věk poklesl z necelých 27 let na téměř 25 let mezi generacemi žen narozenými 1944 a 1962.

U kapitalistických zemí lze sledovat nárůst průměrného věku žen při narození dítěte již od generací žen narozených po druhé světové válce. Průměrný věk žen při porodu vzrostl až na hranici 29 let u generace žen narozených koncem 50. a začátkem 60. let. Pomocí zobrazení ukazatele průměrného věku při narození dítěte u čtyřicetiletých žen lze očekávat nárůst průměrného věku žen narozených v šedesátých letech 20. století.

Po analýze plodnosti a průměrného věku byla analyzována bezdětnost. Nejdříve byly sledovány rozdíly mezi podíly bezdětných žen pomocí měr první a druhé kategorie v transverzálním pohledu. Opět bylo možné sledovat výrazné rozdíly mezi postsocialistickými a kapitalistickými zeměmi. U postsocialistických zemí se po původním kolísaném vývoji podílu bezdětných žen během 50., 60., 70. a většinu 80. let trend změnil a podíl bezdětných žen začal po pádu socialistického režimu prudce narůstat až na hodnoty dosahující hodnot v rozmezí 23 % – 30 % na základě měr první kategorie (téměř 50% na základě druhé kategorie) v České republice a Slovensku (graf č. 13 a 14). V Maďarsku podíl bezdětných žen vzrostl až na základě měr první kategorie na 25% (na základě druhé kategorie na 43%). V Estonsku podíl bezdětných nenavýšil na tak vysoké hodnoty, bezdětných žen v populaci zůstávalo 20% na základě měr první kategorie (38% na základě měr druhé kategorie). Ještě nižších hodnot dosáhlo Bulharsko, kde zůstalo mezi ženami celoživotně necelých 15% bezdětných dle měr první kategorie (35% na základě měr druhé kategorie). Po tomto vrcholu podílu bezdětných však nastal znovu pokles, původních nízkých hodnot podílu bezdětných

však již nedosáhl. Od roku 2009 podíl bezdětných žen zase začal v kapitalistických zemích opět narůstat.

U kapitalistických zemí začal podíl bezdětných narůstat koncem 60. let. U Nizozemska podíl bezdětných žen vystoupal z velmi nízkých hodnot až na 25% na základě měr první kategorie v roce 1982 (na 37% na základě měr druhé kategorie). U Norska je v tomto období začátku 80. let k dispozici jen podíl bezdětných na základě měr druhé kategorie a v roce 1983 vystoupal na 31 %. U Švédska vystoupal podíl bezdětných žen na základě měr první kategorie na 20 % v roce 1983 (33 % na základě výpočtu měr druhé kategorie). V druhé polovině 80. let se projevil prudký pokles počtu bezdětných ve všech třech kapitalistických zemích. Od začátku 90. let začala bezdětnost znovu narůstat. V případě Švédska vzrostla na základě měr první kategorie v roce 1998 k 22% (36% na základě měr druhé kategorie). V druhé polovině 90. let 20. století a začátkem nového tisíciletí lze sledovat další pokles podílu bezdětných.

Bezdětnost byla pomocí prvních i druhých měr analyzována nejen z transverzálního pohledu, ale i pomocí generačního pohledu. Lze sledovat, že v rámci generací nebyly výkyvy podílu bezdětných tak výrazné, jako tomu bylo u transverzálního pohledu. Nejvíce podíl bezdětných žen rostl v generacích narozených koncem 40. a během 50. let 20. století v Nizozemsku. Přestože v transverzálním pohledu měla Česká republika velmi rozkolísaný vývoj bezdětnosti pomocí měr první i druhé kategorie, v generační bezdětnosti se podíl bezdětných žen pohyboval mezi 6 – 8% u všech sledovaných generací (v rámci měr první i druhé kategorie). Stejně vyrovnaný vývoj měly i Slovensko a Maďarsko. U Maďarska lze však sledovat pokles počtu bezdětných od generace žen narozených v roce 1955 (graf č. 16). Estonsko a Bulharsko měly vývoj podílu bezdětných žen v generačním pohledu rozkolísaný více. U Bulharska podíl bezdětných žen poklesl z téměř 10% u generace narozené 1932 na méně než 3% u generace narozené 1959 (dle měr druhé kategorie). V Estonsku měla generace žen narozená v roce 1960 dokonce méně než 1% bezdětných (graf č. 16). V dalších generacích podíl bezdětných v Estonsku narůstá.

Kapitola 6

Analýza postojů k bezdětnosti v evropských státech

Protože bezdětnost je interdisciplinárním problémem, bude v následující kapitole analyzována ze sociologického pohledu, a to na základě dat výběrového šetření EVS, ISSP a Eurobarometer. Byly vybrány tři baterie otázek, které zkoumají postoje a přístup k rodičovství, společnému životu a to jak v manželství, tak v soužití bez manželství, dále jsou studovány postoje týkající se přístupu k dětem a k rozdělení prací mezi mužem a ženou. U výběrového šetření je analyzována důležitost jednotlivých proměnných k založení (nebo rozšíření) rodiny. Obě výběrová šetření budou analyzována na základě dat získaných z poslední vlny. V případě EVS to bude rok 2008, v případě ISSP rok 2002 a v případě Eurobarometeru rok 2006. Pomocí faktorové analýzy, metodou hlavních komponent, budou extrahovány příslušné faktory. Pro lepší interpretaci byly faktory rotovány metodou varimax. Faktory, odvozené od skupin vnitřně zkorelovaných proměnných zachytí určité latentní situace, které jsou následně pojmenovány. Výpočet faktorových skóre a jejich průměrů pro vybrané podskupiny osob umožní diferencovat zkoumané postoje a přístupy k výše vymezeným tématům. Nově získané hodnoty průměrů faktorových skóre budou dále testovány pomocí analýzy rozptylu ve snaze zjistit, jaké hodnoty respondenti zastávají prostřednictvím jednotlivých faktorů. Uvedený postup umožní identifikovat rozdíly mezi kategoriemi obyvatel na základě věkových skupin, počtu dětí a pohlaví.

6.1 European Values Study

V rámci šetření European Values Study (EVS) bylo faktorovou analýzou zkoumáno celkem patnáct položek. Podobu dotazníku i s otázkami tak, jak jej kladli tazatelé respondentům, je možné vidět v následujících dvou obrázcích. Výsledky faktorové analýzy jsou prezentovány pro jednotlivé země v tabulkách č. Pořadí ani počet extrahovaných faktorů nebylo ve všech studovaných zemích stejné.

Obr. 19 - Česká verze dotazníku EVS - baterie výroků o rodině a rodinných hodnotách

Q47 Co si myslíte o následujících výrocích? Souhlasíte s nimi nebo nesouhlasíte?							
	Rozhodně souhlasím	Souhlasím	Ani souhlas ani nesouhlas	Nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	NEVÍ	BEZ ODPOVĚDI
v152 Člověk musí mít děti, aby byl jeho život naplněn.	1	2	3	4	5	8	9
v153 Manželství nebo dlouhodobý stálý vztah je předpokladem štěstí.	1	2	3	4	5	8	9
v154 Homosexuální a lesbické páry by měly mít možnost adoptovat děti	1	2	3	4	5	8	9
v155 Je v pořádku, když dva lidé žijí spolu, aniž by byli sezdáni	1	2	3	4	5	8	9
v156 Mít děti je zodpovědnost vůči společnosti	1	2	3	4	5	8	9
v157 Lidé by se měli sami rozhodovat, zdali mít děti nebo ne	1	2	3	4	5	8	9
v158 Když je rodič vážně nemocen nebo je křehkého zdraví, je především povinností jeho dospělého dítěte postarat se o něj.	1	2	3	4	5	8	9

Zdroj: Databáze Gesis

Obr. 20 - Česká verze dotazníku EVS - baterie výroků o rodině a rozdělení gender rolí v rodině

Q48 Lidé hovoří o měnících se rolích dnešních mužů a žen. Pro každý z následujících výroků, které Vám přečtu, mi řekněte, nakolik s ním souhlasíte. Použijte prosím varianty odpovědi podle tohoto listku.

	Rozhodně souhlasím	Souhlasím	Nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	NEVÍ	BEZ ODP OVĚ DI
v159 Pracující matka může vytvořit stejně vřelý vztah a pocit bezpečí pro své děti jako matka, která není zaměstnaná.	1	2	3	4	8	9
v160 Předškolní děti asi trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná.	1	2	3	4	8	9
v161 Zaměstnání je dobrá věc, po čem však většina žen opravdu touží, je domov a děti.	1	2	3	4	8	9
v162 Být ženou v domácnosti naplňuje stejně jako práce za mzdu.	1	2	3	4	8	9
v163 Mít zaměstnání je pro ženu nejlepší způsob, jak být osobně nezávislou.	1	2	3	4	8	9
v164 Jak manžel, tak i manželka by měli přispívat do společného příjmu domácnosti.	1	2	3	4	8	9
v165 Otcové jsou zpravidla pro péči o své děti vybaveni stejně dobře jako matky.	1	2	3	4	8	9
v166 Muži by měli mít stejně velkou odpovědnost za domácnost a děti jako ženy	1	2	3	4	8	9

Zdroj: Databáze Gesis

6.1.1 Česká republika

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,675 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) bylo extrahováno 6 faktorů, které dohromady vysvětlily 66,11 % variability obsažené v datech. Jelikož však podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi třetím a čtvrtým faktorem, byly v další analýze použity

a interpretovány tři faktory, které vysvětlily 42,62% variability dat. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 3- Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS v České republice, 2008

	Extrahované faktory		
	Tradiční postoje a normy	Stejná práva a povinnosti mezi mužem a ženou	Netradiční soužití
Lidé potřebují děti k tomu, aby se cítili naplnění (Q47A)	0,657		
Dlouhodobý vztah je nutný k tomu aby byl člověk šťastný (Q47B)	0,656		
Ženy ve skutečnosti chtějí domov a děti (Q48C)	0,635		
Děti pravděpodobně trpí, pokud jejich matka pracuje (Q48B)	0,547		
Je povinností dětí postarat se o své nemocné rodiče (Q47G)	0,530		
Mít děti, je povinnost vůči společnosti (Q47E)	0,514		
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující jako mít zaměstnání (Q48D)	0,485		
Muži by měli mít stejnou zodpovědnost za domácnost a děti jako ženy (Q48H)		0,744	
Manžel i manželka by měli do domácnosti oba přispívat finančním příjmem (Q48F)		0,735	
Otec se dokáže o děti postarat stejně dobře, jako matka (Q48G)		0,551	
Zaměstnání je nejlepší cestou k nezávislosti ženy (Q48E)		0,515	
Pracující matka má stejně vřelý vztah ke svým dětem jako matka v domácnosti (Q48A)		0,453	
Homosexuální páry by měli mít možnost adoptovat děti (Q47C)			0,805
Je v pořádku, pokud spolu dva lidé žijí, aniž by vstoupili do manželského svazku (Q47D)			0,794
Podíl vysvětlené variability	17,3 %	14,4 %	10,9 %

Zdroj: European Values Study, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s 1. faktorem má statisticky významný vliv počet dětí respondenta, stejný výsledek byl prokázán i u 2. faktoru. Na třetí faktor má statisticky významný vliv věk, pohlaví i počet dětí respondenta. Statistická významnost je testována na hladině 0,05 %.

V České republice byly pomocí faktorové analýzy nalezeny tři faktory. První vyjadřuje hodnoty, které jsou spjaté s tradičními normami a postoji, které lze ve vztahu k rodině ve společnosti nalézt. Tento faktor je sycen proměnnými, které vyjadřují potřebu dětí a dlouhodobého partnerství ke spokojenému životu. Tyto dva životní názory sytí faktor nejvíce. První faktor je dále sycen proměnnými, které vyjadřují péči o děti a domácnost, jako jedinou správnou životní dráhu ženy. Objevila se zde také proměnná, která říká, že „mít děti“ je povinností, kterou každý jedinec má vůči společnosti. Tento faktor vysvětluje 17,3% celkové variability. Dle průměrů, vypočtených z faktorových skóre, s tímto faktorem více nesouhlasí lidé ve věku 35 – 54 let. Nejvíce s faktorem souhlasí nejmladší a nejstarší věková skupina respondentů. S tímto výrokem také méně souhlasí ženy než muži. Bezdětní respondenti s prvním faktorem souhlasí méně, než respondenti s dětmi.

Druhý faktor vyjadřuje genderovou rovnost a tedy podporu stejných práv a povinností při zaměstnání, péči o děti a o domácnost pro muže i ženu. Tento faktor je sycen pěti proměnnými. Jednou z nich je také názor, že matka, která je zaměstnaná, může mít se svými dětmi stejně vřelý vztah, jako je tomu u matek, které zaměstnání nemají a zůstávají doma se svými dětmi a starají se o domácnost. Mezi další proměnné patří názory, že oba partneři by měli být zaměstnaní a přispět finančně do společného rozpočtu, ale dokonce, že zaměstnání je nejlepší cestou k nezávislosti ženy. Stejná zodpovědnost za příjem v domácnosti a schopnost muže postarat se o děti stejně jako žena přitom sytí tento faktor nejvíce. Druhý faktor je také sycen proměnnou, která říká, že muž se umí postarat o děti a domácnost stejně dobře, jako žena. Tento druhý faktor vysvětluje 14,4 % celkové variability. S druhým faktorem nejméně ze všech věkových skupin souhlasí nejstarší respondenti. Nejvíce se s ním ztotožňují nejmladší respondenti. S tímto faktorem zároveň více souhlasí ženy, než muži. Novodobé soužití a role v rodině bylo jako postoj voleno více bezdětnými, než respondenty s dětmi.

Třetí faktor vyjadřuje alternativní možnosti nesezdaného soužití jako vhodnou a plnohodnotnou alternativu manželství. Tento faktor je také sycen proměnnou, liberálního stanoviska k adopci dětí lidmi s homosexuální orientací. Obě proměnné sytí opravdu tento faktor silně. Třetí faktor vysvětluje 10,9 % celkové variability. Třetí faktor, který pozitivně koreluje s hodnotami netradičního soužití, nejčastěji volili nejmladší respondenti do 24 let. Nejméně s tímto výrokem souhlasila věková skupina respondentů 45-54 let. Rozdíly jsou však malé. S tímto faktorem méně souhlasily ženy. Více s ním nesouhlasili respondenti s dětmi.

6.1.2 Slovensko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,645 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) bylo extrahováno 5 faktorů, které dohromady vysvětlily 60,62 % variability obsažené v datech. Jelikož však podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi třetím a čtvrtým faktorem, byly v další analýze použity a interpretovány tři faktory, které vysvětlily 42,62% variability dat. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 4 - Tab. 1- Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS ve Slovensku, 2008

	Extrahované faktory		
	Stejná práva a povinnosti mezi mužem a ženou	Tradiční postoj k manželství a dětem	Tradiční postoj k zaměstnání žen
Manžel i manželka by měli do domácnosti oba přispívat finančním příjmem (Q48F)	0,706		
Muži by měli mít stejnou zodpovědnost za domácnost a děti jako ženy (Q48H)	0,680		
Zaměstnání je nejlepší cestou k nezávislosti ženy (Q48E)	0,665		
Otec se dokáže o děti postarat stejně dobře, jako matka (Q48G)	0,451		
Homosexuální páry by měli mít možnost adoptovat děti (Q47C)	0,363		
Dlouhodobý vztah je nutný k tomu aby byl člověk šťastný (Q47B)		0,753	
Lidé potřebují děti k tomu, aby se cítili naplnění (Q47A)		0,719	
Je v pořádku, pokud spolu dva lidé žijí, aniž by vstoupili do manželského svazku (Q47D)	0,421	-0,568	
Mít děti, je povinnost vůči společnosti (Q47E)		0,541	
Je povinností dětí postarat se o své nemocné rodiče (Q47G)			
Děti pravděpodobně trpí, pokud jejich matka pracuje (Q48B)			0,788
Ženy ve skutečnosti chtějí domov a děti (Q48C)			0,785
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující jako mít zaměstnání (Q48D)			0,647
Pracující matka má stejně vřelý vztah ke svým dětem jako matka v domácnosti (Q48A)			-0,422
Podíl vysvětlené variability	15,50%	14,40%	13,60%

Zdroj: European Values Study, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s 1. faktorem má statisticky významný vliv počet dětí, věk a pohlaví respondenta, stejný výsledek byl prokázán i u 2. faktoru. Na třetí faktor má statisticky významný vliv věk respondenta. Statistická významnost je testována na hladině 0,05 %.

Na Slovensku byly faktorovou analýzou nalezeny tři faktory, které společně vysvětlují 43,5% variability. První faktor sytí celkem pět položek. Vyskytují se tu proměnné, které vyjadřují podporu a správnost pracující ženy. Jednou z položek je i názor, že zaměstnání je tím nejlepším způsobem, jak se žena může stát nezávislou. V tomto faktoru můžeme nalézt také proměnné vyjadřující schopnost muže postarat se o domácnost a děti stejně dobře, jako žena a proměnnou, která souhlasí s tím, že by měli muži o domácnost a děti pečovat více. Do tohoto faktoru náleží také proměnná, která souhlasí s možností adopce homosexuálními páry. Tato proměnná však první faktor sytí nejméně a je na hranici toho, zda by měla být do analýzy přijata. Faktor jedna byl tedy nazván jako „Stejná práva a povinnosti mezi mužem a ženou“. S tímto faktorem souhlasí nejvíce nejmladší věková skupina respondentů na Slovensku. Nejméně s faktorem souhlasí nejstarší věková skupina a lze i říci, že čím starší respondent je, tím méně s tímto faktorem souhlasí. Více s tímto faktorem souhlasí ženy než muži a také s ním více souhlasí více bezdětní respondenti, než respondenti s dětmi.

Druhý faktor byl nazván jako „Tradiční postoj k manželství a dětem“. Tento faktor je sycen čtyřmi proměnnými, jedna z nich- „Je v pořádku, pokud spolu dva lidé žijí, aniž by vstoupili do manželského svazku“ - však zároveň sytí i faktor první a to poměrně silně, proto na ní nebude v analýze brán zřetel. Nebude brán zřetel ani na proměnnou, která říká, že o nemocné rodiče by se měly postarat jejich děti, který nedosáhl potřebné předem zvolené hranice 0,35, proto je v tabulce vyjádřen prázdnou buňkou. K analýze tedy zbyly celkem tři proměnné, které sytí tento faktor. Ta, která sytí tento faktor nejvíce, vyjadřuje souhlasné stanovisko s tím, že dlouhodobý vztah je nutný ke spokojenému životu. Dvě následující položky označují děti jako smysl života. Faktor „Tradičního postoje mezi mužem a ženou“ vysvětluje variabilitu ve 14,4. Mnohem více s tímto výrokem souhlasí respondenti s dětmi před bezdětnými. Lze říci, že čím mladší respondent je, tím méně s ním souhlasí. V rámci pohlaví byly nalezeny jen velmi malé rozdíly mezi odpověďmi mezi muži a ženami.

Třetí faktor vysvětluje variabilitu v 13,6 %. Je sycen čtyřmi proměnnými, které všechny vyjadřují „Tradiční odmítavý přístup k zaměstnání žen“. Proměnná, která faktor sytí nejvíce dokonce říká, že předškolní děti pravděpodobně strádají a trpí, pokud je jejich matka zaměstnána. Další proměnné označují za životní úděl a smysl ženy být doma s dětmi a starat se o domácnost a označují tento životní styl jako stejně naplňující, jako by tomu bylo, pokud by žena byla zaměstnána. Opačným směrem je tento faktor sycen i položkou, která ve své původní podobě říká, že pracující matka se svými dětmi má stejně vřelý vztah, jako matka, která je v domácnosti. I tato v opačném významu tedy říká, že pracující matka se svými dětmi nemá stejně vřelý vztah jako matka v domácnosti. Se třetím faktorem o tom, že žena by měla být doma se svými dětmi, nejvíce souhlasí nejstarší respondenti. Kromě nejmladší věkové skupiny lze říci, že čím starší respondent je, tím větší podporu pro tento faktor vyjadřuje. Co se týče pohlaví, tak více s tímto tradičním přístupem k zaměstnání žen souhlasí muži. S ohledem na počet dětí bezdětní nesouhlasí s faktorem více než dětní respondenti.

6.1.3 Maďarsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,705 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) bylo extrahováno 5 faktorů, které dohromady vysvětlily 56,40 % variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi druhým a třetím faktorem, ale dva faktory by vysvětlily jen 27,4 % variability dat. Pro další interpretaci a analýzu byly tedy přijaty faktory tři. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 5 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS v Maďarsku, 2008

	Extrahované faktory		
	Tradiční postoj k zaměstnání žen	Stejná práva a povinnosti u mužů i u žen	Tradiční postoje ke společnému soužití a dětem
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující jako mít zaměstnání (Q48D)	0,805		
Ženy ve skutečnosti chtějí domov a děti (Q48C)	0,788		
Děti pravděpodobně trpí, pokud jejich matka pracuje (Q48B)	0,663		
Je povinností dětí postarat se o své nemocné rodiče (Q47G)	0,384		
Manžel i manželka by měli do domácnosti oba přispívat finančním příjmem (Q48F)		0,717	
Muži by měli mít stejnou zodpovědnost za domácnost a děti jako ženy (Q48H)		0,663	
Otec se dokáže o děti postarat stejně dobře, jako matka (Q48G)		0,582	
Pracující matka má stejně vřelý vztah ke svým dětem jako matka v domácnosti (Q48A)		0,527	
Zaměstnání je nejlepší cestou k nezávislosti ženy (Q48E)		0,494	
Lidé potřebují děti k tomu, aby se cítili naplnění (Q47A)			0,691
Dlouhodobý vztah je nutný k tomu aby byl člověk šťastný (Q47B)			0,611

	Extrahované faktory		
	Tradiční postoj k zaměstnání žen	Stejná práva a povinnosti u mužů i u žen	Tradiční postoje ke společnému soužití a dětem
Je v pořádku, pokud spolu dva lidé žijí, aniž by vstoupili do manželského svazku (Q47D)			-0,471
Homosexuální páry by měli mít možnost adoptovat děti (Q47C)			-0,469
Mít děti, je povinnost vůči společnosti (Q47E)	0,363		0,396
Podíl vysvětlené variability	15,10%	13,90%	12,0%

Zdroj: European Values Study, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s 1. faktorem má statisticky významný vliv věk respondenta, u druhého faktoru byl prokázán statisticky významný vliv pohlaví, a třetí faktor má statisticky významný vliv věk respondenta a počet dětí. Statistická významnost je testována na hladině 0,05 %.

V Maďarsku byly faktorovou analýzou vytvořeny tři faktory, které vysvětlují celkovou variabilitu z 41%. První faktor byl kvůli povaze proměnných „Tradiční postoje k zaměstnání žen“. Tento faktor je sycen nejvíce proměnnou, který charakterizuje, že být ženou v domácnosti je stejně naplňující, jako mít zaměstnání. Další proměnné naznačují, že být ženou v domácnosti pečující o své děti je zároveň i tím, co ženy ve skutečnosti ve svém životě opravdu chtějí a že pokud žena pracuje a má předškolní děti, tak tyto děti pravděpodobně trpí. První faktor je také sycen proměnnou, která říká, že je povinností dětí postarat se o své nemocné rodiče. Tato proměnná je ve výsledku faktorové analýzy relativně slabá. Tento faktor vysvětluje 15,1% celkové variability. U prvního faktoru se projevilo pravidlo, že čím mladší respondent, tím méně s výrokem souhlasil. Mezi pohlavím a dětstím byly nalezeny jen velmi drobné rozdíly v odpovědích. Muži přitom o trochu více souhlasili s tímto faktorem, než ženy. Bezdětní respondenti také o trochu méně souhlasili s daným faktorem než respondenti s dětmi.

Druhý faktor zachycuje proměnné, které vyjadřují stejná práva a povinnosti u mužů a žen. Tento faktor vysvětluje celkovou variabilitu z téměř 14%. Tento faktor je sycen proměnnými vyjadřujícími souhlasný postoj se zaměstnáním žen. Ženy se zaměstnáním mají se svými dětmi stejně vřelý vztah jako matky v domácnosti a zaměstnání je zároveň nejlepší cestou k nezávislosti ženy. Tento faktor také plní proměnné, které potvrzují, že muži se dokáží postarat o své děti stejně dobře jako ženy a že by se v této oblasti měli více zapojit. Nejsilnější položkou v tomto faktoru je souhlas, že by měly oba rodiče přispět finančním příjmem do domácnosti. Nejmladší věková skupina a skupina 35 – 44 letých respondentů však souhlasila s faktorem méně než ostatní. S faktorem také více respondenti s dětmi a ženy.

Třetí faktor vysvětluje 12% z celkové variability. Je tvořen proměnnými, které vyjadřují podporu tradiční rodiny, postojů k dětem a manželství. Tyto položky jsou také v tomto faktoru nejsilnější. Vyjadřují děti a tradiční manželství jako smysl života a povinnosti vůči společnosti. Faktor je opačně sycen proměnnou, která vyjadřuje podporu nesezdaného soužití a také podporu adopci dětí homosexuálními páry. U tohoto faktoru platí, že čím starší je

respondent, tím více s ním souhlasí. Nejstarší respondenti s ním souhlasí výrazně více, než nejmladší věková skupina. Výrazný rozdíl je vidět i mezi bezdětnými a dětnými respondenty, přičemž respondenti s dětmi s faktorem souhlasili více. S výrokem také spíše souhlasily muži než ženy

6.1.4 Bulharsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,721 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) bylo extrahováno 5 faktorů, které dohromady vysvětlily 58,15 % variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi třetím a čtvrtým faktorem, tři faktory by však vyjadřovaly jen 38,86 % variability v datech. Byly tedy v další analýze použity a interpretovány čtyři faktory, které vysvětlily 51,00 % variability dat. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 6 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS v Bulharsku, 2008

	Extrahované faktory			
	Tradiční postoje ke společnému soužití a dětem	Stejná práva a povinnosti u mužů i u žen	Tradiční negativní postoje k zaměstnání žen	Liberální postoje k novodobým soužitím a vztahům
Lidé potřebují děti k tomu, aby se cítili naplnění (Q47A)	0,750			
Mít děti, je povinnost vůči společnosti (Q47E)	0,717			
Dlouhodobý vztah je nutný k tomu aby byl člověk šťastný (Q47B))	0,680			
Je povinností dětí postarat se o své nemocné rodiče (Q47G)	0,536			
Muži by měli mít stejnou zodpovědnost za domácnost a děti jako ženy (Q48H)		0,771		
Manžel i manželka by měli do domácnosti oba přispívat finančním příjmem (Q48F)		0,766		
Zaměstnání je nejlepší cestou k nezávislosti ženy (Q48E)		0,725		
Otec se dokáže o děti postarat stejně dobře, jako matka (Q48G)		0,422		

	Extrahované faktory			
	Tradiční postoje ke společnému soužití a dětem	Stejná práva a povinnosti u mužů i u žen	Tradiční negativní postoje k zaměstnání žen	Liberální postoje k novodobým soužitím a vztahům
Děti pravděpodobně trpí, pokud jejich matka pracuje (Q48B)			0,699	
Ženy ve skutečnosti chtějí domov a děti (Q48C)			0,687	
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující jako mít zaměstnání (Q48D)			0,624	
Homosexuální páry by měli mít možnost adoptovat děti (Q47C)				0,715
Je v pořádku, pokud spolu dva lidé žijí, aniž by vstoupili do manželského svazku (Q47D)				0,647
Pracující matka má stejně vřelý vztah ke svým dětem jako matka v domácnosti (Q48A)				0,422
Podíl vysvětlené variability	15,78%	14,63%	10,81%	9,76%

Zdroj: European Values Study, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s prvním faktorem má statisticky významný vliv věk respondenta a počet dětí respondent. U druhého faktoru byl prokázán statisticky významný vliv dětnosti/bezdětnosti respondenta a jeho pohlaví. Na třetí faktor nemá statisticky významný vliv ani jedna ze sledovaných charakteristik. Na čtvrtý faktor má statisticky významný vliv věk a dětnost/bezdětnost respondenta. Statistická významnost je testována na hladině 0,05 %.

Faktorovou analýzou jsme vyextrahovaly 4 faktory, které vyjadřují 51% celkové variability. První faktor se na vysvětlení celkové variability podílí 15,8%. Je sycen proměnnými, které vyjadřují, že děti a dlouhodobý vztah jsou smyslem života. Nejsilnější položkou v tomto faktoru je ta, která říká, že lidé potřebují děti, aby byl jejich život naplněn. Kromě těchto je v tomto faktoru zastoupena také položka podporující, že děti by se měly být povinovány postarat se o své rodiče v nemoci. S tímto faktorem nejvíce souhlasí nejstarší věková skupina, nejméně nejmladší věková skupina a respondenti ve věku 35 – 44 let. S tímto faktorem, výrazně méně souhlasí bezdětní, než respondenti s dětmi. Trochu více s prvním faktorem také souhlasí muži.

Druhý faktor je sycen čtyřmi proměnnými a vysvětluje 14,6% celkové variability. Tento faktor byl pojmenován podle toho, že jej plní položky, které souvisí se schopností a povinnostmi obou rodičů a partnerů starat se stejnou mírou o své děti, domácnost a zároveň být finančně přínosný pro rodinný rozpočet. Tento faktor vyjadřuje, že oba partneři by měli mít nejenom stejná práva, ale i stejné povinnosti skloubit dohromady rodinu s dětmi a kariéru. Muži tento faktor podporují nepatrně méně než ženy. Ani mezi věkovými kategoriemi a mezi dětnými a bezdětnými nebyly nalezeny významné rozdíly v přístupu k tomuto faktoru.

Třetí faktor je syčen třemi proměnnými a vyjadřuje 10,8% celkové variability. Tento faktor je syčen položkami, které vyjadřují tradiční postoje k životnímu stylu žen. Vyjadřuje, že žena by nejenom měla, ale i chtěla zůstat se svými dětmi doma. Vyjadřuje, že mladší děti zaměstnáním své matky trpí (proměnná s tímto významem je dokonce nejsilnější položkou sytící třetí faktor). Zároveň se v tomto faktoru vyskytuje i položka, který říká, že být ženou v domácnosti je stejně naplňující jako být ženou zaměstnanou. Ani třetí faktor nezaznamenal výrazné rozdíly mezi odpověďmi respondentů podle věku a dětnosti. Nepatrné rozdíly lze nalézt u pohlaví, kdy muži s tímto faktorem souhlasí nepatrně více, než ženy.

Poslední faktor, který byl vyextrahován faktorovou analýzou pro Bulharsko je faktor, který vyjadřuje liberální postoj k novodobým netradičním vztahům a životnímu stylu. Je syčen proměnnou, která je liberální k možnosti adoptování dětí homosexuály a tato položka je v tomto faktoru nejsilnější. Tento faktor také podporuje nesezdané soužití jako něco, co je normální. V tomto faktoru se objevuje i proměnná, která říká, že pracující matka se svými dětmi může mít stejně vřelý vztah jako je tomu u matky, která je s nimi doma a pečuje o domácnost. Tato proměnná je však ze všech ostatních nejslabší. Poslední čtvrtý faktor o liberálním postoji k novodobým vztahům vysvětluje 9,8% celkové variability. Lze zde nalézt drobné rozdíly mezi pohlavím. Ženy přitom s tímto faktorem souhlasí nepatrně více, než muži. Co se věku týče, tak nejvíce s faktorem souhlasí nejmladší respondenti a nejvíce respondenti nejstarší. Platí, že čím starší respondent je, tím méně s faktorem souhlasí. Bezdětní s tímto faktorem souhlasí více, než respondenti s dětmi.

6.1.5 Estonsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,700 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) bylo extrahováno 5 faktorů, které dohromady vysvětlily 59,14 % variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi třetím a čtvrtým faktorem. V další analýze použity a interpretovány tři faktory, které vysvětlily 44,05% variability dat. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 7 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS v Estonsku, 2008

	Extrahované faktory		
	Tradiční postoje ke společnému soužití a dětem	Stejná práva a povinnosti pro muže a ženu	Tradiční postoj k zaměstnání ženy
Lidé potřebují děti k tomu, aby se cítili naplnění (Q47A)	0,788		
Dlouhodobý vztah je nutný k tomu aby byl člověk šťastný (Q47B)	0,754		

	Extrahované faktory		
	Tradiční postoje ke společnému soužití a dětem	Stejná práva a povinnosti pro muže a ženu	Tradiční postoj k zaměstnání ženy
Mít děti, je povinnost vůči společnosti (Q47E)	0,576		
Je v pořádku, pokud spolu dva lidé žijí, aniž by vstoupili do manželského svazku (Q47D)	-0,528		
Je povinností dětí postarat se o své nemocné rodiče (Q47G)	0,503		
Homosexuální páry by měli mít možnost adoptovat děti (Q47C)			
Muži by měli mít stejnou zodpovědnost za domácnost a děti jako ženy (Q48H)		0,711	
Manžel i manželka by měli do domácnosti oba přispívat finančním příjmem (Q48F)		0,671	
Otec se dokáže o děti postarat stejně dobře, jako matka (Q48G)		0,665	
Zaměstnání je nejlepší cestou k nezávislosti ženy (Q48E)		0,505	
Pracující matka má stejně vřelý vztah ke svým dětem jako matka v domácnosti (Q48A)		0,499	-0,356
Děti pravděpodobně trpí, pokud jejich matka pracuje (Q48B)			0,713
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující jako mít zaměstnání (Q48D)			0,655
Ženy ve skutečnosti chtějí domov a děti (Q48C)	0,401		0,646
Podíl vysvětlené variability	17,21%	14,90%	11,94%

Zdroj: European Values Study, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s prvním faktorem má statisticky významný vliv počet dětí respondenta a jeho věk. U druhého faktoru byl prokázán statisticky významný vliv dětnosti/bezdětnosti respondenta, jeho pohlaví i věk. Na třetí faktor má statisticky významný vliv dětnost/bezdětnost a věk respondenta. Statistická významnost je testována na hladině 0,05 %.

V Estonsku budou představeny tři faktory, které vyjadřují 44% celkové variability. V prvním faktoru je spojující složkou tradiční postoj k rodině. Zahrnuje v sobě proměnné, které korelují s názorem, že děti a dlouhodobý vztah jsou smyslem života a potřebné ke štěstí. Tyto dvě proměnné v estonských datech sytí faktor nejvíce. Faktor je také syčen proměnnými,

které nesouhlasí s tím, že by mohlo být v pořádku, pokud by spolu dva lidé žili nesezdáni. Jednou z položek, které tento faktor sytí je i názor, že o nemocné rodiče by se měly postarat jejich děti. Nejvíce s tímto faktorem souhlasí respondenti z nejstarší věkové skupiny. A kromě první věkové skupiny lze říci, že čím starší respondent je, tím více s faktorem souhlasí. Mezi pohlavím nebyly nalezeny výrazné rozdíly v přístupu k tomuto faktoru. Výrazný rozdíl je však mezi bezdětnými a respondenty s dětmi. Bezdětní s tímto výrokem výrazně méně souhlasí, než respondenti s dětmi.

Druhý faktor, který vyjadřuje stanovisko, že by muži i ženy měli mít stejná práva a povinnosti co se rodiny i zaměstnání týče, vyjadřuje 14,9% celkové variability. Je syčen pěti proměnnými. Nejsilněji proměnnou, která říká, že muži by měli mít stejnou zodpovědnost za domácnost a péči o děti jako ženy. Další proměnnou, kterou faktor sytí je i názor potvrzující, že muži jsou stejně schopni postarat se o děti a domácnost jako ženy. Proměnné výrazně sytící tento faktor také vypovídají o tom, že žena by pracovat měla, že to nijak neohrožuje její vztah s dětmi a navíc, že se tím stává nezávislou. Navíc tím může přispět stejně jako muž do rodinného rozpočtu. V tomto faktoru nebyly nalezeny významné rozdíly mezi respondenty bez dětí a s dětmi. Trochu více s tímto výrokem souhlasí ženy, než muži. Výrazné rozdíly nejsou patrné ani mezi věkovými skupinami. Nejméně s faktorem souhlasí věková skupina 45 – 54 let a nejvíce s ním souhlasí lidé mladší 24 let.

Třetí faktor je syčen čtyřmi proměnnými a vysvětluje téměř 12% celkové variability. Dvě z položek sytí i jiný faktor než třetí, ale v obou případech jen slabě, takže na to v další analýze nebude brán zřetel. Tento faktor vyjadřuje tradiční negativní postoj k zaměstnání žen. Sytí jej proměnné, které vyjadřují obavu, že děti trpí, pokud jejich matka pracuje (tato položka sytí faktor nejvýrazněji) a že nejlepší cestou a náplní života ženy by měla být péče o děti a domácnost. Třetí faktor je nejméně podporován nejmladší věkovou skupinou, nejvíce potom tou nejstarší. Také ženy v tomto faktoru častěji odpovídaly souhlasně více než muži. Více tento faktor o neliberálním postoji k zaměstnání žen podporovali také více lidé s dětmi než bezdětní.

Proměnná o liberálním postoji k adopci dětí homosexuálními páry nedosáhla ve faktorové analýze takových hodnot, aby byla do analýzy zahrnuta.

6.1.6 Nizozemsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,780 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) bylo extrahováno 4 faktory, které dohromady vysvětlily 52,60 % variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi druhým a třetím faktorem. V další analýze použity a interpretovány dva faktory, které vysvětlily 36,73% variability dat i protože model se dvěma faktory měl nejvíce výrazné rozdělení na jednotlivé faktory. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 8 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS v Nizozemsku, 2008

	Extrahované faktory
--	---------------------

	Tradiční rodinných vztahů a soužití	Stejná práva a povinnosti pro muže a pro ženu
Lidé potřebují děti k tomu, aby se cítili naplnění (Q47A)	0,656	
Mít děti, je povinnost vůči společnosti (Q47E)	0,637	
Dlouhodobý vztah je nutný k tomu aby byl člověk šťastný (Q47B)	0,622	
Ženy ve skutečnosti chtějí domov a děti (Q48C)	0,610	
Děti pravděpodobně trpí, pokud jejich matka pracuje (Q48B)	0,509	
Je v pořádku, pokud spolu dva lidé žijí, aniž by vstoupili do manželského svazku (Q47D)	-0,506	0,383
Homosexuální páry by měli mít možnost adoptovat děti (Q47C)	-0,490	0,414
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující jako mít zaměstnání (Q48D)		
Je povinností dětí postarat se o své nemocné rodiče (Q47G)		
Muži by měli mít stejnou zodpovědnost za domácnost a děti jako ženy (Q48H)		0,697
Manžel i manželka by měli do domácnosti oba přispívat finančním příjmem (Q48F)		0,669
Zaměstnání je nejlepší cestou k nezávislosti ženy (Q48E)		0,628
Otec se dokáže o děti postarat stejně dobře, jako matka (Q48G)		0,605
Pracující matka má stejně vřelý vztah ke svým dětem jako matka v domácnosti (Q48A)	-0,401	0,438
Podíl vysvětlené variability	19,75%	16,97%

Zdroj: European Values Study, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s prvním faktorem má statisticky významný vliv počet dětí respondenta a jeho věk, velice těsně byla přijata nulová hypotéza o neexistenci vlivu pohlaví respondenta na první faktor. U druhého faktoru byl prokázán statisticky významný vliv na pohlaví

respondenta. Těsně byl zamítnut vliv věku respondenta. Statistická významnost je testována na hladině 0,05 %.

Faktorovou analýzou byly v rámci Nizozemských dat vyextrahovány dva faktory, které vysvětlují 36,73% celkové variability. První faktor je faktorem, který vyjadřuje tradiční rodinné vztahy a tradiční soužití. Je sycen celkem 7 proměnnými, z toho dvě z nich zároveň sytí opačným významem i faktor druhý. Nejsilněji faktor sytí dvě proměnné, které se vyjadřují o dětech jako o smyslu života a povinnosti vůči společnosti. Ve faktoru se objevuje i proměnná, která říká, že to, co ženy ve skutečnosti chtějí, je být doma s dětmi a pečovat o domácnost. Položky v tomto faktoru říkají, že malé děti pracujících matek trpí. Co se vztahů týče, tak v tomto faktoru se zachytily proměnné, které předpokládají dlouhodobý vztah jako předpoklad šťastného života a zároveň odmítají novodobé formy soužití jako je soužití beze sňatku. Odmítají také možnost adopce dětí homosexuálními páry. Tento faktor vysvětluje 19,75% variability. Bezdětní respondenti tyto tradiční hodnoty a postoje podporovali méně, než respondenti s dětmi. Nejvíce s tímto faktorem souhlasili nejstarší respondenti a nejvíce s ním nesouhlasili respondenti ve věku 45 – 54 let. S faktorem také souhlasili více muži, než ženy, ale rozdíl v rámci pohlaví byl jen velmi malý.

Druhý faktor vysvětluje téměř 17% celkové variability. Je tvořen proměnnými, které vyjadřují stejná práva a povinnosti pro muže a ženu. Tento faktor je sycen pěti proměnnými, z toho jedna z nich (pracující matka má stejně vřelý vztah ke svým dětem jako matka v domácnosti) sytí také první faktor v opačném významu. Tento faktor je sycen proměnnou, které jsou liberální k zaměstnání žen a názoru, že by se o děti a domácnost měli svou péčí podílet oba rodiče stejnou mírou. Tento faktor celkovou variabilitu vysvětluje v téměř 17%. Tento faktor více podpořily ženy. Co se počtu dětí týče, tak lehce více tento faktor podpořili bezdětní respondenti. Z věkových skupin nejvíce nesouhlasila nejmladší věková skupina, ale i zde jsou rozdíly jen nepatrné.

V této faktorové analýze nedosáhly dvě proměnné v sycení ani jednoho faktoru dostatečných hodnot. Jedná se o proměnné „Být ženou v domácnosti je stejně naplňující jako mít zaměstnání“ a „Je povinností dětí postarat se o své nemocné rodiče“.

6.1.7 Švédsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,751 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) bylo extrahováno 4 faktory, které dohromady vysvětlily 56,26 % variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi prvním a druhým faktorem. V další analýze byly použity a interpretovány tři faktory, které vysvětlily 44,13 % variability dat, protože v tomto řešení žádná proměnná nesytí více než jeden faktor. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 9 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS ve Švédsku, 2008

	Extrahované faktory
--	---------------------

	Stejná práva a povinnosti pro muže a ženu	Tradiční postoj ke společnému soužití, dětem a rodině	Tradiční postoj k zaměstnání a životnímu údělu ženy
Otec se dokáže o děti postarat stejně dobře, jako matka (Q48G)	0,781		
Muži by měli mít stejnou zodpovědnost za domácnost a děti jako ženy (Q48H)	0,768		
Manžel i manželka by měli do domácnosti oba přispívat finančním příjmem (Q48F)	0,684		
Zaměstnání je nejlepší cestou k nezávislosti ženy (Q48E)	0,475		
Pracující matka má stejně vřelý vztah ke svým dětem jako matka v domácnosti (Q48A)	0,412		
Dlouhodobý vztah je nutný k tomu aby byl člověk šťastný (Q47B)		0,745	
Lidé potřebují děti k tomu, aby se cítili naplnění (Q47A)		0,707	
Mít děti, je povinnost vůči společnosti (Q47E)		0,682	
Je povinností dětí postarat se o své nemocné rodiče (Q47G)		0,461	
Je v pořádku, pokud spolu dva lidé žijí, aniž by vstoupili do manželského svazku (Q47D)		-0,371	
Ženy ve skutečnosti chtějí domov a děti (Q48C)			0,788
Děti pravděpodobně trpí, pokud jejich matka pracuje (Q48B)			0,691
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující jako mít zaměstnání (Q48D)			0,683
Homosexuální páry by měli mít možnost adoptovat děti (Q47C)			-0,393
Podíl vysvětlené variability	15,87%	15,70%	14,29%

Zdroj: European Values Study, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s prvním faktorem má statisticky významný vliv pohlaví respondenta a jeho věk, velice těsně byla přijata nulová hypotéza o neexistenci vlivu počtu dětí

respondenta na první faktor. U druhého faktoru byl prokázán statisticky významný vliv věku respondenta. Na třetí faktor mělo statisticky významný vliv pohlaví a věk respondenta. Statistická významnost je testována na hladině 0,05 %.

Ve Švédsku se ve faktorové analýze extrahovaly tři faktory, které celkově vysvětlují variabilitu z téměř 46%. První faktor se na vysvětlení této variability podílí z 15,9%. Tento faktor je sycen 5 proměnnými, které vyjadřují postoj, že muži i ženy by měli mít stejná práva a povinnosti a to jak v zaměstnání a přispívání do rodinného příjmu, tak v domácnosti a v péči o děti. Proměnné sytící tento faktor vyjadřují, že muž by se měl podílet více na péči o děti a domácnost. Jedna z proměnných charakterizuje, že je toho schopen stejně dobře jako matka. Dále je v tomto faktoru zachycen názor, že pracující matka má stejně dobrý vztah se svými dětmi jako žena v domácnosti a navíc, že pracující žena se stává nezávislou. Ve Švédsku se nejméně k tomuto faktoru přiklání věková skupina 35 – 44 let a 55 let a více. Rozdíly jsou však velmi malé. Věková skupina 25 – 34 let s tímto faktorem souhlasí nejvíce. S prvním faktorem více souhlasí ženy. Mezi bezdětnými a respondenty s dětmi nebyly nalezené výrazné rozdíly.

Druhý faktor, kde se zachytily proměnné vyjadřující tradiční postoje k rodině, dětem a rodině, vysvětluje celkovou variabilitu z 15,7%. Tento faktor je sycen proměnnými, kde jsou děti, rodina a dlouhodobý vztah hodnoceny jako smysl život, záruka štěstí a povinnost vůči společnosti. V tomto faktoru se zachytila také proměnná, která vyjadřuje povinnost dětí postarat se o své nemocné rodiče. Tento faktor negativně sytí proměnná s názorem, že je v pořádku, když spolu žijí dva lidi, aniž by byli sezdáni. Nejvíce s tímto faktorem nutnosti dlouhodobého vztahu a dětí ke štěstí souhlasí druhá a poslední věková skupina. Nejvíce s ním nesouhlasí skupina 35 -44 let. S druhým faktorem více souhlasí respondenti s dětmi, než bez dětí a více s ním souhlasí muži, rozdíly těchto dvou charakteristik jsou však jen velmi nízké.

Třetí faktor je sycen čtyřmi proměnnými a vysvětluje celkovou variabilitu z 14,3%. Tento faktor je sycen proměnnými, které vyjadřují tradiční postoj k životnímu údělu ženy jako matky a ženy v domácnosti a negativně se staví k jejímu zaměstnání. Proměnná, která nejvíce sytí třetí faktor, vyjadřuje, že ženy ve skutečnosti chtějí domov a děti. V tomto faktoru se také zachytila proměnná s názorem, že homosexuální páry by měli adoptovat děti, v tomto faktoru je však vyjádřena negativně. Se třetím faktorem výrazně více souhlasí nejstarší respondenti, zatímco skupina 25 – 34 let s ním souhlasí ze všech skupin nejméně. Co se existence potomka týče, tak bezdětní s výrokem souhlasí méně, než respondenti s dětmi, rozdíly jsou však nepatrné. V rámci pohlaví se souhlas s faktorem realizoval spíše u mužů. Ženy souhlasily méně.

6.1.8 Norsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,751 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) bylo extrahováno 4 faktory, které dohromady vysvětlily 49,28 % variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi druhým a třetím faktorem. V další analýze použity a interpretovány tři faktory, které vysvětlily 41,43 % variability dat, protože dva faktory vysvětlují celkovou

variabilitu v datech jen z 28,27%. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 10 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z EVS ve Norsku, 2008

	Extrahované faktory		
	Tradiční postoj ke společnému soužití, dětem a rodině	Novodobé soužití a role v rodině	Zaměstnání jako součást života ženy
Dlouhodobý vztah je nutný k tomu, aby byl člověk šťastný (Q47B)	0,622		
Mít děti, je povinnost vůči společnosti (Q47E)	0,616		
Lidé potřebují děti k tomu, aby se cítili naplnění (Q47A)	0,580		
Ženy ve skutečnosti chtějí domov a děti (Q48C)	0,577		
Děti pravděpodobně trpí, pokud jejich matka pracuje (Q48B)	0,534	-0,412	
Je povinností dětí postarat se o své nemocné rodiče (Q47G)	0,492		
Otec se dokáže o děti postarat stejně dobře, jako matka (Q48G)		0,758	
Muži by měli mít stejnou zodpovědnost za domácnost a děti jako ženy (Q48H)		0,613	
Homosexuální páry by měli mít možnost adoptovat děti (Q47C)		0,519	
Pracující matka má stejně vřelý vztah ke svým dětem jako matka v domácnosti (Q48A)		0,481	
Je v pořádku, pokud spolu dva lidé žijí, aniž by vstoupili do manželského svazku (Q47D)		0,418	
Zaměstnání je nejlepší cestou k nezávislosti ženy (Q48E)			0,692
Manžel i manželka by měli do domácnosti oba přispívat finančním příjmem (Q48F)			0,634

	Extrahované faktory		
	Tradiční postoj ke společnému soužití, dětem a rodině	Novodobé soužití a role v rodině	Zaměstnání jako součást života ženy
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující jako mít zaměstnání (Q48D)			-0,587
Podíl vysvětlené variability	16,70%	14,12%	10,57%

Zdroj: European Values Study, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s prvním faktorem má statisticky významný vliv věk respondenta. U druhého faktoru byl prokázán statisticky významný vliv všech tří sledovaných charakteristik. Na třetí faktor mělo statisticky významný vliv pohlaví a věk respondenta. Statistická významnost je testována na hladině 0,05 %.

V Norsku byly vyextrahovány celkem tři faktory, které vysvětlují celkovou variabilitu v 41,4%. První faktor je tvořen proměnnými, které reprezentují tradiční postoj k rodině, zaměstnání žen, dětem a společnému soužití. Nejvíce tento faktor sytí proměnné, která označuje dlouhodobý vztah jako podmínku životního štěstí. Jako podmínka plnohodnotnému životu je v tomto faktoru označováno také rodičovství. V první faktoru se zachytily také proměnné, které říkají, že ženy ve skutečnosti chtějí být doma s dětmi a že malé děti trpí, pokud jejich matka pracuje. K tradičnímu postoji lze přiřadit i proměnnou, která charakterizuje povinnost dětí postarat se o své nemocné děti. Tento faktor se na celkové variabilitě podílí 16,7 %. První faktor je v Norsku nejvíce podporován nejmladší věkovou skupinou. Nejvíce s výrokem nesouhlasí lidé uprostřed škály věku od 35 až do 54 let. Co se dětnosti týče, tak bezdětní nepatrně více souhlasí s tímto tradičním postojem, který faktor obsahuje. V rámci pohlaví nepatrně více souhlasí muži, než ženy.

Druhý faktor je tvořen pěti proměnnými a je charakterizován novodobým přístupem k rodině, vztahům a rozdělením rolí v domácnosti a zaměstnání. Nejvíce je sytěn proměnnou, která označuje otce jako stejně schopného postarat se o děti, jako by to zvládla matka. Další proměnnou, která sytí tento faktor jsou i liberální postoje k adopci dětí homosexuály a soužití lidí bez sňatku. Je zde také zachycen názor na to, že pracující matka má stejně vřelý vztah se svými dětmi, jako je má matka v domácnosti. Tento faktor vysvětluje 14,12 % celkové variability. S tímto faktorem výrazně více souhlasí ženy a bezdětní respondenti. Nejvíce s ním nesouhlasí nejstarší generace a nejvíce jej vyznává generace nejmladší.

Posledním faktor je tvořen třemi proměnnými a vysvětluje 10,57 % celkové variability. V tomto faktoru se významně zachytily proměnné, které vyjadřují podporu ženy a jejího zaměstnání jakožto plnohodnotným partnerem pro muže v oblasti přispívání do rodinného rozpočtu. Označuje, že zaměstnání ženy je nejlepší cestou, jak se může žena stát nezávislou a negativně se staví k poslední proměnné, která charakterizuje, že být ženou v domácnosti je stejně naplňující jako být zaměstnaná. S tímto faktorem nejméně souhlasili respondenti ve věku 45 – 54 let, nejvíce potom respondenti z nejmladší věkové skupiny. Jen lehce více s ním souhlasili bezdětní a z pohlaví s tím trochu více souhlasili muži.

6.1.9 Zhodnocení

V rámci výzkumného šetření EVS byl faktorovou analýzou v každé z analyzovaných zemí vyextrahován určitý počet faktorů a pomocí indexů bylo zjištěno, jak se jednotlivé rozdíly realizují dle pohlaví respondentů, jejich věku a počtu dětí.

V České republice se projeví rozdíly v rámci všech sledovaných skupin respondentů. Nejmladší věková skupina nejvíce souhlasila s liberálním postojem k netradičním novodobým soužitím, které se v dnešní době ve společnosti objevují. Nejmladší respondenti do 24 let věku, tedy více podporují soužití bez skutečného sňatku. Opakem je nejstarší věková skupina, která tyto formy soužití nepodporuje, podporuje spíše tradiční formu soužití, kdy spolu žijí dva manželé. Zajímavostí je, jak se nejmladší respondenti staví k tradičnímu postoji k dětem a partnerství, jakožto něčemu, co je v životě nejdůležitější. Tento faktor totiž nejvíce podporují právě nejmladší respondenti společně s těmi nejstaršími. Lze tedy říci, že přestože, jsou mladí lidé liberální k netradičním formám soužití, zachovávají si tradiční názor, že děti a jakákoliv forma partnerství jsou v životě tím nejdůležitějším. Co se pohlaví týče, tak v České republice podporují tradiční postoje k rodině a soužití spíše ženy. Zároveň však podporují možnost stejných práv a povinností co se týče výchovy dětí, zaměstnání a péči o domácnost mezi mužem a ženou. Podporu novodobých soužití, netradičních norem a stejných práv mezi mužem a ženou lze pozorovat i u bezdětných. Respondenti s dětmi spíše podporovali tradiční postoje a normy.

Ve Slovensku se projevila silná podpora tradičních norem a postojů především u nejstarších respondentů a respondentů s dětmi. Bezdětní a nejmladší věková skupina projevila největší míru souhlasu především u stejných práv a povinností, které by si spravedlivě v rámci rodiny i zaměstnání měli rozdělit obě pohlaví. S tímto postojem také více souhlasily ženy. Muži podporovali spíše tradiční postoj k zaměstnání žen jakožto něčemu, co je nevhodné a zatěžuje to rodinu. Dle slovenských mužů by tedy žena měla být s dětmi a starat se o domácnost.

V Maďarsku se se zaměstnáním žen nejméně ztotožňují nejstarší respondenti. Podporují jak tradiční postoj k životní dráze ženy, kdy má být doma s dětmi a pečovat o manžela a o děti, tak i manželské soužití, nikoliv soužití nemanželské. K těmto tradičním postojům se více hlásí také maďarští muži a respondenti s dětmi. Bezdětní respondenti a ženy podporují především stejná práva povinnosti mezi mužem a ženou. Zajímavostí je, že tento liberální postoj k novým formám způsobu života podporuje v Maďarsku nejvíce i věková skupina 45 – 54 let.

V Bulharsku lze také nalézt určité rozdělení mezi skupinami obyvatel. Nejstarší respondenti, muži a respondenti s dětmi totiž spíše podporují tradiční postoje, normy a hodnoty, zatímco nejmladší respondenti, ženy a bezdětní respondenti podporují spíše liberální postoj k novodobým formám soužití beze sňatku a také stejných práv mezi mužem a ženou v péči o děti a domácnost. Nebyly však nalezeny téměř žádné rozdíly mezi sledovanými skupinami respondentů v přístupu k zaměstnání žen. Respondenti souhlasili s názorem, že životní úděl ženy je být doma s dětmi a že tato životní dráha je stejně plnohodnotná, jako když je žena zaměstnaná.

I v Estonsku se k tradičním normám, hodnotám a postojům přiklonili nejvíce nejstarší respondenti a respondenti s dětmi. V Estonsku také tradiční postoj negativního vnímání

zaměstnání ženy podpořily samy ženy. Estonské ženy, tedy dávají přednost být doma s dětmi, pečovat o manžela a domácnost před placeným zaměstnáním. Zvláštností však je, že ženy zároveň podpořily i postoj, že obě pohlaví by měla mít stejná práva a povinnosti. Tento postoj podpořili také nejmladší respondenti, ale rozdíly v rámci věku byly jen nepatrné.

V Nizozemsku se nejvíce tradiční normy, postoje a hodnoty podpořili muži a respondenti s dětmi. Zajímavostí je, že tradiční přístup podpořila nejvíce nejmladší a nejstarší věková skupina respondentů. Nejméně jej podpořila věková skupina 45 – 54 let, tedy druhá nejstarší skupina. Nejmladší skupina nejméně podpořila i postoj ke stejným právům a povinnostem, které by měla mít žena a muž. Podporují tedy spíše tradiční rozdělení rolí, kdy muž by měl chodit do práce a žena by měla být doma a pečovat o děti a domácnost. Stejná práva a povinnosti mezi mužem a ženou podporovali nejvíce respondenti ve věku 25 – 34 let, ženy a respondenti bez dětí.

Ve Švédsku tradiční postoje hodnoty a normy podporují hlavně muži a respondenti s dětmi. K zaměstnání žen se nejvíce negativně staví především nejstarší věková skupina respondentů. Nejstarší respondenti podporují tradiční životní dráhu ženy jakožto matku a pečovatelku o děti a domácnost. Nejstarší respondenti se také negativně staví k novodobým nemanželským soužitím. Podporují manželství a děti jakožto životní radost, cestu a cíl. Ke stejným životním hodnotám se hlásí i muži a respondenti s dětmi. Zvláštností je, že k tradičnímu soužití v manželství a k dětem se nejvíce ze všech staví skupina respondentů 25 – 29 let. Stejná věková skupina se však pozitivně staví i ke stejným právům a povinnostem mezi mužem a ženou v rámci péče o děti, zaměstnání. Respondenti ve věku 25 – 34 let tedy sice podporují stejná práva mezi mužem a ženou, ale jejich životním cílem je mít spokojené manželství a děti. I nejmladší věková skupina podporuje stejná práva a povinnosti v rámci pohlaví.

I v Norsku vyjádřili silnou podporu novodobých soužití a rolí v rodině, kdy i muž se dokáže kvalitně postarat o své děti, především ženy a bezdětní respondenti. Tento postoj také podporují nejmladší respondenti. Nejmladší respondenti také podporují zaměstnání ženy. Zaměstnání je součástí života ženy stejně jako děti a rodina, zaměstnáním se žena stává nezávislou a zaměstnané ženy se cítí více naplněné, než ženy, které nepracují a jsou v domácnosti. S tímto postojem souhlasí jak muži, tak ženy, trochu více však muži. Zaměstnané ženy podporují také více bezdětní respondenti. Přestože nejmladší respondenti jsou velmi liberální jak k zaměstnání žen, tak k novodobým soužitím a rolím v rodině. Životní cíl pro ně však zůstává tradiční. Nejmladší respondenti společně s věkovou skupinou 25 – 29 a nejstaršími respondenty podporují jako životní cíl děti, manželství a dlouhodobý vztah. S tímto životním údělem také více souhlasili muži a bezdětní respondenti.

6.2 ISSP

V rámci šetření výzkumného projektu ISSP bylo zkoumáno faktorovou analýzou celkem 21 položek o postojích v rámci rodiny, kariéry a názorech na manželství a děti. Vybráno bylo 14 proměnných, které v rámci faktorové analýzy vyšly jako nejvíce statisticky významné. Podobu dotazníku lze sledovat na přiložených obrázcích. Výsledky faktorové analýzy jsou prezentovány pro jednotlivé země v tabulkách č. Pořadí ani počet extrahovaných faktorů

nebylo ve všech studovaných zemích stejné. ISSP nezkoumalo postoje v Estonsku a tak ani faktorová analýza zde nebude za tuto zemi analyzována. V rámci šetření ISSP byl ze sledovaných osmi zemí počet dětí zkoumán jen v České republice a Maďarsku, proto v ostatních v této práci zkoumaných zemích dětnost/ bezdětnost nebude v rámci ISSP analyzována. Podobu části dotazníku s analyzovanou baterií otázek je možné vidět v následujících obrázcích.

Obr. 21 - Česká verze dotazníku ISSP - baterie výroků o ženách názoru na jejich kariéru, 2002

Začneme s několika otázkami o ženách.						
A1. Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s těmito výroky?						
<i>POKYN: PREDLOŽTE KARTU A. POSTUPNE ČTĚTE POLOŽKY. V KAŽDÉM ŘÁDKU VYZNAČTE JEDNU ODPOVĚĎ.</i>	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Ani souhlas ani nesouhlas	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	Neumí vybrat
	1	2	3	4	5	8
a) Pracující matka může se svým dítětem vytvořit stejně vřelý a bezpečný vztah jako matka, která není zaměstnaná.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b) Předškolní dítě pravděpodobně strádá, pokud jeho matka pracuje.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
c) Je-li žena zaměstnaná na celý úvazek, rodinný život tím v zásadě trpí.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
d) Nic proti zaměstnání, ale většina žen stejně touží po domově a dětech.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
e) Být ženou v domácnosti je stejně uspokojujivé, jako mít zaměstnání.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
f) Zaměstnání je pro ženu nejlepší způsob, jak být nezávislou.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Zdroj: Databáze Gesis

Obr. 6 - Česká verze dotazníku ISSP - baterie výroků o gender rolí v rodině, 2002

A2. Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky?							
<i>POKYN: PONECHTE KARTU A. POSTUPNE ČTĚTE POLOŽKY. V KAŽDÉM ŘÁDKU VYZNAČTE JEDNU ODPOVĚĎ.</i>	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Ani souhlas ani nesouhlas	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	Neumí vybrat	
	1	2	3	4	5	8	
a) Do rodinného rozpočtu by měli přispívat muž i žena.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
b) Muž má vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost a o rodinu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
c) Muži by se měli více než doposud podílet na práci v domácnosti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
d) Muži by se měli více než doposud podílet na péči o děti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

Zdroj: Databáze Gesis

Obr. 23 - Česká verze dotazníku ISSP - baterie výroků o manželství, 2002

A4. Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky?						
POKYN: PREDLOŽTE KARTU C. POSTUPNĚ ČTĚTE POLOŽKY. V KAŽDEM ŘÁDKU VYZNAČTE JEDNU ODPOVĚĎ.						
	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Ani souhlas ani nesouhlas	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	Neumí vybrat
	1	2	3	4	5	8
a) Zenatí muži a vdané ženy jsou obecně spokojenější než svobodní.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b) Špatné manželství je lepší než žádné.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
c) Lidé, kteří chtějí mít děti, by měli uzavřít sňatek.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
d) Jeden rodič může vychovávat dítě stejně dobře jako oba rodiče společně.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
e) Je v pořádku, když lidé spolu žijí, aniž by plánovali sňatek.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
f) Je dobré, když lidé, kteří hodlají uzavřít sňatek, spolu nejdříve žijí.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
g) Rozvod je zpravidla nejlepším řešením situace, kdy pár není schopen řešit manželské problémy.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Zdroj: Databáze Gesis

Obr. 24 - Česká verze dotazníku ISSP - baterie výroků o dětech a zaměstnání rodičů

A5. Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky?						
POKYN: PONECHTE KARTU C. POSTUPNĚ ČTĚTE POLOŽKY. V KAŽDEM ŘÁDKU VYZNAČTE JEDNU ODPOVĚĎ.						
	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Ani souhlas ani nesouhlas	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	Neumí vybrat
	1	2	3	4	5	8
a) Sledovat, jak děti rostou, je největší radost v životě.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b) Lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

A6. Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími výroky?						
POKYN: PONECHTE KARTU C. POSTUPNĚ ČTĚTE POLOŽKY. V KAŽDEM ŘÁDKU VYZNAČTE JEDNU ODPOVĚĎ.						
	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Ani souhlas ani nesouhlas	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím	Neumí vybrat
	1	2	3	4	5	8
a) Pracující ženy by měly mít placenou mateřskou dovolenou.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b) Rodiny, kde oba manželé pracují, by měly dostávat příspěvek na péči o děti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Zdroj: Databáze Gesis

6.2.1 Česká republika

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,647 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) bylo extrahováno 5 faktorů, které dohromady vysvětlily 62,79 % variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi čtvrtým a pátým faktorem. V další analýze použity a interpretovány čtyři faktory, které vysvětlily 55,51 % variability dat. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 11 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP v České republice, 2002

	Extrahované faktory
--	---------------------

	Děti a manželství jako smysl života	Rodina pracující matky trpí	Liberální postoj k nesezdanému soužití	Muži by měli být více nápomocní při péči o děti a domácnost
To, co ženy skutečně v životě chtějí je domov a děti (Q1d)	0,655			
Lidé v manželství jsou obecně šťastnější než svobodní (Q4a)	0,639			
Lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život (Q5b)	0,557			
Sledování, jak děti rostou je největší životní radostí (Q5a)	0,520			0,371
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující, jako práce za mzdu (Q1e)	0,520			
Je lepší mít špatné manželství, než žádné (Q4b)	0,419			
Rodinný život strádá, pokud žena pracuje na plný úvazek (Q1c)		0,820		
Je pravděpodobné, že předškolní dítě trpí, pokud jeho matka pracuje na plný úvazek (Q1b)		0,800		
Pracující matka může vytvořit stejně vřelý vztah se svými dětmi jako matka v domácnosti (Q1a)		-0,610		
Je v pořádku, pokud pár žije společně, aniž by se sezdal (Q4e)			0,7875	
Pro pár je dobrá zkušenost společné bydlení předtím než se vezmou (Q4f)			0,817	
Lidé, kteří chtějí děti, by se měli vzít (Q4c)	0,427		-0,541	
Muži by se měli více podílet na péči o děti, než doposud (Q2d)				0,897
Muži by měli více pomáhat s péčí o domácnost, než je tomu doposud (Q2c)				0,895
Podíl vysvětlené variability	15,70%	13,34%	13,32%	13,14%

Zdroj: The International Social Survey Programm, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s prvním faktorem má statisticky významný vliv dětnost respondenta. Na druhý faktor má vliv věk respondenta, velmi těsně byla přijata nulová hypotéza o neexistenci významu u pohlaví. Na třetí faktor má statisticky významný vliv věk a dětnost respondenta. Na poslední čtvrtý faktor má statisticky významný vliv pohlaví respondenta. Statistická významnost byla testována na hladině 0,05 %.

Faktorovou analýzou se vytrídily čtyři faktory vysvětlující 55,51% z celkové variability. První faktor se na vysvětlení celkové variability podílí 15,7%. Tento faktor je sycen šesti proměnnými, které vyjadřují, že manželství a děti jsou smyslem života a radostí. Co se dětí týče, je jejich nutnost ke šťastnému životu zmiňována u tří položek. Nejsilněji tento faktor sytí proměnná, že to co ženy skutečně chtějí, je domov a děti. Tento faktor je také sycen proměnnými, které označují manželství jako životní nutnost a dokonce označují špatné manželství za lepší, než žádné. První faktor sytí také proměnná vyjadřující názor, že být ženou v domácnosti je stejně naplňující, jako mít zaměstnání. V rámci tohoto faktoru se jako nejvíce podporující jeví nejstarší věková skupina respondentů. Čím je respondent starší, tím více tento faktor podporuje. Mezi pohlavím se objevily jen velmi malé nevýznamné rozdíly. Nepatrně více s tímto faktorem souhlasí ženy. Co se počtu dětí týče, tak více s faktorem souhlasí respondenti s dětmi, zatímco bezdětní respondenti tolik nesouhlasí, ale ani zde nejsou rozdíly výrazné.

Druhý faktor vysvětluje celkovou variabilitu v 13,3%. Je sycen třemi proměnnými a vyjadřuje nesouhlasný postoj s tím, že by žena měla pracovat za mzdu. První a nejvíce sytící proměnná dokonce označuje, že rodinný život strádá, pokud žena pracuje na plný úvazek. Druhá proměnná je méně radikální a označuje za trpící, v případě zaměstnání matky na hlavní pracovní poměr, jen předškolní děti. Opačně je tento faktor sycen proměnnou, která charakterizuje pracující matky jako schopné vytvořit stejně vřelý vztah s dětmi, jako je vztah matek s dětmi, které zůstaly v domácnosti. Bezdětní respondenti s tímto faktorem souhlasí méně, než je tomu u respondentů s dětmi. Z věkových skupin s ním výrazně více souhlasí nejstarší respondenti, zatímco nejméně s ním souhlasí respondenti z nejmladší věkové skupiny. Čím starší je respondent, tím více s tímto faktorem souhlasí. S tímto faktorem také souhlasí více muži, než ženy.

Třetí faktor vyjadřuje liberální postoj k nesezdanému soužití. Je sycen třemi proměnnými. Nejsilněji je sycen proměnnou vyjadřující zcela liberální postoj ke spolubydlení páru beze svatby. Dále je sycen proměnnou, která charakterizuje, že je v pořádku pokud spolu pár žije předtím, než se sezdá. Negativně je tento faktor sycen proměnnou vyjadřující nesouhlas lidmi, kteří mají děti a nejsou sezdáni. Označuje, že pokud pár chce děti, měl by se nejdříve vzít. Tento faktor vysvětluje celkovou variabilitu v 13,32 %. U tohoto faktoru se projeví malé rozdíly mezi souhlasem mužů a žen. Více s faktorem souhlasili muži. Zato s ním ale výrazně nesouhlasí nejstarší věková skupina. Čím je respondent mladší, tím více s tímto faktorem souhlasí. Rozdíl je tu opravdu silný a lze označit za zásadní. Nejmladší věková skupina výrazně více souhlasí s liberálním postojem k nesezdanému soužití, než je tomu u starších respondentů. U tohoto faktoru lze sledovat i výrazné rozdíly mezi bezdětnými a respondenty s dětmi. Bezdětní se třetím faktorem souhlasí výrazně více, než respondenti s dětmi.

Poslední čtvrtý faktor je sycen proměnnými, které říkají, že by muži měli více pomáhat v domácnosti a s péčí o děti. Tento faktor vysvětluje celkovou variabilitu ve více než 13%.

Zde nebyly nalezeny velké rozdíly ani mezi pvěkem ani dětností. Lidé s dětmi s tím, že by muži měli více pomáhat s dětmi a domácnosti souhlasili více, než bezdětní. Nejvíce s faktorem souhlasí respondenti ve věku 25 – 34 let. Mezi pohlavím však můžeme nalézt výrazné rozdíly. Ženy s tímto výrokem souhlasí výrazně více než muži.

6.2.2 Slovensko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,638 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) bylo extrahováno pět faktorů, které dohromady vysvětlily 62,43 % variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi třetím a čtvrtým faktorem. Tři faktory však vysvětlují jen 39,54% variability obsažené v datech. V další analýze bude použito a interpretováno všech pět faktorů. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 12 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP ve Slovensku, 2002

	Extrahované faktory				
	Liberální postoj k nesezdanému soužití	Rodina pracující matky trpí	Muži by měli být více nápomocní při péči o děti a domácnost	Děti a manželství jako smysl života	Děti a péče o domácnost jako životní cíl
Je v pořádku, pokud pár žije společně, aniž by se sezdal (Q4e)	0,891				
Pro pár je dobrá zkušenost společné bydlení předtím než se vezmou (Q4f)	0,825				
Lidé, kteří chtějí děti, by se měli vzít (Q4c)	-0,650			0,363	
Rodinný život strádá, pokud žena pracuje na plný úvazek (Q1c)		0,793			
Je pravděpodobné, že předškolní dítě trpí, pokud jeho matka pracuje na plný úvazek (Q1b)		0,781			
Pracující matka může vytvořit stejně vřelý vztah se svými dětmi jako matka v domácnosti (Q1a)		-0,626			
Muži by měli více pomáhat s péčí o domácnost, než je tomu doposud (Q2c)			0,903		

	Extrahované faktory				
	Liberální postoj k nesezdanému soužití	Rodina pracující matky trpí	Muži by měli být více nápomocní při péči o děti a domácnost	Děti a manželství jako smysl života	Děti a péče o domácnost jako životní cíl
Muži by se měli více podílet na péči o děti, než doposud (Q2d)			0,901		
Lidé v manželství jsou obecně šťastnější než svobodní (Q4a)				0,712	
Lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život (Q5b)				0,655	
Je lepší mít špatné manželství, než žádné (Q4b)				0,650	
To, co ženy skutečně v životě chtějí je domov a děti (Q1d)					0,769
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující, jako práce za mzdu (Q1e)					0,680
Sledování, jak děti rostou je největší životní radostí (Q5a)					0,414
Podíl vysvětlené variability	13,95%	12,86%	12,74%	11,63%	11,33%

Zdroj: The International Social Survey Programm, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s prvním faktorem má statisticky významný vliv věk respondenta. Na druhý faktor má vliv věk i pohlaví respondenta. Na třetí faktor má statisticky významný vliv pohlaví. Na čtvrtý faktor má statisticky významný vliv věk respondenta, pohlaví respondenta bylo vyřazeno pro jeho těsnou statistickou nevýznamnost. I na pátý faktor má statisticky významný vliv pohlaví, těsně bylo vyřazeno hodnocení dle věku. Statistická významnost byla testována na hladině 0,05 %. V datech za Slovensko nebyly k dispozici údaje za počet dětí, proto nelze testovat rozdíly mezi bezdětnými respondenty a respondenty s dětmi.

Slovensko bylo zkoumáno pomocí faktorové analýzy a bylo použito pět faktorů, které vysvětlují 62,4% variability. První faktor je sycen třemi proměnnými a vyjadřuje liberální postoj k nesezdanému soužití. První dva označují za dobrou zkušenost, pokud spolu lidé žijí beze sňatku ať již trvale, nebo před svatbou. Faktor je sycen také proměnnou, která označuje názor, že pokud pár chce děti, měl by se nejdříve vzít. Tento faktor vysvětluje celkovou variabilitu z necelých 14%. Tento faktor je nejvíce podporován nejmladší věkovou kategorií. Čím je respondent starší, tím méně souhlasí s tímto výrokem. Také muži souhlasí s tímto faktorem více než ženy, rozdíl však není významný.

Druhý faktor sytí proměnné, které označují rodinu pracující matky na plný úvazek jako trpící. V tomto faktoru se objevují proměnné vyjadřující postoj „S pracující matkou trpí nejenom dítě, ale celá rodina“. Druhý faktor je také sycen proměnnou, která označuje vztah, kdy pracující matka nemůže vytvořit stejně vřelý vztah se svými dětmi jako matka, která je v domácnosti. Tento faktor vyjadřuje celkovou variabilitu z 12,9%. Zde nejvíce souhlasí

s výrokem nejstarší respondenti. Čím je respondent mladší, tím méně souhlasí s daným faktorem, že rodina pracující matky trpí. Více s tímto výrokem souhlasí také ženy

Třetí faktor vyjadřuje náznak, že by muži měli více pomáhat s dětmi a s péčí o domácnost. Tento faktor vysvětluje celkovou variabilitu 12,7%. Nejvíce s tímto faktorem souhlasí druhá nejstarší věková skupina 45 – 54 let. Nejméně nejmladší respondenti. Rozdíly v rámci věku jsou však jen malé. S tímto výrokem taky souhlasí mnohem více ženy, než muži.

Čtvrtý faktor je také sycen třemi proměnnými, které označují děti a manželství jako smysl života. Nejvíce je tento faktor sycen proměnnou, která charakterizuje lidi v manželství jako obecně šťastnější, než lidi svobodné. Dokonce se zde objevuje proměnná, která říká, že je lepší špatné manželství, než žádné. Dále je tento faktor sycen proměnnou, kde jsou bezdětní označovány za ty, kteří vedou prázdný život. Celkový podíl na variabilitě, kterou vysvětluje tento faktor je 11,6%. S věkem souhlas s tímto faktorem o rodině jakožto smyslu života roste. Nejvíce s ním souhlasí nejstarší respondenti. Nejsou patrné výrazné rozdíly mezi mužem a ženou

I poslední faktor je sycen třemi proměnnými a vysvětluje 11,3% celkové variability. Tento faktor vyjadřuje, že to co ženy v životě nejvíce chtějí, je mít děti, sledovat je, jak rostou a pečovat o domácnost. Jedna sytící proměnná charakterizuje práci v domácnosti jako stejně naplňující jako je tomu u placeného zaměstnání. I u pátého jsou patrné jen malé rozdíly mezi muži a ženami. S tímto faktorem o dětech jako smyslu života nejméně souhlasí nejmladší věková skupina na Slovensku, nejvíce souhlasí ta nejstarší.

6.2.3 Maďarsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,639 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) bylo extrahováno pět faktorů, které dohromady vysvětlily 60,64% variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi čtvrtým a pátým faktorem. Čtyři faktory vysvětlují celkovou variabilitu v datech ve 49,45 %. V další analýze bylo použito a interpretováno pět faktorů. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 13 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP v Maďarsku, 2002

	Extrahované faktory				
	Postoj podporující manželství za každou cenu	Muži by měli být více nápomocní při péči o děti a domácnost	Děti a domácnost jako smysl života pro ženu	Rodina pracující matky trpí	Manželství a děti jako smysl života
Je v pořádku, pokud pár žije společně, aniž by se sezdal (Q4e)	-0,808				
Pro pár je dobrá zkušenost společné bydlení předtím než se vezmou (Q4f)	-0,742				

	Extrahované faktory				
	Postoj podporující manželství za každou cenu	Muži by měli být více nápomocní při péči o děti a domácnost	Děti a domácnost jako smysl života pro ženu	Rodina pracující matky trpí	Manželství a děti jako smysl života
Lidé, kteří chtějí děti, by se měli vzít (Q4c)	0,665				
Je lepší mít špatné manželství, než žádné (Q4b)	0,470				
Muži by se měli více podílet na péči o děti, než doposud (Q2d)		0,906			
Muži by měli více pomáhat s péčí o domácnost, než je tomu doposud (Q2c)		0,900			
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující, jako práce za mzdu (Q1e)			0,801		
To, co ženy skutečně v životě chtějí je domov a děti (Q1d)			0,714		
Pracující matka může vytvořit stejně vřelý vztah se svými dětmi jako matka v domácnosti (Q1a)				-0,720	
Je pravděpodobné, že předškolní dítě trpí, pokud jeho matka pracuje na plný úvazek (Q1b)				0,692	
Rodinný život strádá, pokud žena pracuje na plný úvazek (Q1c)			0,426	0,678	
Sledování, jak děti rostou je největší životní radost (Q5a)					0,752
Lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život (Q5b)					0,746
Lidé v manželství jsou obecně šťastnější než svobodní (Q4a)	0,436				0,535
Podíl vysvětlené variability	14,88%	11,96%	11,31%	11,29%	11,19%

Zdroj: The International Social Survey Programm, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s prvním faktorem má statisticky významný vliv věk respondenta. Na druhý faktor má vliv pohlaví respondenta. Na třetí faktor má statisticky významný vliv pohlaví a věk respondenta. Na čtvrtý faktor má statisticky významný vliv věk respondenta a

pohlaví. Na pátý faktor má statisticky významný vliv pohlaví, věk i počet dětí. Statistická významnost byla testována na hladině 0,05 %.

V Maďarsku se realizovalo z faktorové analýzy celkem pět faktorů. Prvním z nich je faktor vyjadřující podporu manželství. Proměnné, které tento faktor sytí charakterizují manželství jako nutnou součást života. Negativně sytí první faktor proměnné, které vyjadřují, že je pro pár dobrou zkušeností, žít spolu před svatbou a že je v pořádku pokud spolu žijí lidé, aniž by byli sezdáni. Další proměnná naznačuje názor, že by měl pár mít svatbu alespoň dříve, než bude mít děti. Faktor je silně sycen tradičním názorem, že je lepší špatné manželství, než žádné. Tento faktor vysvětluje celkovou variabilitu z téměř 15%. U Maďarska s tímto faktorem souhlasí více muži než ženy. Rozdíly jsou však málo významné. S tímto faktorem také mnohem více souhlasí starší respondenti a respondenti s dětmi.

Druhý faktor vyjadřuje nadnesení názoru, že muži by se měli více podílet na práci v domácnosti a v péči o děti. Tento faktor vyjadřuje celkovou variabilitu téměř 12%. S tímto faktorem souhlasí více ženy, než muži. V rámci věkových skupin nejsou rozdíly příliš patrné. Ani mezi bezdětnými a dětnými nejsou velké rozdíly v míře souhlasu.

Třetí faktor vysvětluje celkovou variabilitu z 11,3% a je tvořen dvěma položkami, které vyjadřují názor, že to co žena v životě skutečně chce, je mít domov a děti a že péče o domácnost je stejně naplňující jako práce za mzdu. S tímto faktorem více souhlasí respondenti s dětmi. Rozdíly mezi bezdětností jsou jen nepatrné. Nejméně s tímto faktorem souhlasí nejmladší respondenti a nejvíce souhlasí respondenti nejstarší. Více s tímto faktorem také souhlasí ženy než muži.

Čtvrtý faktor je sycen třemi proměnnými a vyjadřuje celkovou míru variability v 11,3%. Tento faktor byl nazván jako „rodina pracující matky trpí“. Faktor je sycen nejvíce negativně proměnnou, která charakterizuje pracující matky jako stejně schopné mít stejně vřelý vztah se svými dětmi, jako je může mít matka v domácnosti. Další proměnné vyjadřují názor, že rodina matky, která pracuje na plný úvazek, pravděpodobně trpí a že předškolní dítě trpí, pokud jeho matka pracuje na plný úvazek. Trochu více s výrokem souhlasily ženy. Podle věkových skupin bylo určeno, že nejméně s tímto výrokem souhlasí lidé ve věku 25 let až 54 let. Nejvíce souhlasí nejmladší respondenti. S tímto faktorem souhlasí více respondenti s dětmi, v rámci dětnosti/bezdětnosti jsou však rozdíly jen malé.

Pátý a poslední faktor vyjadřuje, že děti a dlouhodobý vztah je to, co dělá lidi šťastnými. Je sycen třemi proměnnými. Nejvíce faktor sytí položka, která označuje sledování dětí a jejich růstu za největší životní radost. Druhá proměnná charakterizuje bezdětné jako ty, kteří vedou prázdný život. Třetí proměnná charakterizuje, že lidé v manželství jsou obecně šťastnější než svobodní. Tento poslední faktor vysvětluje celkovou variabilitu 11,19%. Lze sledovat rozdíly mezi muži a ženami a to tak, že ženy souhlasí nepatrně více, než muži. Co se dětnosti týče, tak více souhlasí respondenti s dětmi. U věku lze říci, že čím je respondent starší, tím více souhlasí s tímto faktorem.

6.2.4 Bulharsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,638 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě

Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) bylo extrahováno pět faktorů, které dohromady vysvětlily 61,65% variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi třetím a čtvrtým faktorem. Tři faktory vysvětlují celkovou variabilitu v datech ve 39,00 %. V další analýze bylo použito a interpretováno pět faktorů. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 14 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP v Bulharsku, 2002

	Extrahované faktory				
	Liberální postoj k nesezdanému soužití	Muži by měli být více nápomocní při péči o děti a domácnost	Rodina pracující matky trpí	Děti a péče o domácnost jako životní cíl	Manželství a děti jako smysl života
Je v pořádku, pokud pár žije společně, aniž by se sezdal (Q4e)	0,863				
Pro pár je dobrá zkušenost společného bydlení předtím než se vezmou (Q4f)	0,779				
Lidé, kteří chtějí děti, by se měli vzít (Q4c)	-0,666				
Lidé v manželství jsou obecně šťastnější než svobodní (Q4a)	-0,505				
Muži by měli více pomáhat s péčí o domácnost, než je tomu doposud (Q2c)		0,864			
Muži by se měli více podílet na péči o děti, než doposud (Q2d)		0,861			
Rodinný život strádá, pokud žena pracuje na plný úvazek (Q1c)			0,765		
Pracující matka může vytvořit stejně vřelý vztah se svými dětmi jako matka v domácnosti (Q1a)			-0,716		
Je pravděpodobné, že předškolní dítě trpí, pokud jeho matka pracuje na plný úvazek (Q1b)			0,682		
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující, jako práce za mzdu (Q1e)				0,860	

	Extrahované faktory				
	Liberální postoj k nesezdanému soužití	Muži by měli být více nápomocní při péči o děti a domácnost	Rodina pracující matky trpí	Děti a péče o domácnost jako životní cíl	Manželství a děti jako smysl života
To, co ženy skutečně v životě chtějí je domov a děti (Q1d)				0,817	
Lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život (Q5b)					0,828
Sledování, jak děti rostou je největší životní radost (Q5a)					0,683
Je lepší mít špatné manželství, než žádné (Q4b)					0,363
Podíl vysvětlené variability	15,46%	11,97%	11,97%	11,63%	10,62%

Zdroj: The International Social Survey Program, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s prvním faktorem má statisticky významný vliv věk respondenta. Na druhý faktor má vliv pohlaví respondenta. Na třetí faktor má statisticky významný vliv věk respondenta. Na čtvrtý faktor má statisticky významný vliv věk respondenta a pohlaví. Na pátý faktor má statisticky významný vliv pohlaví i věk. Statistická významnost byla testována na hladině 0,05 %. V datech za Bulharsko nebyly k dispozici údaje za počet dětí, proto nelze testovat rozdíly mezi bezdětnými respondenty a respondenty s dětmi.

Faktorovou analýzou bylo nalezeno pět faktorů. První faktor je syčen čtyřmi proměnnými vyjadřující liberální postoj k nesezdanému soužití. Nejvíce tento faktor sytí proměnná, která koreluje s liberálním názorem společně žijícího páru beze svatby. Další potvrzuje, že pro pár je společné bydlení před svatbou dobrou zkušeností. Negativně je tento faktor syčen proměnnými s názory, že pár by měl mít svatbu dříve, než bude mít děti a také, že lidé v manželství jsou obecně šťastnější než lidé svobodní. Celkově tento faktor vysvětluje téměř 15,5% celkové variability. Nejvíce s tímto faktorem souhlasí respondenti ve věku 25 – 44 let, nejméně s ním souhlasí nejstarší respondenti. Více s tímto faktorem souhlasí nepatrně více muži.

Druhý faktor vyjadřuje názor, že by muži měli více pomáhat s domácností a s péčí o děti. Tento faktor vyjadřuje téměř 12% celkové variability. S tímto faktorem více souhlasí ženy a nejmladší respondenti. Nejméně s ním souhlasí lidé mezi rokem 25 – 44 let věku. Rozdíly v odpovědích dle věku respondenta však nebyly příliš statisticky významné.

Třetí faktor plní položky, které zaujímají zamítavé stanovisko pro pracující matky. Rodiny těchto matek jsou v proměnných označovány jako strádající a trpící. Negativně tento faktor sytí také proměnná označující vztah pracující matky za stejně vřelý, jaký může mít matka v domácnosti. Tento faktor vyjadřuje celkovou variabilitu také téměř v 12%. Nejvíce s třetím faktorem souhlasí respondenti, jejichž věk se pohybuje mezi 45 a 54 lety. Respondenti ve věkové skupině 35 – 44 let souhlasili nejméně. S faktorem souhlasí více muži než ženy. V rámci pohlaví jsou však rozdíly jen málo statisticky významné.

Čtvrtý faktor sytí proměnné, které v souhrnném významu označují děti a péči o ně a domácnost jako to, co v životě ženy stejně nejvíce chtějí a naplňuje je stejně jako placená práce. Tento faktor vyjadřuje 11,6% celkové variability. S faktorem souhlasí nepatrně více muži a platí, že čím je respondent starší, tím také více souhlasí s tímto faktorem.

Poslední faktor vysvětluje 10,6% variability a byl pojmenován jako „Manželství a děti jako smysl života“. Tento faktor je sytěn třemi proměnnými a nejvíce jej sytí názor, že lidi, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život. Dalšími proměnnými jsou názory, že sledování dětí, jak rostou, je největší životní radost a také, že je lepší mít špatné manželství, než žádné. Čím je respondent mladší, tím méně souhlasí s pátým faktorem. Nepatrně více s ním také souhlasí ženy

6.2.5 Nizozemsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,755 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) byly extrahovány čtyři faktory, které dohromady vysvětlily 56,88 % variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi prvním a druhým faktorem. Jeden faktor však vysvětluje celkovou variabilitu v datech ve 18,39 %. V další analýze budou použity a interpretovány čtyři faktory. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35

Tab. 15 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP v Nizozemsku, 2002

	Extrahované faktory			
	Ženy by měly být doma s dětmi	Manželství a děti jako smysl života	Muži by měli být více nápomocní při péči o děti a domácnost	Liberální postoj k nesezdanému soužití
Je pravděpodobné, že předškolní dítě trpí, pokud jeho matka pracuje na plný úvazek (Q1b)	0,787			
Rodinný život strádá, pokud žena pracuje na plný úvazek (Q1c)	0,745			
Pracující matka může vytvořit stejně vřelý vztah se svými dětmi jako matka v domácnosti (Q1a)	-0,702			
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující, jako práce za mzdu (Q1e)	0,538			
To, co ženy skutečně v životě chtějí je domov a děti (Q1d)	0,537			

	Extrahované faktory			
	Ženy by měli být doma s dětmi	Manželství a děti jako smysl života	Muži by měli být více nápomocní při péči o děti a domácnost	Liberální postoj k nesezdanému soužití
Lidé v manželství jsou obecně šťastnější než svobodní (Q4a)		0,706		
Lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život (Q5b)		0,693		
Je lepší mít špatné manželství, než žádné (Q4b)		0,537		-0,357
Sledování, jak děti rostou je největší životní radostí (Q5a)		0,495		
Muži by se měli více podílet na péči o děti, než doposud (Q2d)			0,910	
Muži by měli více pomáhat s péčí o domácnost, než je tomu doposud (Q2c)			0,897	
Je v pořádku, pokud pár žije společně, aniž by se sezdal (Q4e)				0,772
Pro pár je dobrá zkušenost společné bydlení předtím než se vezmou (Q4f)				0,746
Lidé, kteří chtějí děti, by se měli vzít (Q4c)		0,453		-0,539
Podíl vysvětlené variability	18,39%	13,76%	12,48%	12,25%

Zdroj: The International Social Survey Programm, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s prvním faktorem má statisticky významný vliv věk respondenta. Na druhý faktor má vliv pohlaví respondenta a věk respondenta. Na třetí faktor má statisticky významný vliv věk respondenta. Na čtvrtý faktor má statisticky významný vliv věk respondenta. Statistická významnost byla testována na hladině 0,05 %. V datech za Nizozemsko nebyly k dispozici údaje za počet dětí, proto nelze testovat rozdíly mezi bezdětnými respondenty a respondenty s dětmi.

Nizozemsko bylo zkoumáno pomocí faktorové analýzy a byly zjištěny celkem čtyři faktory, které vysvětlují téměř 57% variability. První faktor je výrazně tvořen pěti proměnnými a vyjadřuje liberální postoj k nesezdanému soužití. První a nejvíce sytící faktor vyjadřuje, že předškolní dítě pracující matky pravděpodobně trpí. V tomto faktoru se objevují proměnné s charakteristikou, že trpí nejenom předškolní děti ale i celá rodina. Druhý faktor je také syčen proměnnou, která označuje vztah pracující matky s jejich dětmi. Ženy, které jsou zaměstnány, dle této proměnné nemohou mít tak vřelý vztah s matkou, jako je tomu u matek v domácnosti (faktor je syčen negativně, tvrzení reálně zní tak, že pracující matky dokáží vytvořit stejně vřelý vztah jako matky v domácnosti). V tomto faktoru se zachytila i proměnná, která charakterizuje smysl ženského života domov a děti. Kariéra tedy není to, co

by dle této proměnné žena v životě hledala a chtěla. Tento faktor vysvětluje celkovou variabilitu z 18,4%. Nepatrně více s tímto faktorem souhlasí muži, ženy méně. Co se věkových kategorií týče, tak nejvíce s faktorem souhlasí nejstarší respondenti a nejméně respondenti ve věku 35 – 44 let.

V druhém faktoru se zachytily proměnné, které charakterizují manželství a děti jako smysl života jedince. Je tvořen čtyřmi proměnnými a celkovou variabilitu vysvětluje z 13,8%. Nejsilnější proměnnou v tomto faktoru je názor, že lidé v manželství jsou všeobecně šťastnější, než svobodní. Kromě toho faktor sytí proměnná, která tvrdí, že je lepší mít špatné manželství, než žádné. Dvě proměnné vyjadřují názor, že lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život a že sledování jak děti rostou, je tou největší životní radostí. S tímto faktorem respondenti souhlasili tím více, čím byli starší a více s faktorem souhlasili muži.

Třetí faktor vysvětluje celkovou variabilitu z téměř 12,5% a obsahuje názor, že muži by měli více pomáhat s domácností a s péčí o děti. S faktorem souhlasí více ženy (dle pohlaví je rozdíl statisticky málo významný) a nejstarší respondenti. Nejmladší respondenti souhlasili nejméně a platí, že čím je respondent starší, tím s faktorem souhlasí více.

Poslední faktor této části je tvořen třemi proměnnými, které vyjadřují liberální postoj k nesezdanému soužití. Nejvíce tento faktor sytí proměnná, která označuje společné bydlení bez svatby jako věc, která je v pořádku. Tento faktor je navíc ještě sycen proměnnou, která koreluje s liberálním přístupem ke spolubydlení muže a ženy před svatbou jakožto dobrou zkušeností. Negativně je faktor sycen proměnnou vyjadřující názor, že by se lidé měli nejdříve vzít, než budou mít děti. Tento faktor vysvětluje celkovou variabilitu z 12,25%. S faktorem souhlasí více opět ženy (dle pohlaví je rozdíl málo statisticky významný). Tentokrát s faktorem souhlasí nejvíce nejmladší věková kategorie mladší 24 let a platí, že čím je respondent mladší, tím s ním souhlasí více.

6.2.6 Švédsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,765 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) byly vyextrahovány čtyři faktory, které dohromady vysvětlily 58,80 % variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi prvním a druhým faktorem. Jeden faktor vysvětluje celkovou variabilitu v datech jen z 19 %. V další analýze budou použity a interpretovány čtyři faktory. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35

Tab. 16 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP ve Švédsku, 2002

	Extrahované faktory			
	Ženy by měly být doma s dětmi	Manželství jako smysl života	Muži by měli být více nápomocní při péči o děti a domácnost	Děti jako životní radost

	Extrahované faktory			
	Ženy by měly být doma s dětmi	Manželství jako smysl života	Muži by měli být více nápomocní při péči o děti a domácnost	Děti jako životní radost
Je pravděpodobné, že předškolní dítě trpí, pokud jeho matka pracuje na plný úvazek (Q1b)	0,803			
Rodinný život strádá, pokud žena pracuje na plný úvazek (Q1c)	0,780			
Pracující matka může vytvořit stejně vřelý vztah se svými dětmi jako matka v domácnosti (Q1a)	-0,722			
To, co ženy skutečně v životě chtějí je domov a děti (Q1d)	0,621			
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující, jako práce za mzdu (Q1e)	0,574			
Je v pořádku, pokud pár žije společně, aniž by se sezdal (Q4e)		-0,749		
Lidé, kteří chtějí děti, by se měli vzít (Q4c)		0,696		
Pro pár je dobrá zkušenost společné bydlení předtím než se vezmou (Q4f)		-0,673		0,354
Lidé v manželství jsou obecně šťastnější než svobodní (Q4a)		0,643		0,374
Je lepší mít špatné manželství, než žádné (Q4b)		0,492		
Muži by se měli více podílet na péči o děti, než doposud (Q2d)			0,917	
Muži by měli více pomáhat s péčí o domácnost, než je tomu doposud (Q2c)			0,913	
Sledování, jak děti rostou je největší životní radostí (Q5a)				0,694
Lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život (Q5b)				0,683
Podíl vysvětlené variability	18,93%	17,06%	12,46%	10,35%

Zdroj: The International Social Survey Programm, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na souhlas s prvním faktorem má statisticky významný vliv věk a pohlaví respondenta. Na druhý faktor má vliv věk respondenta. Na třetí faktor má statisticky významný vliv věk respondenta a pohlaví respondenta. Na čtvrtý faktor má statisticky významný vliv věk respondenta. Statistická významnost byla testována na hladině 0,05 %. V datech za Švédsko nebyly k dispozici údaje za počet dětí, proto nelze testovat rozdíly mezi bezdětnými respondenty a respondenty s dětmi.

Faktorovou analýzou byly vyextrahovány čtyři faktory. První faktor vysvětluje celkovou variabilitu z téměř 19%. Je sycen pěti proměnnými jejich spojovacím prvkem je názor, že ženy by měly zůstat doma s dětmi. Staví se negativně k zaměstnání ženy a v jedné proměnné tvrdí, že pracující matka nemůže vytvořit stejně vřelý vztah se svými dětmi jako matka v domácnosti. Proměnné, které tento faktor sytí nejvíce jsou tvrzení, že nejenom předškolní dítě pracující matky na plný úvazek trpí, ale že trpí celá rodina. Poslední proměnná obsahuje tvrzení, že být ženou v domácnosti je stejně naplňující, jako práce za mzdu. S tímto faktorem souhlasí více muži než ženy. S faktorem také souhlasí nejvíce nejstarší věková skupina 55 let a více. Platí, že čím starší je respondent, tím více souhlasí s tímto faktorem.

Druhý faktor obsahuje pět proměnných, které charakterizují manželství jako smysl života a jedinou správnou životní cestu. Negativně jsou zde syceny proměnné, které obsahují tvrzení, že je v pořádku pokud spolu pár žije bez svatby, nebo v období než se vezmou. Jedno z tvrzení, které sytí tento faktor je i, že by se měl pár vzít dřív, než bude mít děti. Dále obsahuje proměnnou, která označuje lidi v manželství za všeobecně šťastnější a další zase, že špatné manželství je stále lepší než manželství žádné. Tento faktor vysvětluje celkovou variabilitu z 17%. S druhým faktorem souhlasí výrazně více nejstarší respondenti a také muži (dle pohlaví je však rozdíl statisticky nevýznamný).

Třetí faktor je sycen proměnnými s názory, že muži by se měli více zapojit do pomoci s domácností a s péčí o děti. Jsou to jen dvě proměnné a faktor vysvětluje celkovou variabilitu z 12,5%. S tímto faktorem více souhlasí ženy. Rozdíl dle věku je sice statisticky významný, ale reálné rozdíly mezi indexy jsou velmi malé.

Poslední faktor vysvětluje necelých 10,5% celkové variability v datech a je sycen dvěma proměnnými. Tyto položky podporují názor, že děti jsou smyslem života. Faktor tvoří proměnná, která obsahuje tvrzení, že „Sledování dětí, jak rostou, je největší životní radostí“ a také, že „Bezdětní, vedou prázdný život“. Označují tedy životní dráhu s dětmi jako jedinou správnou. I v rámci tohoto faktoru platí, že čím je respondent mladší, tím méně s faktorem souhlasí. Co se pohlaví týče, tak s faktorem souhlasí více muži, ale dle pohlaví je rozdíl mezi odpověďmi mužů a žen jen málo statisticky významný.

6.2.7 Norsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,764 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) byly vyextrahovány čtyři faktory, které dohromady vysvětlily 58,11% variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu mezi prvním a druhým faktorem. Jeden faktor vysvětluje celkovou variabilitu v datech v 18,70 %. V další analýze budou použity a interpretovány čtyři

faktory. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35

Tab. 17- Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z ISSP v Norsku, 2002

	Extrahované faktory			
	Ženy by měly být doma s dětmi	Manželství jako smysl života	Muži by měli být více nápomocní při péči o děti a domácnost	Děti jako životní radost
Je pravděpodobné, že předškolní dítě trpí, pokud jeho matka pracuje na plný úvazek (Q1b)	0,804			
Rodinný život strádá, pokud žena pracuje na plný úvazek (Q1c)	0,801			
Pracující matka může vytvořit stejně vřelý vztah se svými dětmi jako matka v domácnosti (Q1a)	-0,747			
To, co ženy skutečně v životě chtějí je domov a děti (Q1d)	0,592			
Být ženou v domácnosti je stejně naplňující, jako práce za mzdu (Q1e)	0,480			
Je v pořádku, pokud pár žije společně, aniž by se sezdal (Q4e)		-0,783		
Lidé, kteří chtějí děti, by se měli vzít (Q4c)		0,732		
Pro pár je dobrá zkušenost společně bydlení předtím než se vezmou (Q4f)		-0,722		0,359
Lidé v manželství jsou obecně šťastnější než svobodní (Q4a)		0,661		0,366
Je lepší mít špatné manželství, než žádné (Q4b)		0,445		
Muži by se měli více podílet na péči o děti, než doposud (Q2d)			0,896	
Muži by měli více pomáhat s péčí o domácnost, než je tomu doposud (Q2c)			0,877	
Lidé, kteří nikdy neměli děti, vedou prázdný život (Q5b)				0,719

	Extrahované faktory			
	Ženy by měly být doma s dětmi	Manželství jako smysl života	Muži by měli být více nápomocní při péči o děti a domácnost	Děti jako životní radost
Sledování, jak děti rostou je největší životní radostí (Q5a)				0,651
Podíl vysvětlené variability	18,70%	17,50%	11,62%	10,30%

Zdroj: The International Social Survey Programm, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na první faktor nemá statisticky významný vliv ani pohlaví respondenta ani jeho věk. Na všechny ostatní faktory má vliv věk i pohlaví respondenta. Statistická významnost byla testována na hladině 0,05 %. V datech za Norsko nebyly k dispozici údaje za počet dětí, proto nelze testovat rozdíly mezi bezdětnými respondenty a respondenty s dětmi.

Faktorovou analýzou byly vyextrahovány čtyři faktory. První faktor je sycen pěti proměnnými a vysvětluje celkovou variabilitu z 18,7 %. Proměnné korelují s názorem, že ženy by měly zůstat doma s dětmi. Tento faktor negativně sytí proměnná s tvrzením, že pracující matka může vytvořit stejně vřelý vztah se svými dětmi jako matka v domácnosti. V tomto faktoru to má tedy význam, že pracující matka nemůže vytvořit stejně vřelý vztah. Tvrzení, které tento faktor sytí nejvíce, je proměnná „Předškolní dítě pracující matky na plný úvazek pravděpodobně trpí“. Další položka obsahuje tvrzení, že dokonce trpí celá rodina. Dvě další proměnné obsahují postoj, že být ženou v domácnosti je stejně naplňující, jako práce za mzdu a je to ve skutečnosti to, co ženy opravdu chtějí. S tímto faktorem nejvíce souhlasí nejstarší respondenti a platí, že čím mladší respondent je, tím méně s tímto názorem souhlasí. S faktorem souhlasí také více muži, než ženy. Statistické rozdíly mezi jednotlivými skupinami byly velmi malé.

Druhý faktor obsahuje pět proměnných, které vysvětlují celkovou variabilitu z 17,5%. Těchto pět proměnných charakterizuje manželství jako smysl života. Negativně se tento faktor staví ke svobodným lidem a soužití bez manželství ať už se jedná o kohabitaci nebo soužití „na zkoušku“ před svatbou. Jedno z tvrzení obsahuje postoj, že by lidé měli mít sňatek dříve, než v životě se narodí děti. Tento faktor obsahuje také proměnnou, která označuje lidi v manželství za všeobecně šťastnější a také, že špatné manželství je lepší volbou, než nemít manželství žádné. Tento faktor podporují více muži a respondenti v nejstarší věkové skupině. Nejméně s tímto faktorem souhlasí respondenti ve věkové skupině 25 – 34 let.

Třetí faktor vysvětluje celkovou variabilitu dat z 11,6% a je sycen proměnnými, které ve svém významu obsahují postoj, že muži by se měli více zapojit do pomoci s domácností a s péčí o děti. S třetím faktorem souhlasí nejvíce starší respondenti ve věku 45 – 54 let a věková skupina 25 – 34 let s ním souhlasí nejméně. Více s ním také souhlasí ženy než muži.

Poslední faktor u Norska vysvětluje 10,3% celkové variability v datech a je sycen dvěma proměnnými. Tyto proměnné podporují názor, že děti jsou smyslem života. Faktor tvoří proměnná korelující s postojem, že děti jsou smyslem života a ten, kdo děti nemá, vede prázdný život. S tímto faktorem více souhlasí muži a nejstarší respondenti. Nejméně s faktorem souhlasí respondenti z nejmladší věkové skupiny v datech.

6.2.8 Zhodnocení

V rámci výzkumného šetření ISSP byl faktorovou analýzou v každé z analyzovaných zemí vyextrahován určitý počet faktorů a pomocí průměrových indexů a analýzy rozptylu bylo zjištěno, jak se jednotlivé rozdíly realizují dle pohlaví respondentů, jejich věku a počtu dětí. Protože počet dětí byl zjišťován (z analyzovaných zemí) jen v České republice a Maďarsku, byl u zhodnocení ostatních zemí uveden rozdíl jen v rámci pohlaví a věku.

V České republice zastupovali liberální postoje, hodnoty a normy většinou nejmladší respondenti do 24 let věku. Výrazně více souhlasili s nesezdaným soužitím mezi mužem a ženou, než tomu bylo u starších respondentů. Čím je respondent v tomto výzkumném šetření v České republice starší, tím méně s nesezdaným soužitím souhlasí. S nemanželským svazkem také více souhlasili bezdětní. Rodiny s dětmi podporují tradiční hodnoty, postoje a normy. Podporují názor, že děti a manželství jsou smyslem a cílem života a také se negativně staví k zaměstnání žen. Z výsledku je patrné, že respondenti s dětmi si myslí, že rodina trpí, pokud matka pracuje. Tento postoj podporují více i muži a výrazně také respondenti, kteří jsou nejstarší. Nesouhlasí s ním výrazně nejmladší věková skupina respondentů. Respondenti s dětmi, ženy a věková skupina 24 – 34 let také podporuje postoj, že muži by měli být více nápomocni při péči o děti a domácnost.

I na Slovensku se výsledky diferenciovaly v rámci věku. Nejmladší respondenti vyjadřovali liberální postoje především k nesezdanému soužití. Nemanželské soužití naopak nepodporovali respondenti, kteří byli starší 55 let. Platí, že čím starší respondent byl, tím méně s nemanželským soužitím muže a ženy souhlasil. Tradiční postoje, hodnoty a názory podporovaly především starší a nejstarší respondenti. Starší a nejstarší respondenti souhlasili s dětmi jako životním cílem a radostí. Starší respondenti také nepodporují zaměstnání žen, naopak by podle nich měla být žena doma a pečovat o děti a domácnost. S těmito postoji nejméně souhlasili nejmladší respondenti a více s nimi souhlasily ženy. Rozdíly v rámci pohlaví však byly velmi malé.

V Maďarsku se velmi výrazně projevil postoj k manželství jakožto jediné správné životní cestě. Lze pozorovat postoj, že člověk by měl žít v manželství za každou cenu (i za cenu špatného manželství) především v nejstarší věkové skupině. Nejméně s ním souhlasí věková skupina do 24 let. Častěji jej podporují také ženy a respondenti s dětmi. Maďarské ženy v celku vyjadřovaly spíše tradiční postoje a normy. Maďarské ženy souhlasily s tím, že manželství, domácnost a děti jsou životním cílem a cestou, kterou by se měla žena ubírat. Myslí si také, že rodina pracující matky trpí. S tradičním postojem souhlasí také respondenti s dětmi a nejstarší věková skupina respondentů. Zároveň však ženy souhlasí s tím, že by muži měli více ženám pomáhat s výchovou dětí a péčí o domácnost. Stejný názor mají i respondenti bez dětí.

Dle věku lze sledovat rozdíly i v Bulharsku. Nejstarší respondenti zde zastávali spíše tradiční postoje. Nejméně souhlasili se společným soužitím muže a ženy pokud nejsou manželi. Naopak nejvíce s novodobou formou soužití souhlasili nejmladší respondenti do 24 let. Respondenti starší 55 let nesouhlasili se zaměstnáním ženy. Žena by dle nejstarších respondentů měla být spíše doma s dětmi, protože rodina zaměstnané ženy trpí. Dle věku se také diferencioval postoj k manželství a dětem jakožto životnímu cíli a smyslu. Postoje se diferenciovaly i podle věku. Muži méně podporují zaměstnání ženy a myslí si, že děti a

domácnost by měly být životním cílem ženy. Muži jsou však více liberální k nesezdanému soužití. Ženy si myslí, že by měli muži více pomáhat s péčí o domácnost.

V Nizozemsku se nejmladší respondenti vyjádřili spíše k liberálnímu postoji k nesezdanému soužití. Nejstarší respondenti s nesezdaným soužitím naopak nesouhlasili. Nejstarší respondenti se celkově vyjadřovali spíše k tradičním postojům, hodnotám a normám. Ženy by dle respondentů ve věku 55 a více neměly být zaměstnány, ale měly by zůstat doma s dětmi. Označují také manželství jako smysl života. Zároveň však souhlasí, že muži by měli být více nápomocni při péči o děti a domácnost.

V severských zemích Norsku a Švédsku nestarší respondenti a muži souhlasili spíše s tradičními postoji, hodnotami a normami. Výrazně více souhlasili v obou zemích s postojem, že manželství je smysl života a že děti jsou životní radost a cíl. Nejstarší respondenti a muži také více souhlasili, že ženy by měly být doma a pečovat o děti a domácnost. Nejmladší věková skupina do 24 let souhlasila s postojem, aby žena zůstala doma s dětmi, výrazně méně, stejně tak méně souhlasila s tím, že manželství a děti jsou smyslem života. Ženy a druhá nejstarší věková skupina se vyjádřila souhlasně k názoru, že muži by měli být více nápomocní při péči o muže a ženy.

6.3 Eurobarometer

V rámci šetření mezinárodního evropského výzkumného projektu Eurobarometer bylo zkoumáno faktorovou analýzou celkem 10 položek a týkají se podmínek, které berou respondenti v potaz při rozhodování, zda mít, či nemít děti. Podobu dotazníku lze sledovat na přiloženém obrázku. Výsledky faktorové analýzy jsou prezentovány pro jednotlivé země v tabulkách č. Pořadí extrahovaných faktorů nebylo ve všech studovaných zemích stejné. Eurobarometer zkoumá postoje a názory na různá témata u zemí, kteří jsou členy nebo kandidáty na vstup do Evropské unie. Protože Bulharsko v době konání dotazníku členem nebylo, nejsou data za Bulharsko v analýze zařazena. V datech také chybí údaje za Norsko, které není členem Evropské unie.

Obr. 25 - Česká verze dotazníku ISSP - baterie výroků o podmínkách, které jsou důležité při založení nebo rozšíření rodiny, 2006

QC10	Jak jsou podle Vás důležité následující podmínky při rozhodování o tom, zda mít či nemít děti?					
Předložte kartu QC10.						
	Nabídněte.	Velmi důležité	Spíše důležité	Spíše nedůležité	Zcela nedůležité	Neví, bez odpovědi [NENABÍZ E JTE]
(582)	1 Finanční situace	1	2	3	4	5
(583)	2 Podmínky zaměstnání na straně ženy	1	2	3	4	5
(584)	3 Podmínky bydlení	1	2	3	4	5
(585)	4 Zdravotní stav ženy	1	2	3	4	5
(586)	5 Partneři se na sebe mohou spolehnout	1	2	3	4	5
(587)	6 Podmínky zaměstnání na straně muže	1	2	3	4	5
(588)	7 Zdravotní stav muže	1	2	3	4	5
(589)	8 Dostupnost péče o děti	1	2	3	4	5
(590)	9 Možnost odejít na mateřskou nebo rodičovskou dovolenou	1	2	3	4	5
(591)	10 Náklady spojené s dětmi	1	2	3	4	5

Zdroj: Databáze Gesis

6.3.1 Česká republika

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,829 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) byly extrahovány dva faktory, které dohromady vysvětlily 49,9 % variability obsažené v datech. Jelikož však podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu prvním a druhým faktorem. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 18 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z Eurobarometer v České republice, 2006

	Extrahované faktory	
	Pracovní a sociální podmínky	Fyziologické a partnerské podmínky
Náklady vynaložené na děti	0,787	
Finanční situace rodiny	0,746	
Pracovní situace matky	0,694	

	Extrahované faktory	
	Pracovní a sociální podmínky	Fyziologické a partnerské podmínky
Dostupnost péče o děti	0,600	
Podmínky k bydlení	0,550	0,358
Možnost využít mateřské nebo rodičovské dovolené	0,528	
Zdraví matky		0,761
Zdraví otce		0,739
Podpora ze strany partnera		0,655
Pracovní situace otce	0,408	0,554
Podíl vysvětlené variability	28,25%	21,65%

Zdroj: Eurobarometer, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Nebyla nalezena žádná statistická významnost ani u prvního ani u druhého faktoru mezi rozdíly v odpovědích mezi zkoumanými skupinami respondentů. Statistická významnost byla testována na hladině 0,1 %.

První faktor je sycen proměnnými, které vyjadřují, že důležité při rozhodnutí, zda mít či nemít děti, jsou sociální podmínky rodiny nebo páru. Tento faktor je sycen proměnnými, které souvisí s financemi, bydlením a dostupností péče o děti. Faktor zachytil i proměnné, které souvisí s pracovní situací matky, možností odejít na mateřskou či rodičovskou dovolenou, nebo dostupnost péče o děti. Jsou to tedy položky, které mají umožnit rodičům skloubit pracovní a rodinnou část života. Nejvíce tento faktor sytí proměnná vyjadřující důležitost nákladů vynaložených na děti, druhá je finanční situace rodiny. Nejvíce rozhodující je tedy finanční stránka. První faktor vysvětluje 28,25% celkové variability. S prvním faktorem, který označuje, že důležité pro rozhodnutí „mít děti“ jsou finanční a sociální podmínky souhlasí nejvíce nejmladší respondenti. Nejméně s faktorem souhlasí respondenti ve věku 35 až 44 let tedy ti, u kterých lze předpokládat, že rozhodnutí, zda mít či nemít děti již ve svém životě museli v minulosti učinit. S tímto faktorem souhlasí také více ženy než muži a více také bezdětní respondenti. Lze však pozorovat jen velmi malé rozdíly mezi skupinami respondentů.

Druhý faktor je sycen proměnnými, které vyjadřují především fyziologické předpoklady k rodičovství. Patří sem položky, které vyjadřují, že důležité pro rozhodnutí, zda mít, či nemít děti, je zdraví matky i otce. Tyto proměnné sytí faktor nejvíce. Faktor je sycen i položkou

s důležitostí podpory ze strany partnera. Pokud partner nesouhlasí s rozhodnutím „mít děti/nemít děti“, stává se jeho rozhodnutí také fyzickou překážkou k tomu mít děti. Druhý faktor je syčen i položkou vyjadřující důležitost pracovní situace otce. Tato položka však výrazně sytí i faktor první. Při následné analýze proto nebude použit. Druhý faktor vysvětluje 21,65% celkové variability. U tohoto faktoru nelze nalézt výrazné rozdíly mezi věkovými skupinami, nejvíce však s faktorem souhlasí věková skupina 25 až 34 letých respondentů. S faktorem také souhlasí více muži a respondenti s dětmi. V rámci všech skupin však lze pozorovat jen velmi malé rozdíly.

6.3.2 Slovensko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,822 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) byly extrahovány dva faktory, které dohromady vysvětlily 52,07 % variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu prvním a druhým faktorem. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 19 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z Eurobarometer ve Slovensku, 2006

	Extrahované faktory	
	Pracovní a sociální podmínky	Fyziologické a partnerské podmínky
Dostupnost péče o děti	0,746	
Pracovní situace matky	0,740	
Možnost využít mateřské nebo rodičovské dovolené	0,677	
Náklady vynaložené na děti	0,675	
Finanční situace rodiny	0,577	
Podmínky k bydlení	0,510	0,378
Zdraví matky		0,816
Zdraví otce		0,815

	Extrahované faktory	
	Pracovní a sociální podmínky	Fyziologické a partnerské podmínky
Podpora partnera		0,663
Pracovní situace otce		0,637
Podíl vysvětlené variability	27,67%	24,40%

Zdroj: Eurobarometer, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na první faktor nemá statisticky významný vliv pohlaví, věk ani bezdětnost/dětnost. Na druhý faktor má statisticky významný vliv pohlaví respondenta. Statistická významnost byla testována na hladině 0,1 %.

I na Slovensku byly pomocí faktorové analýzy vyextrahovány dva faktory. První opět vyjadřuje důležitost sociálních podmínek při rozhodování, zda partneři budou mít děti. Tentokrát je však faktor nejvíce sycen proměnnou, která vyjadřuje důležitost dostupnosti péče o děti a pracovní situace matky. Dále tento faktor sytí proměnná možnosti využít mateřskou či rodičovskou dovolenou. Náklady na děti a finanční situace tento faktor sytí také, ale méně, než je tomu v České republice. Do tohoto faktoru patří i bytová situace rodiny, ale tento faktor sytí o druhý faktor, sytí je však poměrně slabě a proto bude do analýzy zařazen v tomto faktoru. S tímto faktorem souhlasí nejvíce opět respondenti z nejmladší věkové skupiny do 24 let. Více s ním souhlasí také ženy. Více s faktorem souhlasí bezdětní respondenti. Ani jeden z rozdílů však není statisticky významný. Tento faktor vysvětluje 27,67% variability.

Druhý faktor je sycen zdravím matky a otce. Tyto proměnné faktor sytí opravu silně. Dále je faktor tvořen proměnnou, která vyjadřuje důležitost podpory partnera. I zde se vyskytuje proměnná důležitost pracovní situace otce. S druhým faktorem nejvíce souhlasí věková skupina respondentů mezi 25 a 34. rokem života. Nejméně s faktorem souhlasí nejmladší věková skupina slovenských respondentů. Rozdíly jsou jen málo významné. S faktorem také více souhlasí ženy a respondenti s dětmi. Mezi bezdětnými a respondenty s dětmi byli nalezeny jen malé rozdíly. Tento faktor vysvětluje 24,40% celkové variability.

6.3.3 Maďarsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,858 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) byly extrahovány tři faktory, které dohromady vysvětlily 68,65 % variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu prvním a druhým faktorem. Protože dva faktory vysvětlují celkovou variabilitu obsaženou v datech z 58,5% byly přijaty k analýze dva. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 20 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z Eurobarometer v Maďarsku, 2006

	Extrahované faktory
--	---------------------

	Fyziologické a partnerské podmínky	Pracovní a sociální podmínky
Zdraví matky	0,868	
Zdraví otce	0,857	
Podpora partnera	0,817	
Podmínky k bydlení	0,667	0,403
Dostupnost péče o děti		0,740
Pracovní situace matky		0,702
Možnost využít mateřské nebo rodičovské dovolené		0,700
Náklady vynaložené na děti		0,655
Finanční situace rodiny		0,590
Pracovní situace otce	0,456	0,510
Podíl vysvětlené variability	30,22%	28,28%

Zdroj: Eurobarometer, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na první faktor nemá statisticky významný vliv pohlaví, věk ani bezdětnost/dětnost. Na druhý faktor také nemá statisticky významný vliv pohlaví, věk ani dětnost respondente. Statistická významnost byla testována na hladině 0,1 %.

První faktor, který vznikl použitím faktorové analýzy na maďarských datech je faktor, který vyjadřuje důležitost fyziologického stavu otce i matky a také důležitost podpory ze strany partnera. Všechny tyto proměnné sytí faktor velmi silně, nejvíce položka zdraví matky. Tento faktor je syčen i položkou potřeby podmínek k bydlení. Faktor však sytí výrazně méně, než je tomu u ostatních položek. Protože svých charakterem nevyhovuje proměnným prvního faktoru a navíc výrazně sytí i druhý faktor nebude na něj v analýze brán zřetel. Tento faktor vysvětluje 30,22% z celkové variability obsažené v datech. Mezi analyzovanými skupinami respondentů existují jen velmi malé rozdíly. Nejvíce s prvním faktorem v Maďarsku souhlasí respondenti ve věku 25 až 34 let, nejméně nejstarší zkoumaná věková skupina respondentů ve věku 55 let a více. Více s faktorem souhlasí ženy a bezdětní. Rozdíly jsou jen málo statisticky významné.

Druhý faktor vysvětluje 28,28% z celkové variability v datech a sytí jej celkem sedm proměnných. Nejvýrazněji jej sytí proměnná dostupnosti péči o děti, pracovní situace matky a možnosti využít rodičovskou nebo mateřskou dovolenou. V tomto faktoru se zachytila i proměnná vyjadřující důležitost nákladů vynaložených na děti a finanční situace rodiny. Vyjadřuje tedy sociální a pracovní podmínky důležité při volbě založení nebo rozšíření rodiny. Přestože se ve druhém faktoru zachytila i proměnná významu pracovní situace otce, nebude na ní v další analýze brán zřetel, protože sytí faktor relativně málo a téměř stejnou měrou sytí i faktor první. S druhým faktorem souhlasí nejvíce respondenti ve věkové skupině 35 až 44 let a respondenti z nejmladší věkové skupiny. I s tímto faktorem trochu více souhlasí ženy a bezdětní respondenti. Rozdíly v rámci skupin jsou však statisticky nevýznamné.

6.3.4 Estonsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,879 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) byly extrahovány dva faktory, které dohromady vysvětlily 53,22% variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu prvním a druhým faktorem. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 21 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z Eurobarometer v Estonsku, 2006

	Extrahované faktory	
	Sociální a pracovní podmínky	Fyziologické podmínky a podpora partnera
Finanční situace rodiny	0,793	
Náklady vynaložené na děti	0,749	
Pracovní situace matky	0,715	
Podmínky k bydlení	0,612	0,376
Dostupnost péče o děti	0,544	0,390
Možnost využít mateřské nebo rodičovské dovolené	0,441	0,434
Zdraví otce		0,808

	Extrahované faktory	
	Sociální a pracovní podmínky	Fyziologické podmínky a podpora partnera
Zdraví matky		0,739
Pracovní situace otce		0,663
Podpora partnera		0,647
Podíl vysvětlené variability	27,17%	26,05%

Zdroj: Eurobarometer, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na první faktor má vliv věk a pohlaví respondenta. Na druhý faktor má vliv věk a dětnost respondenta. Těsně byla přijata nulová hypotéza o neexistenci rozdílů mezi skupinami u pohlaví respondenta. Statistická významnost byla testována na hladině 0,1 %.

První faktor je tvořen šesti položkami, které zachycují důležitost sociálních finančních a pracovních podmínek k založení rodiny. Jsou to tedy proměnné, které založení rodiny přímo neznemožňují, ale jejich význam respondenti při rozhodnutí založit nebo rozšířit rodiny přesto zmiňují. Nejvýrazněji tento faktor sytí položky, které se týkají finanční situace rodin a nákladů na děti. Nejdůležitější je tedy pro respondenty v rámci prvního faktoru to, zda jsou finančně zabezpečeni a zda se zvládnou vypořádat se zátěží, které na rodinný rozpočet dítě má velký vliv. Dalšími proměnnými, které sytí tento faktor jsou podmínky k bydlení, dostupnost péče o děti a možnost využít mateřskou nebo rodičovskou dovolenou. Všechny tyto proměnné však zároveň výrazně sytí i faktor druhý. Až na poslední zmiňovanou proměnnou budou v analýze použity v rámci tohoto faktoru všechny proměnné. První faktor vysvětluje 27,17% z celkové variability obsažené v datech. V byly sice pomocí analýzy rozptylu nalezeny statisticky významné rozdíly mezi zkoumanými skupinami, ale reálné rozdíly mezi indexy byly velmi nízké. Z věkových skupin nejvíce souhlasí s faktorem respondenti ve věku 25 až 34 let, nejméně věková skupina 35 až 44 let. Více s faktorem souhlasí ženy a respondenti s dětmi.

Druhý faktor vysvětluje 26,05% z celkové variability v datech. Druhý faktor sytí proměnné vyjadřující důležitost zdravotního stavu otce a matky při založení, nebo rozšíření rodiny. Proměnná zdraví otce přitom sytí faktor nejvíce. V tomto faktoru se zachytily i proměnné podpory partnera a důležitost pracovní situace otce. Protože tento faktor vyjadřuje opravdu základní podmínky k založení nebo rozšíření rodiny, lze usuzovat, že estonští respondenti považují pracovní podmínky otce za značně důležitou. Ani u druhého faktoru nebyly nalezeny výrazné rozdíly v indexech souhlasu dle věku. S faktorem nejvíce souhlasí druhá nejstarší věková skupina 45 až 54 letých respondentů, nejméně s ním souhlasí nejmladší věková skupina do 24 let věku. S faktorem souhlasí více ženy, než muži (rozdíl není dle analýzy rozptylu statisticky výrazný). Co se počtu dětí týče, lze pozorovat rozdíly mezi respondenty s dětmi a bez dětí. Respondenti s dětmi s faktorem souhlasili více než bezdětní respondenti.

6.3.5 Nizozemí

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,910 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) byly extrahovány dva faktory, které dohromady vysvětlily 65,43% variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu prvním a druhým faktorem. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 22 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z Eurobarometer v Nizozemsku, 2006

	Extrahované faktory	
	Podmínky otce a finanční podmínky	Přízpůsobení zaměstnání
Zdraví otce	0,815	
Pracovní situace otce	0,787	
Podpora partnera	0,779	
Zdraví matky	0,768	
Podmínky k bydlení	0,749	
Finanční situace	0,695	
Náklady vynaložené na děti	0,593	0,441
Dostupnost péče o děti		0,869
Možnost využít mateřské nebo rodičovské dovolené		0,847
Pracovní situace matky	0,423	0,591
Podíl vysvětlené variability	41,43%	24,01%

Zdroj: Eurobarometer, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na první faktor nemá vliv věk, pohlaví ani počet dětí respondenta. Na druhý faktor má vliv věk, pohlaví i dětnost respondenta. Statistická významnost byla testována na hladině 0,1 %.

První faktor je tvořen sedmi proměnnými, které vysvětlují celkovou variabilitu v datech z 41,43%. Tento faktor tedy pokrývá značnou část variability. Je tvořen proměnnými, které vyjadřují důležitost existenčních a vhodných životních podmínek k založení či rozšíření rodiny. Nejvíce tento faktor sytí položka důležitosti zdraví a pracovní situace otce. Následuje je podpora partnera a zdraví matky. Dále je faktor syčen proměnnými, které vyjadřují důležitost finanční zabezpečenosti rodiny, jelikož výchova dětí je nákladná. V tomto faktoru se zachytila i proměnná označující za důležité i dostupné bydlení. S prvním faktorem nejvíce souhlasí nejmladší věková skupina respondentů a nejméně s ním souhlasí respondenti ve věku 45 až 54 let (statistická významnost rozdílu je však velmi nízká). V rámci pohlaví lze pozorovat jen velmi malé rozdíly, ale více s faktorem souhlasí ženy, než muži. Ani mezi bezdětnými respondenty a respondenty s dětmi nelze nalézt velké rozdíly, ale více s faktorem souhlasí bezdětní.

Druhý faktor je syčen spíše položkami, které vyjadřují možnost přizpůsobení se v pracovní sféře příchodu nového člena rodiny. Potřebné je vhodně spojit pracovní a rodinnou sféru. Potřebné jsou k tomu právě zachycené proměnné dostupnosti péče o děti, možnost využít mateřskou nebo rodičovskou dovolenou a pracovní situace matky. Tento faktor vyjadřuje 24,01% celkové variability v datech. S tímto faktorem nejvíce opět souhlasí nejmladší věková skupina a nejméně věková skupina 45 až 54 let. Rozdíl je zde výrazný. V rámci pohlaví s faktorem více souhlasí ženy a více s ním souhlasí také bezdětní respondenti. Pro mladé bezdětné nizozemské ženy lze tedy říci, že je pro ně důležité, jaká bude možnost skloubit pracovní a rodinnou sféru jejich života a bude tak zásadní při rozhodování, zda založí, nebo rozšíří svou rodinu.

6.3.6 Švédsko

Vhodnost použití faktorové analýzy potvrdila Kaiser-Meyer-Olkinova (KMO) míra, která dosáhla hodnoty 0,861 z intervalu $<0;1>$. Bartlettův test sféricity se signifikancí 0,00 rovněž potvrdil vhodnost použití faktorové analýzy. Metodou hlavních komponent a na základě Kaiserova pravidla (vlastní číslo větší než 1) byly extrahovány dva faktory, které dohromady vysvětlily 55,19% variability obsažené v datech. Podle sutinového grafu (scree plot) došlo k největšímu poklesu prvním a druhým faktorem. Jako důležité byly brány proměnné, jejichž korelační koeficient s daným faktorem byl vyšší než 0,35.

Tab. 23 - Výsledky faktorové analýzy baterie výroků z Eurobarometer v e Švédsku, 2006

	Extrahované faktory	
	Pracovní a finanční podmínky	Zdraví a podpora partnera
Náklady vynaložené na děti	0,754	
Dostupnost péče o děti	0,752	

	Extrahované faktory	
	Pracovní a finanční podmínky	Zdraví a podpora partnera
Finanční situace	0,706	
Pracovní situace matky	0,638	
Možnost využít mateřské nebo rodičovské dovolené	0,616	
Podmínky k bydlení	0,568	0,389
Zdraví otce		0,824
Zdraví matky		0,792
Podpora partnera		0,724
Pracovní situace otce	0,507	0,546
Podíl vysvětlené variability	30,91%	24,28%

Zdroj: Eurobarometer, vlastní výpočty pomocí programu SPSS

Poznámka: Analýza rozptylu prokázala, že na první faktor má vliv pohlaví respondenta. Na druhý faktor nemá vliv věk, pohlaví ani dětnost respondenta. Statistická významnost byla testována na hladině 0,1 %.

První faktor je tvořen šesti proměnnými, které vyjadřují důležitost materiální zabezpečení rodiny, možnosti skloubit rodinu a práci a také vhodných podmínek k bydlení. Podmínky k bydlení sytí faktor nejméně a zároveň sice sytí také druhý faktor, ale protože ne tak výrazně, bude do analýzy tato proměnná dále použita. Nejvíce faktor sytí právě náklady vynaložené na děti a dostupnost péče o děti. Respondenti tedy zřejmě posuzují, jak výrazně je založení nebo rozšíření rodiny omezi v pracovním procesu, jaký to bude mít vliv na jejich finanční situaci. Tento faktor vysvětluje téměř 31% celkové variability v datech. Více s tímto faktorem souhlasí ženy než muži. Zapříčinil to zřejmě fakt, že právě ženy jsou v páru těmi, kdo musí více investovat do výchovy dítěte ať už je to čas nebo oblast kariéry. Zřejmě i proto více kalkulují, než rodinu založí, nebo rozšíří. Více s faktorem souhlasí také bezdětní respondenti. I u nich se dá předpokládat větší kalkulace s omezeními, které by jim rodičovství do života vneslo. S faktorem také nejvíce souhlasí nejmladší věková skupina respondentů, kteří s faktorem výrazně více souhlasí, než ostatní věkové skupiny (dle analýzy rozptylu jsou však rozdíly statisticky nevýznamné).

Druhý faktor vyjadřuje důležitost zdravotního stavu obou rodičů a podporu ze strany partnera. Všechny tři proměnné jsou základní podmínkou pro založení rodiny a druhý faktor

syť velmi výrazně. V tomto faktoru se zachytila i proměnná vyjadřující důležitost při založení nebo rozšíření rodiny pracovní situaci otce. Protože však tato proměnná téměř stejně výrazně syť i první faktor, nebude na ní v analýze brán zřetel. Mezi pohlavím nelze nalézt výrazné rozdíly v souhlasu s faktorem, ale více s ním souhlasí nejmladší respondenti do 24 let věku. Ani pohlaví nebo dětnost neodhalili výrazné rozdíly. O trochu více s faktorem však souhlasí ženy.

6.3.7 Zhodnocení

V rámci výzkumného šetření Eurobarometer byly zkoumány podmínky, které respondenty vedou k rozhodnutí, zda založit (nebo rozšířit) svojí rodinu. Podmínky byly faktorovou analýzou rozděleny vždy na dva faktory a v rámci zemí se tyto faktory lehce měnily jak proměnnými, které obsahovaly, tak i pořadím, ve kterém se realizovaly. Pomocí indexů a analýzy rozptylu bylo zjištěno, jak se jednotlivé rozdíly realizují dle pohlaví respondentů, jejich věku a počtu dětí.

V České republice byly nalezeny jen velmi malé rozdíly mezi sledovanými skupinami respondentů. Pracovní a sociální podmínky však spíše zvažovali nejmladší respondenti, zatímco fyziologické podmínky jako je zdraví obou partnerů a podpora partnera zvažovala spíše věková skupina 25 – 34 let. Pracovní a sociální podmínky kam patří například dostupnost péče o děti, dostupnost bydlení nebo finanční a jiné náklady na děti volily jako důvod zvažování, zda založit (rozšířit) rodinu spíše ženy. Co se fyziologických a partnerských podmínek týče, tak nebyly nalezeny rozdíly mezi pohlavím. Fyziologické a partnerské podmínky také zvažovali spíše respondenti s dětmi. Bezdětní zvažovali spíše sociální, finanční a pracovní podmínky. Rozdíly mezi skupinami dle počtu dětí jsou však relativně malé.

I na Slovensku pracovní a sociální podmínky za důležité nejvíce označovali nejmladší respondenti. Více tyto podmínky také volily ženy a bezdětní (v rámci počtu dětí jsou rozdíly jen malé). I fyziologické a partnerské podmínky volily spíše ženy, problém zdravotního stavu a podpory partnera však více zvažovali respondenti s dětmi. Stejně jako v České republice i na Slovensku nebyly nalezeny velké rozdíly mezi věkovými skupinami, nejvíce ale zdraví a podporu partnera volila věková skupina 25 – 34 let.

V Maďarsku nebyly nalezeny výrazné rozdíly ani v jedné ze sledovaných skupin respondentů. Jak fyziologické a partnerské podmínky, tak pracovní a sociální podmínky však trochu více zhodnocují ženy a bezdětní. Věková skupina 25 – 34 let přitom sleduje více fyziologické a partnerské podmínky, zatímco věková skupina 35 – 44 let a věková skupina do 24 let věku sleduje spíše pracovní a sociální podmínky k založení (nebo rozšíření) rodiny.

V Estonsku nejvíce sledují jak fyziologické a partnerské podmínky, tak sociální a pracovní podmínky spíše ženy a respondenti s dětmi. Bezdětní a muži podmínky k založení rodiny spíše neřeší, nebo je považují za méně důležité. Fyziologické podmínky a podporu partnera považuje za důležité nejvíce věková skupina 25 – 34 let, nejméně 35 – 44 let. Problém zdravotního stavu nebo podpory partnera zvažuje nejméně nejmladší věková skupina a nejvíce druhá nejstarší skupina 45 – 54 let.

V kapitalistických zemích se více realizovaly finanční a pracovní podmínky k založení rodiny. V obou zemích s důležitostí těchto podmínek souhlasí nejmladší respondenti, zatímco nejméně s těmito podmínkami souhlasí věková skupina 45 – 54 let. V Nizozemsku se

realizovala i důležitost možnosti přizpůsobení zaměstnání. I tuto podmínku nejvíce zvažují nejmladší respondenti. Ve Švédsku je pro respondenty při založení (nebo rozšíření) rodiny důležité zdraví a podpora ze strany partnera. I tuto podmínku nejvíce zvažují nejmladší respondenti. V Nizozemsku nebyly nalezeny velké rozdíly mezi pohlavím a počtu dětí, ale u obou podmínek více souhlasí s důležitostí ženy a bezdětní respondenti. Ve Švédsku zvažují pracovní a finanční podmínky především ženy a bezdětní. U podmínky zdraví a podpory ze strany partnera nebyly nalezené významné rozdíly ani mezi pohlavím, ani mezi počty dětí, ale více souhlasily s důležitostí podmínek také ženy a bezdětní.

Závěr

V období po druhé světové válce ženy reagovaly na významné společenské změny, které zřejmě navždy změnily nejen jejich hodnoty a postoje, ale změnily celou společnost. Díky novým formám antikoncepce a novým příležitostem ženy více přemýšlejí o tom, kdy založí svou rodinu a zda vůbec. Tyto hodnotové změny byly zřejmě hlavní příčinou poklesu plodnosti v rámci celé Evropy.

Změnou vývoje plodnosti a bezdětnosti se zabývá právě tato práce. Hlavním cílem je zmapování úrovně plodnosti a bezdětnosti a porovnání mezi sledovanými státy Českou republikou, Slovenskem, Maďarskem, Bulharskem, Estonskem, Nizozemskem, Švédskem a Norskem. Zdrojem pro data byla Human Fertility database, data jsou tedy srovnatelná.

Hlavním poznatkem analýzy plodnosti ve sledovaném období po druhé světové válce je, že vývoj v post-socialistických státech je od států kapitalistických značně odlišný. V post-socialistických státech úhrnná plodnost klesala od konce druhé světové války až do poloviny let šedesátých. V této době lze také sledovat pokles průměrného věku při narození dítěte. V druhé polovině šedesátých let byl zaznamenán nárůst hodnot úhrnné plodnosti. Tento nárůst však není patrný ve vývoji konečné plodnosti. Úhrnná plodnost v socialistických státech stagnovala kolem hranice prosté reprodukce 20,1 dítěte na jednu ženu. Průměrný věk ženy při porodu tu života ženy nadále klesal. Možný vliv pro-populačních a rodinných opatření, které socialistický režim tedy přijal, zřejmě zafungoval jen dočasně, čemuž napovídá ne téměř nezměnná úroveň konečné plodnosti u generací, které v této době uskutečňovaly svou plodnost. Po rozpadu Sovětského svazu na konci 80. let a začátku 90. let se hodnoty úhrnné plodnosti začaly vlivem nových postojů a norem dramaticky snižovat. Vliv měl zřejmě i přestup k tržnímu hospodářství a vznik nových nejistot v životě jednotlivce i celé společnosti. Průměrný věk žen při narození dítěte začal také velmi rychle narůstat z hodnot kolem 24 let až na 27 let v období přechodu k novému tisíciletí. Pokles úhrnné plodnosti v post-socialistických státech trval i po přechodu do nového tisíciletí. V období po roce 2005 lze sledovat malý nárůst hodnot úhrnné plodnosti. Tento pokles je zřejmě jen dočasný, protože ukazatele konečné plodnosti ročníků žen, které se narodily v 60. letech a právě ukončují svou plodnost, naznačují dramatické snížení konečné plodnosti a průměrný věk matky při porodu dítěte stále narůstá.

V Kapitalistických zemích byl vývoj plodnosti odlišný. Po druhé světové válce pokles úhrnné plodnosti nenastal, naopak její hodnoty vzrostly a to jak u sledovaného Nizozemska, tak Švédska. Pokles je možné sledovat až během první poloviny šedesátých let. Pokles lze také zaznamenat u žen, které v této době uskutečňovaly svou reprodukci. V této době lze také

sledovat pokles průměrného věku při narození dítěte. Pokles úhrnné plodnosti je možné sledovat až do 1. poloviny 70. let 20. století. V tomto období lze sledovat začátek výrazného nárůstu průměrného věku matek při narození jejich dětí. V první polovině 70. let se průměrný věk matek v kapitalistických státech pohyboval kolem 27 let. Během druhé poloviny 80. let hodnoty úhrnné plodnosti v kapitalistických zemích lehce narostly (především v severských zemích Norsku a Švédsku). Nárůst byl však doprovázen stálým nárůstem průměrného věku ženy při narození dítěte. Nárůst byl vystřídán poklesem úhrnné plodnosti na začátku 90. let. Od druhé poloviny 90. let je možné sledovat mírný nárůst hodnot úhrnné plodnosti, lze však předpokládat, že tento nárůst je jen vlivem ročních trendů, protože v generační plodnosti lze u posledních sledovaných generací narozených v 70. letech 20. století sledovat spíše stagnaci nebo pokles hodnot konečné plodnosti. Nárůst průměrného věku přitom stále pokračuje, i když jeho intenzita se spíše snižuje a to jak v transverzálních, tak longitudinálních ukazatelích.

V rámci bezdětnosti bylo zjištěno, že vhodnějším ukazatelem pro analýzu je podíl bezdětných žen sestrojený na základě měr první kategorie, které berou v úvahu vliv pořadí narození dítěte. Opět lze sledovat výrazně odlišný vývoj v kapitalistických a post-socialistických zemích.

U tehdejších socialistických zemí se po prvotním vyrovnaném vývoji padesátých, šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých let, kdy se hodnoty podílu bezdětných pohyboval maximálně 12% , začal podíl bezdětných žen po pádu socialistického režimu prudce narůstat až na hodnoty dosahující rozmezí 20 % - 30 % (na základě měr první kategorie). Nárůst byl nejvíce patrný na Slovensku, v Maďarsku a v České republice. V Estonsku je patrný také značný nárůst, ale dosáhlo jen hodnot kolem 15%. Generační plodnost v post-socialistických státech České republiky, Maďarsku a Slovensku nezaznamenala příliš výrazné změny mezi generacemi žen narozenými mezi lety 1935 až 1960. Rozkolísaný vývoj konečné bezdětnosti žen lze sledovat však u Estonska a Bulharska. V Estonsku v roce 1960 konečná bezdětnost poklesla dokonce až na hodnoty téměř nulové. Od generace žen lze však sledovat taktéž prudký nárůst hodnot konečné bezdětnosti. Co se pravděpodobnosti narození prvního dítěte týče, tak si všechny post-socialistické státy udržovaly vysokou hodnotu kolem 90 – 95 % v celém poválečném období. Po pádu socialistického režimu se však tato pravděpodobnost dramaticky snížila. Největší pokles pravděpodobnosti narození prvního dítěte lze sledovat u Slovenska, které dosáhlo na pravděpodobnost 70 %. Od druhé poloviny prvního desetiletí nového tisíciletí lze sledovat lehký nárůst pravděpodobnosti narození dítěte prvního pořadí a pokles podílu bezdětných žen.

U kapitalistických zemí byl vývoj odlišný. U kapitalistických zemí Norsku, Švédsku a Nizozemsku nejdříve podíl bezdětných žen narůstal až do první poloviny 80. let. V polovině 80. let 20. století nastal pokles podílu bezdětných žen, který trval až do konce 80. let. U Nizozemí znamenal pokles podílu bezdětných žen (na základě měr první kategorie) z hodnot téměř 26 % na hodnoty nižší než 22%, U Švédska z hodnot 20% na téměř 13 %. V případě Norska máme dostupná data až od roku 1985, ale pokles je patrný. V Norsku podíl bezdětných žen poklesl na 14%. V 90. letech 20. století lze však opět zaznamenat nárůst podílu bezdětných žen ve všech sledovaných kapitalistických zemích. V této době lze také sledovat nárůst podílu bezdětných žen generací 40. let 19. století, které v 90. letech ukončovali svou plodnost. Po roce 2000 v Severských zemích podíl bezdětných žen opět klesal, v Nizozemsku stagnoval.

Co se pravděpodobnosti týče, tak se u všech sledovaných zemí pohybovala mezi 75 – 90 %. Od roku 2000 se pravděpodobnost narození dítěte prvního pořadí zvyšuje.

Po analýze bezdětnosti pomocí demografických ukazatelů, byly zkoumány postoje, hodnoty a normy k rodině, gender rolím a dětem v jednotlivých zemích pomocí faktorové analýzy baterií otázek z výzkumných šetření EVS, ISSP a Eurobarometer.

Nebyly nalezené výrazné rozdíly mezi postoji v jednotlivých zemích, ale byly nalezeny rozdíly v rámci zkoumaných skupin dle věku, pohlaví a počtu dětí respondenta.

V České republice respondenti bezdětní respondenti zastávali v případě EVS i ISSP liberální postoj k netradičním a nesezdaným soužitím, respondenti s dětmi naopak podporovali spíše manželství. Respondenti s dětmi také více podporovali tradiční postoje k rodině, roli ženy jakožto matky a pečovatelky v domácnosti. V rámci výzkumu ISSP dokonce označili rodinu pracující ženy jako trpící. Bezdětní respondenti v úvahách o založení rodiny zvažují hlavně pracovní a sociální podmínky. Zvažují tedy, jak dalece ovlivní děti jejich vlastní život (dle Eurobarometru). Česká republika se rozdělila v rámci postojů i dle věku. Mladší respondenti podporovali spíše liberální postoje k nesezdanému soužití, stejná práva a povinnosti mezi rozdělením úkolů mezi mužem a ženou a více také zvažovali podmínky, které jsou potřebné k založení rodiny. Starší respondenti zastávají spíše tradiční názor na rodinu, výchovu, zaměstnání žen a společné soužití. Co se pohlaví týče, tak muži více podporují netradiční novodobé formy soužití partnerů než ženy. Ženy zase více zvažují podmínky, které je vedou k založení rodiny.

Na Slovensku zastávají tradiční názory spíše muži a to především na zaměstnání žen. Dle mužů by měla být matka doma s dětmi, protože rodina trpí, pokud matka pracuje. Ženy na Slovensku více souhlasili s tím, že muži by měli více pomáhat s péčí o rodinu a domácnost. Slovenské ženy zastávají tradiční postoj k názoru, že děti a partnerství jsou smyslem života. Nesezdaná soužití však více podporují muži. Podmínky k založení rodiny i zde zvažují spíše ženy než muži. Liberální postoj k nesezdanému soužití na Slovensku mají spíše mladší respondenti, starší podporují manželský svazek a děti z něho vzešlé. Bezdětní respondenti mají na Slovensku především liberální postoje k nesezdanému soužití a souhlasí se spravedlivým rozdělením gender rolí v rodině.

V Maďarsku jsou názory a postoje silně rozdělené dle věku. Starší respondenti mají přitom výrazně více tradiční názory na zaměstnání žen, soužití partnerů a dětem. Mladší respondenti nesouhlasili především s názorem, že rodina pracující matky trpí a celkově měli spíše liberální postoje k formám rodiny a smyslu života. Zvláštností je, že v rámci ISSP vyšlo, že tradiční postoje zastávají spíše ženy a v rámci EVS, že tradiční postoje zastávají spíše muži. Tradiční postoje v Maďarsku zastávají také více bezdětní, než respondenti s dětmi a o trochu více také zvažují podmínky k založení rodiny.

V Bulharsku jsou více tradiční muži. Podporují děti jako smysl života a nepodporují zaměstnání žen. Žena by dle nich měla být doma s dětmi a pečovat o domácnost. Protikladné výsledky lze sledovat u zkoumání názoru na tradiční soužití, kde v rámci ISSP zastávali mužští respondenti spíše tradiční názory, kdežto v rámci EVS spíše tradiční formu – manželství. V Bulharsku více tradiční názory na výchovu dítěte, manželství a zaměstnání žen mají starší respondenti. Mladší podporují nesezdané soužití a spravedlivým rozdělením gender

rolí v péči o děti a péči o domácnost. Liberální postoje k nesezdanému soužití mají také bezdětní respondenti.

Starší respondenti v Estonsku mají spíše tradiční názory na formu soužití partnerů i zaměstnávání žen. Tradiční postoje mají také respondenti s dětmi, zatímco bezdětní jsou spíše liberální jak k netradičním formám soužití, tak k zaměstnání žen. Ženy v Estonsku zastávají tradiční rozdělení rolí v rodině, kdy muž pracuje, zatímco žena je doma s dětmi a pečuje o domácnost. Ženy v Estonsku také více zvažují podmínky k založení rodiny než muži. Podmínky zvažují také více respondenti s dětmi. Fyziologické podmínky a podpora partnera je důležitá spíše pro starší respondenty, zatímco mladší se spíše rozhodují podle sociálních a pracovních podmínek.

V Nizozemí se nejvíce projeví otázky týkající se zaměstnání ženy a rozdělení gender rolí v péči o děti a domácnost. Nejmladší respondenti podporují stejná práva a povinnosti obou partnerů a zaměstnávání žen. Nejmladší respondenti také více zvažují podmínky k založení rodiny a to jak pracovní podmínky, tak finanční. Zvláštností Nizozemska je, že v rámci výzkumu EVS nejmladší respondenti zastávali spíše konzervativní postoje k e společnému soužití, výchově a dětem, zatímco v rámci ISSP byli spíše liberální k novým formám. Co se pohlaví týče, tak ženy v Nizozemsku více zvažují podmínky pro založení rodiny a mají více liberální postoje k péči o děti, zaměstnání žen, smyslu života a rozdělení gender rolí v rodině než muži. Podmínky pro založení rodiny více zvažují bezdětní a bezdětní také mají více liberální postoje k rozdělení gender rolí.

Ve Švédsku muži nejvíce podporují konzervativní názory na výchovu dětí a častěji než ženy je označují jako smysl života. Konzervativní postoje mají také na zaměstnání žen a formě soužití partnerů. Ženy jsou více liberální, požadují stejná práva a povinnosti obou partnerů při výchově dětí a zaměstnání a požadují větší pomoc při péči o domácnost a děti ze strany partnera. Více tradiční názory mají také starší respondenti, ale v rámci šetření EVS byly zjištěny i u mladších respondentů hlavně co se týče společného soužití partnerů a dětem jakožto životnímu cíli. Výrazně konzervativnější jsou ve Švédsku muži a to jak v přístupu k dětem, zaměstnání žen i manželství. Ženy a bezdětní více než muži a respondenti s dětmi zvažují podmínky k založení rodiny a požadují stejná práva v rozdělení gender rolí v rodině. Více tradiční názory vyznávají také respondenti s dětmi, především co se týče k zaměstnání žen a přístupu k rodině.

Poslední analyzovanou zemí je Norsko. V Norsku mají starší respondenti spíše tradiční postoje k zaměstnání žen, společnému soužití manželů a dětem jako smyslu života. V rámci EVS však vyšlo, že tradiční postoj k manželství a dětem není cizí ani mladším respondentům. Více konzervativní jsou také muži a to jak k zaměstnání žen, kdy by podle nich měla být žena doma s dětmi, tak smyslu života v podobě manželství a dětí. Ženy vyjadřovaly více liberální postoje k nesezdaným formám soužití a s větší podporou mužů při péči o děti a domácnost. Zajímavostí je, že bezdětní respondenti sice podporují liberální postoj k zaměstnání ženy a novodobým soužitím, ale partnerství a děti podle nich zůstávají hlavním smyslem života.

Z výsledků všech zemí je tedy patrné, že bezdětní zastávají spíše liberální postoje k novým formám soužití, k výchově dětí a zaměstnání žen. Podporují také spravedlivé rozdělení gender rolí. Bezdětní respondenti také více zvažují sociální, finanční a pracovní podmínky, než respondenti s dětmi. Lze tedy říci, že více zvažují, zda a v jaké míře založením rodiny budou

nucení omezit svůj život. Více liberální postoje mají mezi všemi zeměmi také ženy, zatímco muži zastávají postoje spíše konzervativní. Více konzervativní a podporující tradiční formu rodiny se projeví také starší respondenti.

Bezdětnost je fenomén, který byl badateli i veřejností zaznamenán teprve nedávno a teprve se dostává do popředí společenského zájmu. Vzhledem k vývoji bezdětnosti a jejímu očekávanému růstu si však zaslouží pozornost mnohem větší. Vždyť bez dětí, není žádná budoucnost.

Seznam použité literatury

Abortion policy in Norway: United nations. [online]. [cit. 2014-08-18]. Dostupné z WWW: <http://www.un.org/esa/population/publications/abortion/profiles.htm>

BAGUSAT, CH., RUPP, M. 2009. Eine Zukunft ohne Kinder. In Zeitschrift für Familienforschung, Sonderheft Nr. 6: Zukunft der Familie: Prognosen und Szenarien, 2009. s. 213–236.

Centrální statistický úřad Maďarska. Dostupné z WWW: <https://www.ksh.hu/?lang=en>

DUDOVÁ, R. 2009. Interrupce v socialistickém Československu z foucaultovské perspektivy. Gender, rovné příležitosti, výzkum. 2009, roč. 10, 1/2009. Dostupné z WWW: http://www.genderonline.cz/uploads/a77283b65d2e3a466e00fef691c4b9182bcf7a18_interrupce-v-socialistickem-ceskoslovensku.pdf

DUNSON, DB, COLOMBO B, BAIRD DD, "Changes with Age in the Level and Duration of Fertility in the Menstrual Cycle," Human Reproduction, May 2002: 17(5):1399-403.

Eurobarometer 65.1 The Future of Europe, Transborder Purchases in the European Union, and Family Planning. 2006. Datový soubor: Eurobarometer 65.1 (2006). Dostupné také z WWW: <http://info1.gesis.org/dbksearch18/SDesc2.asp?no=4505&ll=10&af=&nf=1&db=e&search=Eurobarometer&search2=¬abs=>.

Eurobarometer 65.1 The Future of Europe, Transborder Purchases in the European Union, and Family Planning. 2006. Dotazník: Eurobarometer 65.1 (2006). Dostupné také z WWW: <http://www.gesis.org/?id=1218>.

European Values Study. 2010. Datový soubor European Values Study 2008 (4. vlna), 2010. Dostupné také z WWW: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/evs/data-and-downloads/>. European Values Study. Dostupné z WWW: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>.

European Values Study.2008.Dotazník EVS 2008: Czech Republic Field Questionnaire 2008, 2008. Dostupné také z WWW: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/evs/data-and-downloads/>.

HAMPLOVÁ, D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2003. ISBN 80-7330-040-0.

HAŠKOVÁ, H. 2010. Fenomén bezdětnosti. Praha: Slon, 2009, 264 s. ISBN 978-80-7419-020-9.

HIGHWAY, T. a kol.2010.Být či nebýt otcem – o životě bez dětí. Praha: Volvoxglobator. 2010.

History of the ISSP. In: ISSP International Social Survey Programme [online]. 2010 [cit. 2014-08-18]. Dostupné z:<http://www.issp.org/page.php?pageId=216>

HODOVNÍKOVÁ, I. 2012. Bezdětnost v České republice, Spolkové republice Německo a Rakousku. Diplomová práce. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Katedra demografie a geodemografie. 2012

Human fertility database. Dostupné z WWW: <http://www.humanfertility.org>.

CHESNAIS, J. C. (1996) „Fertility, family and social policy in contemporary Western Europe.“ Population and Development Review 22 (4): 729-739.

CHESNAIS, J. C. (1998) „Below replacement fertility in European Union.“ Review of Population and Social Policy 7: 83-101.

IPPF 2007 - International Planned Parenthood Federation – IPPF. 2007. Abortion Legislation in Europe [online]. Belgium, Brussels: IPPF European Network, 2007, [cit. 2013-07-10]. Dostupný z WWW: http://www.ippfen.org/NR/rdonlyres/2EB28750-BA71-43F8-AE2A-8B55A275F86C/0/Abortion_legislation_Europe_Jan2007.pdf.

JUŘIČKOVÁ, L. 2005. Bezdětnost v České republice. Disertační práce. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy. 2005.

KOCOURKOVÁ, J. akademický rok 2011 – 12a. Asistovaná reprodukce v ČR v evropském kontextu in Seminář k vybraným demografickým problémům I. 2011 – 12.

KOCOURKOVÁ, J. akademický rok 2011 – 12b. Rodinná politika v EU in Populační Politika. 2011 – 12.

KORINTUS, M. 2009. Úkoly a budoucnost služeb péče o děti v Maďarsku, Demografie 2009,4

KREJČÍ, A. 2012. Bakalářská práce. Souvislosti vývoje rodinné politiky a plodnosti v Bulharsku a Rumunsku. Praha. Univerzita Karlova v Praze. Katedra demografie a geodemografie.

KREJČÍ, J. 2005. Mezinárodní program sociálního výzkumu ISSP. SDA Info. 2005, roč. 7, č. 1, s. 1-4. zdroj: History of the ISSP. ISSP International Social Survey Programme [online]. 2010 [cit. 2012-2013]. Dostupné z: <http://www.issp.org/page.php?pageId=216>

KUČERA, M. 2008. Padesát let hodnocení populačního vývoje České republiky. Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje. roč. 50, č. 4, 230 - 239. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012ediciplan.nsf/t/100032D470/\\$File/demografie_4_2008.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012ediciplan.nsf/t/100032D470/$File/demografie_4_2008.pdf)

LAUER, Sean R. a Carrie L. YODANIS. 2004. The International Social Survey Programme a Tool for Teaching with an International Perspective. Teaching Sociology. č. 32, s. 304-313

LESTHAEGHE, R.; SURKYN, J. 2002. New forms of household formation in Central and Eastern Europe: are they related to newly emerging value orientations. In Economic Survey of Europe 2002/1. New York and Geneva: United Nations, Economic Commission for Europe, s. 197-216. Dostupný také z WWW: <<http://www.vub.ac.be/SOCO/ron/SDTEastern%20Euro%20paper%20RL%20JS.pdf>> [cit. 2013-07-10]. (Coleman, 2004).

MPSV ČR. 2011. Rodičovský příspěvek. Dostupné z WWW: <http://socialnireforma.mpsv.cz/cs/4>.

Neplodnost.org. Dostupné z WWW: <http://www.neplodnost.org/>.

OLÁH, Livia Sz., BERNDHART, Eva M. 2008. Sweden: Combining childbearing and gender equality. Demographic Research 19(28): 1105-1144

PALIVEC, R. 1998. Změny reprodukčního chování žen v Estonsku mezi lety 1959-1996. Praha. 1998. 131 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. Katedra demografie a geodemografie.

PATTA, I. Komplexní řešení demografického problému v České republice. [online]. 2011, s. 11 [cit. 2014-08-18]. Dostupné z WWW: www.spov.org/data/files/pattakomlexnireseni.doc Šťastná, A. Populační vývoj: Švédsko

Demografie. 2009b, roč. Dostupný z WWW:
http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=717

PAVLÍK, Z., KALIBOVÁ, K., . Mnohojazyčný demografický slovník: český svazek. 2. vyd. Praha: Česká demografická společnost, 2005, Kapitola o porodnosti.

RABUŠIC, L. 2001. Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-864-2901-6.

RABUŠIC, L., MAREŠ, P. 2002. Texty k práci s SPSS, interní materiál FSS MU. Dostupné z: http://samba.fsv.cuni.cz/~soukup/OLD/vsp-analyza%20dat%20a%20SPSS/old/lekce9/Lekce_11_faktan.doc

ROST, H., SCHNEIDER, N., F. 1996. Gewollt kinderlose Ehen. 1996. s. 245–259.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 1997–1998. Česká republika a druhý demografický přechod? Geografické rozhledy. 1997–1998, roč. 7, č. 2, s. 39–42. ISSN 1210-3004.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2001. Minulá a současná diferenciacie reprodukce v Evropě. In RYCHTAŘÍKOVÁ, J.; PIKÁLKOVÁ, S.; HAMPLOVÁ, D. Diferenciacie reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2001, s. 43–70. ISBN 80-7330-004-4.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2007. Porodnost v České republice: dvě rozdílné epochy. Geografické rozhledy. 2007, roč. 17, č. 1, s. 2–5. ISSN 1210-3004.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. akademický rok 2010 – 11. Pořadí narozených. Narození daného pořadí: neopakovatelná událost in Demografická analýza II. 2010 – 11.

RYCHTAŘKOVÁ, J. 2008. Diferenční plodnost v České republice. Přednáška České demografické společnosti. Praha, Přírodovědecká fakulta UK, 16. 1. 2008. 7

SCOTT, A. 2002. Pokles fertility v závislosti na věku. IPPF Medical Bulletin, roč. 36, č. 6. 2002. Dostupné také z WWW:
<http://www.planovanírodiny.cz/view.php?cisloclanku=2006030201>.

SOBOTKA, T. 2004. Postponement of childbearing and low fertility in Europe. Amsterdam: Dutch University Press, 2004, 298 s. ISBN 90-3619-102-5.

SOBOTKA, T. 2006. Bezdětnost v České republice. S. 60-78 in Hamplová, D., Šalamounová, P., Šamanová, G. (eds.) Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy. Praha: SoÚ AV ČR.

SPÉDES, Zs., KAMÁRAS, F. 2008 Hungary: Secular fertility Decline with Distinct Period Fluctuations, Demographic Research, (special Collection 7), 19(18), 599 – 664.

SYKOROVÁ, D. 2008. Bezdětnost ve stáří. K sociální integraci bezdětných seniorů. Sociologický časopis roč. 44, č. 1, s. 113-138.

ŠKALOUDOVÁ, A. 2010 Faktorová analýza. Univerzita karlova – pedagogická fakulta. [online]. 2010 [cit. 2014-08-18]. Dostupné z: <http://userweb.pedf.cuni.cz/kpsp/skalouda/fa/>

ŠŤASTNÁ, A. Populační vývoj: Norsko Demografie. 2009a, roč. Dostupný z WWW: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=613

ŠŤASTNÁ, A. Populační vývoj: Švédsko Demografie. 2009b, roč. Dostupný z WWW: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=717

The International Social Survey Program. 2002. Datový soubor ISSP 2002, 2010. Dostupné z WWW: <http://www.gesis.org/en/issp/>

The International Social Survey Program. 2002. Dostupné z WWW: <http://www.gesis.org/en/issp/>

The International Social Survey Program. 2002. Dotazník ISSP 2002: Dostupné z WWW: <http://www.issp.org/page.php?pageId=4>

United nations: Abortion policy in Hungary. [online]. [cit. 2014-08-18]. Dostupné z WWW: <http://www.un.org/esa/population/publications/abortion/profiles.htm>

VACULÍKOVÁ, L. 2006, Rodinná politika v České republice a Švédsku, diplomová práce, 2006, Brno, Masarykova Univerzita: ekonomicko-správní fakulta, studijní obor národní hospodářství

VAN DE KAA, D. J. 2002. The Idea of Second Demographic Transition in Industrialized Countries. Paper presented at the Sixt Welfare Policy Seminar, National Institute of Population and Social Security, Tokyo, 29 January 2002 [cit. 2013-07-09]. Dostupný z WWW: <http://www.ipss.go.jp/webj_ad/webjournal.files/population/2003_4/kaa.pdf>.

VAN LUVENOVÁ, L. a kol. 2010. Být či nebýt matkou – o životě bez dětí. Praha: Volvoxglobator. 2010.

ZEMAN, K. 1998. Populační politika v Rumunsku a její dopad na reprodukční chování 1966 - 1989. Praha, 1998. 78 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie.

ŽEMBEROVÁ, K. 2011. Diplomová práce. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Katedra demografie a geodemografie. 2011

Přílohy

Příloha 1 – Vývoj konečné plodnosti (50 letých žen) v postsocialistických zemích Evropy, 1935, 1962

	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Bulharsko	Estonsko
1935	2,113	2,708	1,973	2,032	.
1936	2,092	2,668	1,985	2,036	.
1937	2,105	2,669	1,978	2,038	.
1938	2,091	2,638	1,949	2,038	.
1939	2,09	2,608	1,932	2,052	.
1940	2,102	2,541	1,923	2,086	.
1941	2,064	2,485	1,931	2,094	.
1942	2,04	2,452	1,898	2,092	.
1943	2,066	2,457	1,918	2,075	.
1944	2,046	2,422	1,918	2,079	1,889
1945	2,022	2,357	1,906	2,07	1,873
1946	2,065	2,376	1,914	2,055	1,889
1947	2,086	2,378	1,928	2,051	1,91
1948	2,087	2,356	1,946	2,063	1,916
1949	2,098	2,328	1,974	2,079	1,988
1950	2,108	2,303	1,955	2,064	1,964
1951	2,107	2,28	1,971	2,048	2,002
1952	2,1	2,275	1,956	2,037	1,951
1953	2,086	2,241	1,933	2,036	1,963
1954	2,08	2,232	1,938	2,042	1,973
1955	2,076	2,226	1,95	2,026	1,969
1956	2,077	2,214	1,974	2,035	2,021
1957	2,069	2,207	2,02	2,043	2,026
1958	2,051	2,193	2,015	2,017	2,033
1959	2,04	2,184	2,026	1,989	2,057
1960	2,033	.	.	.	2,059
1961	2,022	.	.	.	1,99
1962	1,964

Zdroj: Human Fertility Database, vlastní výpočty

Příloha 2 - Vývoj konečné plodnosti (40 letých žen) v postsocialistických zemích Evropy, 1958 - 1971

	Slovensko	Maďarsko	Bulharsko	Estonsko
1958	2,168	2,006	1,979	.
1959	2,157	2,003	1,943	.
1960	2,152	2,018	1,904	.
1961	2,129	2,019	1,864	1,935
1962	2,096	1,994	1,85	1,875
1963	2,062	1,978	1,87	1,844
1964	2,023	1,968	1,802	1,86
1965	2,012	1,95	1,798	1,815
1966	1,994	1,927	1,77	1,824
1967	1,969	1,894	1,739	1,82
1968	1,93	1,871	1,673	1,802
1969	.	.	.	1,806
1970	.	.	.	1,772
1971	.	.	.	1,749

Zdroj: Human Fertility Database, vlastní výpočty

Příloha 3 – Vývoj konečné plodnosti (40 a 50 letých žen) v kapitalistických zemích Evropy, 1935, 1971

	Nizozemí - 50 leté ženy	Norsko - 50 leté ženy	Švédsko - 50 leté ženy	Nizozemí - 40 leté ženy	Norsko - 40 leté ženy	Švédsko - 40 leté ženy
1935	2,499	.	2,148	.	.	.
1936	2,432	.	2,117	.	.	.
1937	2,407	.	2,105	.	.	.
1938	2,317	.	2,082	.	.	.
1939	2,267	.	2,059	.	.	.
1940	2,214	.	2,049	.	.	.
1941	2,184	.	2,028	.	.	.
1942	2,124	.	1,997	.	.	.
1943	2,081	.	1,985	.	.	.
1944	2,047	.	1,988	.	.	.
1945	1,997	.	1,97	.	.	.
1946	1,947	.	1,987	.	.	.
1947	1,919	.	1,998	.	.	.
1948	1,917	.	1,992	.	.	.
1949	1,89	.	2,002	.	.	.
1950	1,9	.	2,008	.	.	.
1951	1,875	.	2,001	.	.	.
1952	1,875	2,062	2,01	.	.	.
1953	1,869	2,041	2,025	.	.	.
1954	1,876	2,048	2,024	.	.	.
1955	1,868	2,051	2,035	.	.	.
1956	1,874	2,054	2,042	.	.	.
1957	1,871	2,062	2,052	.	.	.
1958	1,867	2,07	2,057	.	.	.
1959	1,853	2,08	2,048	1,819	2,043	.
1960	.	.	2,058	1,827	2,052	.
1961	.	.	2,03	1,796	2,049	1,981
1962	.	.	.	1,793	2,051	1,982
1963	.	.	.	1,77	2,039	1,971
1964	.	.	.	1,753	2,034	1,957
1965	.	.	.	1,743	2,025	1,952
1966	.	.	.	1,735	2,024	1,938
1967	.	.	.	1,725	2,016	1,929
1968	.	.	.	1,723	2,023	1,926
1969	.	.	.	1,709	2,008	1,921
1970	1,924
1971	1,901

Zdroj: Human Fertility Database, vlastní výpočty

Příloha 4 - Vývoj úhrnné plodnosti v postsocialistické země zemích Evropy, 1950 - 2012

	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Bulharsko	Estonsko
1950	2,799	3,578	2,6	2,927	.
1951	2,769	3,569	2,529	2,424	.
1952	2,711	3,549	2,469	2,428	.
1953	2,624	3,464	2,753	2,411	.
1954	2,593	3,41	2,975	2,36	.
1955	2,59	3,434	2,808	2,38	.
1956	2,58	3,426	2,603	2,345	.
1957	2,505	3,349	2,295	2,254	.
1958	2,314	3,203	2,186	2,231	.
1959	2,128	3,014	2,089	2,235	1,947
1960	2,121	3,019	2,024	2,312	1,975
1961	2,14	2,967	1,939	2,291	1,982
1962	2,152	2,837	1,795	2,241	1,965
1963	2,353	2,936	1,825	2,211	1,912
1964	2,384	2,911	1,822	2,184	1,97
1965	2,209	2,806	1,831	2,086	1,915
1966	2,04	2,684	1,899	2,025	1,898
1967	1,929	2,511	2,027	2,022	1,911
1968	1,86	2,421	2,081	2,269	2,025
1969	1,893	2,466	2,052	2,268	2,126
1970	1,92	2,428	1,989	2,173	2,188
1971	1,98	2,427	1,941	2,102	2,234
1972	2,077	2,482	1,94	2,028	2,177
1973	2,291	2,549	1,942	2,148	2,098
1974	2,44	2,592	2,288	2,289	2,089
1975	2,412	2,522	2,366	2,226	2,048
1976	2,372	2,522	2,25	2,243	2,058
1977	2,329	2,47	2,168	2,206	2,053
1978	2,335	2,459	2,078	2,149	2,016
1979	2,298	2,444	2,018	2,155	2,012
1980	2,108	2,316	1,915	2,054	2,03
1981	2,021	2,279	1,882	2,003	2,087
1982	2,014	2,27	1,806	2,012	2,096
1983	1,971	2,268	1,761	2,006	2,177
1984	1,976	2,253	1,774	2,009	2,182
1985	1,974	2,256	1,874	1,978	2,13
1986	1,948	2,203	1,869	2,019	2,178
1987	1,923	2,151	1,854	1,965	2,271
1988	1,954	2,153	1,846	1,972	2,275
1989	1,888	2,09	1,838	1,889	2,218
1990	1,908	2,096	1,868	1,787	2,059
1991	1,861	2,051	1,875	1,644	1,82
1992	1,715	1,931	1,776	1,544	1,712
1993	1,667	1,872	1,687	1,466	1,467

	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Bulharsko	Estonsko
1994	1,44	1,673	1,642	1,378	1,378
1995	1,281	1,529	1,571	1,249	1,329
1996	1,189	1,478	1,458	1,257	1,316
1997	1,178	1,437	1,377	1,122	1,264
1998	1,163	1,384	1,327	1,152	1,238
1999	1,139	1,339	1,284	1,284	1,28
2000	1,151	1,302	1,321	1,322	1,356
2001	1,144	1,199	1,31	1,236	1,316
2002	1,165	1,185	1,303	1,213	1,359
2003	1,172	1,2	1,272	1,234	1,367
2004	1,219	1,241	1,276	1,287	1,473
2005	1,275	1,253	1,307	1,314	1,519
2006	1,323	1,24	1,34	1,378	1,585
2007	1,44	1,252	1,316	1,417	1,687
2008	1,513	1,32	1,348	1,479	1,721
2009	1,514	1,411	1,322	1,567	1,701
2010	1,516	.	.	.	1,721
2011	1,427	.	.	.	1,613
2012	1,559

Zdroj: Human Fertility Database, vlastní výpočty

Příloha 5 - Vývoj úhrnné plodnosti v kapitalistických zemích Evropy, 1950 - 2011

	Nizozemí	Norsko	Švédsko
1950	3,097	.	2,28
1951	3,05	.	2,205
1952	3,087	.	2,238
1953	3,032	.	2,271
1954	3,029	.	2,195
1955	3,033	.	2,27
1956	3,053	.	2,306
1957	3,08	.	2,304
1958	3,107	.	2,279
1959	3,171	.	2,264
1960	3,122	.	2,199
1961	3,217	.	2,229
1962	3,175	.	2,255
1963	3,192	.	2,331
1964	3,165	.	2,475
1965	3,038	.	2,413
1966	2,901	.	2,361
1967	2,812	2,785	2,267
1968	2,713	2,753	2,068
1969	2,746	2,697	1,922
1970	2,57	2,506	1,919

	Nizozemí	Norsko	Švédsko
1971	2,36	2,489	1,961
1972	2,149	2,384	1,913
1973	1,903	2,23	1,868
1974	1,773	2,131	1,876
1975	1,664	1,983	1,769
1976	1,632	1,863	1,682
1977	1,58	1,754	1,646
1978	1,584	1,769	1,6
1979	1,563	1,751	1,658
1980	1,603	1,723	1,68
1981	1,564	1,701	1,636
1982	1,496	1,709	1,627
1983	1,468	1,656	1,614
1984	1,492	1,659	1,658
1985	1,512	1,677	1,74
1986	1,553	1,711	1,8
1987	1,558	1,745	1,844
1988	1,545	1,841	1,967
1989	1,554	1,887	2,02
1990	1,617	1,932	2,14
1991	1,612	1,918	2,113
1992	1,587	1,885	2,077
1993	1,572	1,86	1,982
1994	1,569	1,865	1,883
1995	1,531	1,868	1,731
1996	1,529	1,889	1,6
1997	1,562	1,856	1,528
1998	1,628	1,813	1,517
1999	1,652	1,844	1,512
2000	1,722	1,851	1,559
2001	1,71	1,784	1,58
2002	1,731	1,754	1,665
2003	1,747	1,796	1,731
2004	1,726	1,828	1,771
2005	1,709	1,836	1,787
2006	1,721	1,904	1,869
2007	1,718	1,901	1,892
2008	1,774	1,957	1,917
2009	1,791	1,98	1,937
2010	.	.	1,987
2011	.	.	1,9

Zdroj: Human Fertility Database, vlastní výpočty

Příloha 6 - Vývoj kohortního průměrného věku ženy do 50 let věku při narození dítěte, 1935 - 1963

	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Nizozemsko	Bulharsko	Norsko	Švédsko	Estonsko
1935	24,97	.	26,73	
1936	25,18	25,96	25,34	28,1	24,89	.	26,65	
1937	25,19	25,93	25,32	27,86	24,84	.	26,59	
1938	25,17	25,83	25,3	27,64	24,77	.	26,5	
1939	25,14	25,73	25,34	27,47	24,7	.	26,46	
1940	25,06	25,62	25,33	27,26	24,61	.	26,43	
1941	25,02	25,59	25,37	27,09	24,55	.	26,4	
1942	25,06	25,56	25,4	26,81	24,44	.	26,38	
1943	25,13	25,55	25,42	26,71	24,36	.	26,41	
1944	25,15	25,52	25,42	26,55	24,34	.	26,39	
1945	25,15	25,47	25,37	26,47	24,29	.	26,39	26,71
1946	25,13	25,51	25,36	26,49	24,24	.	26,4	26,63
1947	25,17	25,51	25,3	26,53	24,32	.	26,48	26,43
1948	25,14	25,49	25,2	26,6	24,31	.	26,61	26,4
1949	25,04	25,48	25,1	26,78	24,24	.	26,76	26,33
1950	24,95	25,4	25,03	26,94	24,17	.	26,94	26,27
1951	24,85	25,37	24,98	27,18	24,12	.	27,15	26,23
1952	24,79	25,37	24,96	27,3	24,13	.	27,34	26,13
1953	24,72	25,33	24,99	27,52	24,05	26,53	27,5	26,16
1954	24,64	25,28	25,03	27,8	24,01	26,74	27,69	26,04
1955	24,57	25,23	24,97	28,01	23,98	26,93	27,84	26,08
1956	24,51	25,17	24,94	28,23	23,94	27,12	27,98	25,98
1957	24,46	25,09	24,95	28,53	23,85	27,32	28,13	25,84
1958	24,44	25,05	24,95	28,76	23,8	27,67	28,33	25,74
1959	24,48	25,01	25	28,95	23,72	27,8	28,45	25,58
1960	24,5	24,99	25,02	29,13	23,7	27,93	28,6	25,41
1961	24,58	28,64	25,32
1962	24,62	28,71	25,3
1963								25,3

Zdroj: Human Fertility Database, vlastní výpočty

Příloha 7 - Vývoj kohortního průměrného věku ženy do 40 let věku při narození dítěte, 1960 - 1973

	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Nizozemsko	Bulharsko	Norsko	Švédsko	Estonsko
1960		24,87	24,86	28,89	23,62	27,67	.	.
1961		24,87	24,9	28,99	23,6	27,84	.	.
1962	24,48	24,88	24,99	29,17	23,56	28,02	28,38	.
1963	24,52	24,85	25,06	29,29	23,55	28,09	28,4	25,05
1964	24,54	24,82	25,12	29,47	23,49	28,14	28,41	25,09
1965	24,64	24,83	25,2	29,62	23,41	28,27	28,47	25,16
1966	24,69	24,81	25,31	29,78	23,46	28,32	28,51	25,22
1967	24,75	24,86	25,43	29,94	23,52	28,38	28,63	25,32
1968	24,88	24,9	25,56	30,08	23,64	28,47	28,68	25,45
1969	25,05	24,94	25,72	30,17	23,71	28,56	28,86	25,65

	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Nizozemsko	Bulharsko	Norsko	Švédsko	Estonsko
1970	25,28	25,06	25,93	30,24	24,03	28,66	29,03	26,02
1971	25,56	29,25	26,23
1972	25,95	29,53	26,38
1973	26,73

Zdroj: Human Fertility Database, vlastní výpočty

Příloha 8 – Vývoj Transverzálního průměrného věku ženy při narození dítěte, 1950 - 2012

	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Nizozemsko	Bulharsko	Norsko	Švédsko	Estonsko
1950	27,26	28,25	27,27	30,98	27,04	.	28,18	.
1951	27,07	28,11	27,14	30,82	26,68	.	28,02	.
1952	27	28,07	27,16	30,72	26,54	.	27,9	.
1953	26,97	28,07	27,35	30,67	26,43	.	27,81	.
1954	26,86	27,96	27,32	30,57	26,33	.	27,77	.
1955	26,75	27,88	27,05	30,44	26,13	.	27,64	.
1956	26,54	27,62	26,69	30,32	25,92	.	27,58	.
1957	26,32	27,53	26,18	30,15	25,56	.	27,58	.
1958	25,97	27,33	26	30	25,48	.	27,54	.
1959	25,53	26,98	25,87	29,89	25,17	.	27,48	27,95
1960	25,45	26,88	25,77	29,77	25,07	.	27,47	27,85
1961	25,42	26,76	25,7	29,63	25,06	.	27,41	27,65
1962	25,32	26,66	25,72	29,45	25,1	.	27,31	27,52
1963	25,44	26,72	25,81	29,32	25,01	.	27,31	27,48
1964	25,58	26,75	25,71	29,18	24,87	.	27,25	27,35
1965	25,55	26,71	25,6	28,98	24,85	.	27,15	27,26
1966	25,36	26,57	25,55	28,76	24,75	.	27,06	27,29
1967	25,16	26,46	25,55	28,54	24,67	27,54	27,01	27,11
1968	25,07	26,34	25,53	28,37	24,71	27,36	27,02	26,96
1969	25,03	26,25	25,5	28,26	24,78	27,27	27,08	26,88
1970	24,99	26,22	25,43	28,19	24,67	27,02	26,97	26,7
1971	25,12	26,25	25,36	27,96	24,55	26,89	26,84	26,66
1972	25,13	26,21	25,31	27,69	24,47	26,71	26,76	26,61
1973	25,25	26,2	25,31	27,51	24,42	26,65	26,73	26,59
1974	25,24	26,07	25,4	27,37	24,5	26,54	26,69	26,42
1975	25,13	25,93	25,34	27,35	24,45	26,43	26,7	26,31
1976	25,07	25,86	25,09	27,37	24,32	26,53	26,87	26,22
1977	24,99	25,72	25	27,46	24,19	26,59	26,98	26,12
1978	24,92	25,6	24,81	27,51	24,07	26,77	27,18	25,95
1979	24,84	25,47	24,68	27,6	23,98	26,79	27,45	25,84
1980	24,67	25,34	24,65	27,71	23,88	26,91	27,56	25,68
1981	24,69	25,4	24,73	27,83	23,92	26,95	27,72	25,77
1982	24,64	25,27	24,74	27,97	23,82	27,11	27,88	25,91
1983	24,59	25,26	24,81	28,08	23,9	27,28	28,04	26
1984	24,55	25,18	24,83	28,2	23,91	27,37	28,25	25,9
1985	24,58	25,12	25	28,42	23,92	27,46	28,36	25,85

	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Nizozemsko	Bulharsko	Norsko	Švédsko	Estonsko
1986	24,64	25,11	25,2	28,63	23,95	27,54	28,41	25,92
1987	24,68	25,05	25,32	28,84	23,96	27,71	28,5	25,92
1988	24,73	25,09	25,41	28,99	23,95	27,82	28,52	25,95
1989	24,76	25,08	25,52	29,17	23,95	27,96	28,56	25,69
1990	24,77	25,1	25,56	29,31	23,92	28,12	28,58	25,56
1991	24,72	25	25,67	29,47	23,67	28,29	28,72	25,27
1992	24,83	25,13	25,78	29,67	23,68	28,42	28,87	25,3
1993	25,04	25,27	25,98	29,82	23,8	28,59	28,98	25,31
1994	25,37	25,45	26,18	29,9	23,97	28,73	29,13	25,39
1995	25,76	25,63	26,32	30,04	24,12	28,84	29,22	25,56
1996	26,08	25,82	26,46	30,16	24,29	28,94	29,36	25,81
1997	26,36	26,03	26,63	30,18	24,42	29,07	29,47	26,15
1998	26,63	26,21	26,81	30,25	24,52	29,16	29,71	26,33
1999	26,86	26,39	27,04	30,27	24,66	29,25	29,78	26,49
2000	27,19	26,61	27,28	30,29	24,96	29,31	29,85	26,93
2001	27,55	26,83	27,57	30,32	25,09	29,41	30	27,09
2002	27,81	27,01	27,77	30,36	25,28	29,51	30,07	27,45
2003	28,06	27,26	27,95	30,43	25,52	29,65	30,25	27,58
2004	28,34	27,44	28,21	30,5	25,68	29,73	30,37	27,76
2005	28,61	27,69	28,45	30,55	25,98	29,78	30,45	28,06
2006	28,89	27,9	28,65	30,6	26,14	29,83	30,54	28,23
2007	29,14	28,11	28,83	30,64	26,37	29,89	30,59	28,39
2008	29,32	28,28	28,91	30,7	26,48	29,91	30,58	28,67
2009	29,41	28,48	29,08	30,74	26,62	29,99	30,68	28,94
2010	29,57	30,74	29,24
2011	29,69	30,82	29,47
2012	29,56

Zdroj: Human Fertility Database, vlastní výpočty

Příloha 9 – Vývoj podílu bezdětných žen dle měř 1. kategorie, generační pohled, 1935 - 1986

	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Bulharsko	Estonsko	Nizozemsko	Norsko	Švédsko
1935	7,4	9,42	.	.	.	11,68	.	.
1936	7,82	10,13	.	.	.	11,9	.	.
1937	7,04	9,13	8,7	.	.	10,2	.	.
1938	7,53	9,28	9,09	.	.	12,12	.	.
1939	7,51	8,87	9,09	.	.	11,58	.	.
1940	6,15	9,32	9,03	.	.	11,88	.	.
1941	7,25	9,89	8,36	.	.	10,04	.	.
1942	7,84	10,3	9,14	.	.	11,13	.	.
1943	6,37	9,53	8,25	.	.	10,36	.	.
1944	6,97	9,93	8,59	.	8,67	10,52	.	.
1945	8,28	11,65	9,35	.	9,8	11,67	.	.
1946	6,63	9,78	8,67	.	6,6	11,69	.	.
1947	6,15	9,06	8,3	.	5,94	12,78	.	.

	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Bulharsko	Estonsko	Nizozemsko	Norsko	Švédsko
1948	6,77	9,49	8,56	.	6,01	12,78	.	.
1949	6,73	9,77	8,33	.	4,07	13,96	.	.
1950	6,06	9,69	8,73	.	4,47	14,59	.	.
1951	6,06	10,08	8,11	.	2,71	15,33	.	.
1952	6,09	9,69	8,64	.	5,35	15,85	10,87	.
1953	6,28	10,42	8,74	.	5,02	16,38	11,44	.
1954	5,95	10,2	8,28	.	5,77	16,49	11,83	.
1955	5,89	9,55	8,33	.	6,08	17,1	11,77	12,78
1956	5,71	10,01	7,82	.	3,62	16,95	11,86	13,02
1957	5,96	9,8	7,25	.	3,09	17,17	12,2	13
1958	6,59	9,81	7,11	.	2,17	17,65	12,4	13,01
1959	6,49	9,88	7,04	.	0,78	17,72	12,01	13,4
1960	6,19	9,72	7,47	.	0,24	17,26	12,05	13,42
1961	6,33	9,79	6,84	.	3,43	18,05	12,15	13,85
1962	6,33	9,37	7,2	.	4,51	17,7	12,09	13,69
1963	6,3	9,75	7,9	7,02	7,21	18,02	12,26	13,38
1964	6,46	10,22	8,13	4,61	8,63	18,32	12,3	13,39
1965	6,41	11,05	8,5	6,7	7,33	18,25	12	13,25
1966	7,08	10,7	8,66	3,92	8,39	18,33	11,64	13,11
1967	7,89	11,19	8,89	3,37	8,36	18,55	11,89	13,18
1968	8,11	11,99	10,33	3,91	8,36	18,34	11,65	12,99
1969	7,4	12,23	10,85	6,77	9,64	18,98	12,57	13,44
1970	7,9	12,74	12,84	7,06	9,94	19,84	12,97	13,83
1971	8,82	13,82	14,14	8,39	11,18	21,03	13,96	15,11
1972	10,77	15,93	17,08	8,94	13,44	22,47	15,18	16,54
1973	11,48	17,28	19,03	9,25	13,98	24,41	16,63	18,48
1974	12,4	19,3	22,1	11,8	15,55	26,78	19,67	20,43
1975	15,8	22,7	25,63	13,36	17,05	30,25	22,64	23,38
1976	17,79	27,04	29,49	16,23	18,55	34,57	25,63	27,08
1977	21,82	31,56	35,18	18,94	20,62	39,32	29,56	30,84
1978	26,37	37,07	40,66	22,87	24,05	45,45	35,66	36,16
1979	31,41	43,73	47,42	26,96	28	52,36	41,56	42,13
1980	37,72	50,64	55,2	32,29	32,6	59,03	48	49,11
1981	45,53	56,97	61,39	38,16	37,48	65,54	54,34	55,88
1982	53,32	63,35	68,13	44,27	43,64	71,78	61,07	62,3
1983	60,75	68,91	73,8	49,81	50,65	77,08	67,87	68,1
1984	67,81	74,58	78,68	57,36	57,01	82,34	74,49	74,12
1985	74,12	.	.	.	65,14	.	.	79,29
1986	78,91

Zdroj: Human Fertility Database, vlastní výpočty

Příloha 10 - Vývoj podílu bezdětných žen dle měř 1. kategorie, transversální pohled, 1950 - 2012

	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Bulharsko	Estonsko	Nizozemsko	Norsko	Švédsko
1950	8,4	8,54

1951	8,07	8,08
1952	7,6	8,11
1953	8,44	8,3
1954	8,61	8,94
1955	8,22	8,12
1956	7,64	7,59
1957	7,54	7,43
1958	7,73	8,42
1959	7,95	8,52
1960	7,53	8,21
1961	6,91	8,19
1962	6,82	8,47
1963	5,74	8,33
1964	5,64	8,7
1965	6,68	9,39
1966	7,9	9,89
1967	8,51	10,79
1968	8,59	11,71
1969	8,48	11,19
1970	8,37	11,38	8,97	13,63
1971	7,57	11,03	9,64	12,39
1972	7,26	11,06	9,84	12,88
1973	6,73	11,44	10,03	13,27
1974	5,64	10,37	8,4	13,21
1975	5,5	9,97	8,1	14,1
1976	5,43	9,69	8,06	15,41
1977	5,38	9,67	8,18	3,43	.	.	.	16,67
1978	5,04	9,17	8,17	3,13	.	.	.	18,26
1979	5,12	8,88	8,15	2,86	6,68	.	.	17,53
1980	5,9	9,44	8,8	3,13	6,52	21,08	.	16,99
1981	6,52	10,11	8,93	2,54	5,99	22,9	.	18,44
1982	6,65	9,75	9,25	2,87	5,5	25,25	.	19,18
1983	6,85	9,72	9,48	3,26	5,02	25,45	.	19,93
1984	6,63	9,51	8,9	3,4	4,2	24,83	.	19,94
1985	6,56	9,2	8,28	3,67	4,25	24,98	17,35	19
1986	6,68	9,79	8,96	3,39	3,63	24,23	16,29	17,68
1987	6,76	9,57	9,24	3,64	2,98	23,68	16,64	17,13
1988	6,66	9,56	9,18	3,96	2,51	23,55	14,76	15,86
1989	7,13	10,19	10,14	4,09	2,82	23,75	14,63	14,76
1990	7,17	10,23	10,26	4,35	3,23	21,85	14,33	13,3
1991	7,27	10,28	10,24	5,23	3,94	21,68	14,03	13,67
1992	9,25	12,43	11,85	5,92	4,64	22,6	14,98	14,33
1993	11,09	13,61	14,31	7,2	7,79	22,65	15,95	15,22
1994	14,91	17,12	15,69	8,93	10,24	22,93	15,71	16,56
1995	18,74	20,53	17,23	11,19	11,15	23,63	15,76	18,61
1996	21,03	22,55	18,48	11,93	12,16	23,14	15,63	20,11
1997	20,75	23,79	20,98	13,55	14,38	21,76	16,43	21,69

1998	21,32	25,2	22,13	13,69	15,02	19,89	16,42	21,92
1999	22,49	26,06	23,06	13,22	15,69	19,75	15,89	21,64
2000	22,53	26,12	22,8	10,09	16,14	18,7	15,88	20,54
2001	23,24	31,22	24,14	12,19	19,58	18,83	16,61	19,39
2002	22,85	30,38	24,07	14,23	18,36	18,79	16,94	17,46
2003	23,08	30,23	24,93	13,16	19,4	18,3	15,73	16,4
2004	21,05	28,14	24,2	12,02	18,09	18,37	14,63	15,44
2005	20,27	28	23,5	11,05	18,12	18,89	14,67	15,62
2006	18,85	28,27	23,7	9,27	17,89	18,92	13,44	14
2007	17,87	27,78	24,35	9,24	16,59	18,89	13,59	13,7
2008	16,31	25,21	24,27	8,82	14,68	17,95	12,23	13,23
2009	16,78	23,51	25,43	8,31	15,91	16,91	12,06	12,77
2010	17,72	.	.	.	17,85	.	.	12,4
2011	19,67	.	.	.	21,25	.	.	13,76
2012	21,93	.	.	.

Zdroj: Human Fertility Database, vlastní výpočty

Příloha 11 - Vývoj podílu bezdětných žen dle měř. 2. kategorie, longitudinální pohled, 1935 - 1962

	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Bulharsko	Estonsko	Nizozemí	Norsko	Švédsko
1935	0,926	0,906		0,918	.	0,883	.	.
1936	0,922	0,899		0,919	.	0,881	.	.
1937	0,929	0,909	0,913	0,921	.	0,898	.	.
1938	0,925	0,907	0,909	0,924	.	0,879	.	.
1939	0,925	0,912	0,909	0,934	.	0,884	.	.
1940	0,939	0,907	0,91	0,954	.	0,881	.	.
1941	0,928	0,901	0,917	0,963	.	0,9	.	.
1942	0,922	0,897	0,908	0,966	.	0,889	.	.
1943	0,936	0,905	0,918	0,959	.	0,897	.	.
1944	0,93	0,901	0,914	0,967	0,913	0,895	.	.
1945	0,917	0,883	0,907	0,971	0,902	0,883	.	.
1946	0,934	0,903	0,913	0,96	0,934	0,883	.	.
1947	0,939	0,909	0,917	0,959	0,941	0,872	.	.
1948	0,932	0,905	0,915	0,973	0,94	0,872	.	.
1949	0,933	0,902	0,916	0,984	0,959	0,861	.	.
1950	0,94	0,903	0,913	0,976	0,956	0,854	.	.
1951	0,939	0,899	0,919	0,963	0,973	0,847	.	.
1952	0,939	0,903	0,914	0,966	0,946	0,841	0,891	.
1953	0,937	0,896	0,913	0,971	0,95	0,837	0,886	.
1954	0,94	0,898	0,917	0,975	0,942	0,835	0,882	.
1955	0,941	0,905	0,917	0,969	0,939	0,829	0,882	0,872
1956	0,943	0,9	0,922	0,976	0,963	0,83	0,882	0,87
1957	0,941	0,902	0,927	0,981	0,969	0,828	0,878	0,87
1958	0,934	0,902	0,929	0,981	0,978	0,823	0,877	0,87
1959	0,935	0,901	0,93	0,975	0,992	0,823	0,88	0,866
1960	0,938	.	.	.	0,997	.	.	0,866
1961	0,937	.	.	.	0,965	.	.	0,862

1962

0,953

Zdroj: Human Fertility Database, vlastní výpočty

Příloha 12 - Vývoj podílu bezdětných žen dle měř 2. kategorie, transverzální pohled, 1950 - 212

	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Bulharsko	Estonsko	Nizozemí	Norsko	Švédsko
1950	1,04	1,038	.	1,008	.	0,804	.	.
1951	1,044	1,038	.	0,901	.	0,824	.	.
1952	1,037	1,013	0,956	0,878	.	0,873	.	.
1953	0,978	0,978	1,022	0,908	.	0,85	.	.
1954	0,961	0,94	1,047	0,916	.	0,859	.	.
1955	0,967	0,973	1,053	0,959	.	0,886	.	.
1956	0,99	0,998	1,022	0,982	.	0,908	.	.
1957	0,989	0,988	0,993	0,987	.	0,941	.	.
1958	0,956	0,943	0,963	0,974	.	0,969	.	.
1959	0,947	0,939	0,927	1,022	0,971	0,987	.	.
1960	0,959	0,948	0,896	1,043	0,983	0,959	.	.
1961	0,971	0,951	0,875	1,004	0,995	0,99	.	.
1962	0,973	0,917	0,815	0,959	0,987	0,994	.	.
1963	1,018	0,924	0,818	0,956	0,972	0,994	.	.
1964	1,002	0,907	0,86	0,983	1,008	1,003	.	.
1965	0,933	0,876	0,886	0,945	0,973	1,009	.	.
1966	0,892	0,862	0,924	0,924	0,954	1,006	.	.
1967	0,887	0,843	0,969	0,94	0,979	1,012	0,923	.
1968	0,883	0,837	0,981	0,989	1,025	0,983	0,962	.
1969	0,904	0,865	0,977	0,974	1,068	0,969	0,946	.
1970	0,916	0,855	0,946	0,958	1,098	0,905	0,919	0,805
1971	0,926	0,857	0,92	0,959	1,1	0,871	0,946	0,853
1972	0,933	0,867	0,912	0,939	1,055	0,843	0,926	0,842
1973	0,954	0,857	0,904	0,983	1,018	0,779	0,882	0,833
1974	1,01	0,91	0,97	0,975	1,018	0,742	0,858	0,838
1975	1,012	0,916	0,991	0,968	0,995	0,708	0,822	0,799
1976	1,003	0,924	0,996	1,002	1,002	0,689	0,785	0,751
1977	0,991	0,926	0,973	1,002	1,003	0,663	0,735	0,719
1978	1	0,946	0,96	0,999	0,993	0,666	0,73	0,681
1979	0,987	0,951	0,952	1,02	1,006	0,669	0,718	0,697
1980	0,939	0,92	0,909	0,992	1,01	0,68	0,714	0,715
1981	0,899	0,886	0,888	0,981	1,014	0,658	0,713	0,688
1982	0,902	0,908	0,864	0,979	0,991	0,628	0,712	0,678
1983	0,908	0,913	0,848	0,942	0,99	0,633	0,686	0,667
1984	0,923	0,917	0,866	0,937	1,011	0,657	0,697	0,673
1985	0,924	0,929	0,883	0,924	0,986	0,655	0,72	0,706
1986	0,915	0,907	0,853	0,946	1,001	0,667	0,75	0,747
1987	0,908	0,911	0,84	0,916	1,028	0,673	0,746	0,77
1988	0,918	0,905	0,834	0,913	1,033	0,681	0,798	0,818
1989	0,895	0,881	0,808	0,899	1,016	0,681	0,807	0,851
1990	0,903	0,883	0,82	0,882	0,98	0,724	0,816	0,897

1991	0,91	0,903	0,825	0,88	0,919	0,727	0,812	0,867
1992	0,821	0,826	0,768	0,853	0,874	0,702	0,782	0,825
1993	0,764	0,788	0,711	0,793	0,733	0,7	0,759	0,785
1994	0,644	0,698	0,679	0,733	0,688	0,703	0,755	0,745
1995	0,557	0,633	0,649	0,672	0,662	0,691	0,757	0,697
1996	0,522	0,604	0,623	0,675	0,663	0,702	0,768	0,665
1997	0,527	0,592	0,589	0,647	0,625	0,739	0,752	0,642
1998	0,53	0,579	0,575	0,671	0,623	0,783	0,748	0,637
1999	0,529	0,573	0,565	0,719	0,634	0,794	0,766	0,65
2000	0,54	0,573	0,583	0,768	0,657	0,826	0,772	0,697
2001	0,535	0,515	0,573	0,721	0,635	0,82	0,751	0,716
2002	0,554	0,524	0,582	0,691	0,653	0,822	0,745	0,77
2003	0,564	0,535	0,575	0,712	0,671	0,828	0,771	0,791
2004	0,601	0,571	0,596	0,747	0,723	0,819	0,796	0,807
2005	0,628	0,574	0,61	0,772	0,73	0,802	0,795	0,808
2006	0,658	0,576	0,62	0,815	0,758	0,797	0,835	0,85
2007	0,695	0,59	0,619	0,818	0,796	0,799	0,828	0,863
2008	0,743	0,643	0,639	0,856	0,809	0,819	0,873	0,879
2009	0,744	0,683	0,632	0,87	0,771	0,839	0,875	0,883
2010	0,733	.	.	.	0,722	.	.	0,888
2011	0,7	.	.	.	0,649	.	.	0,836
2012	0,646	.	.	.

Zdroj: Human Fertility Database, vlastní výpočty